

OSLOMET

VELFERDSFORSKNINGSINSTITUTTET NOVA

Fritidsklubber i det lokale folkehelsearbeidet

Sluttrapport

IDUNN SELAND, PATRICK LIE ANDERSEN
& INGUNN MARIE ERIKSEN

OSLO METROPOLITAN UNIVERSITY
STORBYUNIVERSITETET

Fritidsklubber i det lokale folkehelsearbeidet

Sluttrapport

Idunn Seland, Patrick Lie Andersen
og Ingunn Marie Eriksen

Velferdsforskningsinstituttet NOVA
Rapport 1/2021

Velferdsforskningsinstituttet NOVA er et institutt på Senter for velferds- og arbeidslivsforskning på OsloMet – storbyuniversitetet.

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

© Velferdsforskningsinstituttet NOVA
OsloMet – storbyuniversitetet 2021

ISBN (trykt utgave) 978-82-7894-768-5

ISBN (elektronisk utgave) 978-82-7894-769-2

ISSN 0808-5013 (trykt)

ISSN 1893-9503 (online)

Illustrasjonsfoto: © colourbox.no
Desktop: Hussein Monfared
Trykk: Byråservice

Henvendelser om publikasjoner kan rettes til:

NOVA, OsloMet
Stensberggata 26 · Postboks 4, St. Olavs plass, 0130 Oslo
Telefon: 67 23 50 00

Nettadresse: www.oslomet.no/om/nova

Forord

Denne rapporten avslutter et treårig forskningsprosjekt (2017–2020) med målsetting om å beskrive og forstå fritidsklubbers rolle i det lokale folkehelsearbeidet. Prosjektet omfatter fire delstudier med tilhørende problemstillinger, hvorav tre av disse delstudiene allerede er publisert enten i fagfelleverderte artikler eller i arbeidsnotat. Sluttrapporten sammenfatter delstudiene og diskuterer disse i lys av metodologiske valg og nyere forskning om fritidsklubbers helsefremmende potensiale. Prosjektet er gjennomført med finansiering fra Helsedirektoratet.

NOVAs prosjektgruppe har bestått av Patrick Lie Andersen og Ingunn Marie Eriksen foruten prosjektleder Idunn Seland. Prosjektet har hatt en referansegruppe bestående av Anders Bakken (NOVA), Viggo Vestel (NOVA) og Amund Røhr Heggelund (Ungdom og Fritid). I tillegg til å hjelpe til med tilrettelegging i datainnsamlingen og gi råd til prosjektgruppen underveis i forskningsprosjektet har referansegruppen bidratt til kvalitetssikring av sluttrapporten.

Prosjektgruppen takker referansegruppen samt fritidsklubbløderne og klubbungdommene som tok imot invitasjon til å la seg intervju i forskningsprosjektet.

Innhold

Sammendrag	7
1 Innledning	11
Rapportens hovedproblemstilling	12
Begrepsavklaringer fra folkehelsefeltet	13
Fritidsklubber som helsefremmende arena	15
Rapportens delstudier.....	21
Rapportens oppbygning.....	22
2 Datakilder, utvalg og metode	23
Dokumentanalyse	23
Ungdata	25
Kvalitative intervjuer.....	28
Oppsummering	34
3 Delstudie I, II og III	35
Delstudie I: Fritidsklubber som et statlig politikkfelt	35
Delstudie II: Hvem bruker fritidsklubber og ungdomshus?	37
Delstudie III Fritidsklubbens betydning for ungdommer som går ofte på klubb	42
Oppsummering delstudie I–III	47
4 Delstudie IV: fritidsklubber i det lokale folkehelsearbeidet	49
Kommunale dokumenter.....	49
Intervjuer med klubbledere	53
Oppsummering	59
Kapittel 5 Avslutning	61
Fritidsklubber som arena i kommunens folkehelsearbeid.....	61
Mulige veivalg i feltet	64
Sikre finansiering.....	65
Profesjonalisering av innsats for et godt ungdomsmiljø	65
Politikk for åpne fritidstilbud	66
Oppsummering	67
Youth clubs as arenas for public health	68
Litteratur	71
Vedlegg 1: Intervjuguide klubbungdommer	75
Vedlegg 2: Intervjuguide klubbledere	77

Sammendrag

Fritidsklubber har tradisjonelt vært steder hvor ungdommer kan være sammen med jevnaldrende under oppsyn av voksne ledere uten at det samtidig stilles krav om aktiviteter som krever særlige ferdigheter eller interesser. Mange fritidsklubber inngår i kommunenes tilbud av *åpne fritidstiltak for ungdom*, men fritids- og ungdomsklubber kan også drives av private aktører. Blant slike åpne fritidstiltak finnes også ungdomshus og kultur-, musikk- og danseverksteder. Om lag en tredjedel av norske ungdommer i alderen 13–16 år har ifølge Ungdata vært på fritidsklubb eller ungdomshus siste måned. Dette gjør det å være på fritidsklubb til den nest mest populære aktiviteten for denne aldersgruppen, etter det å delta i organisert idrett.

Rapporten avslutter et treårig forskningsprosjekt om fritidsklubber gjennomført av NOVA med finansiering fra Helsedirektoratet. I prosjektet har vi nærmet oss størrelsene «fritidsklubber og ungdomshus» sett fra folkehelsefeltet for å beskrive og bidra til en bredere forståelse av hvilke roller slike tilbud kan spille i kommunenes folkehelsearbeid. *Folkehelsearbeid* defineres som samfunnets innsats for å påvirke faktorer som direkte eller indirekte fremmer befolkningens helse og trivsel, forebygger psykisk og somatisk sykdom, skade eller lidelse, eller som beskytter mot helsetrusler, samt arbeid for en jevnere fordeling av faktorer som direkte eller indirekte påvirker helsen. Dette har vi undersøkt ved hjelp av følgende tre forskningsspørsmål:

1. Hva kjennetegner ungdommer som går på fritidsklubber og ungdomshus når vi ser dette i et folkehelseperspektiv?
2. Hvordan kan fritidsklubber og ungdomshus virke helsefremmende for ungdom?
3. I hvilken grad og på hvilken måte er fritidsklubber og ungdomshus involvert i det lokale folkehelsearbeidet?

Rapporten rammer inn tre tidligere publiserte delstudier, hvorav to er fagfelle-vurderte artikler. Hensikten med rapporten er å oppsummere helheten i forskningsprosjektet, samt gi en oversikt og innblikk i hovedfunnene i særlig de to vitenskapelige artiklene, som – til tross for at de er allment tilgjengelige – kanskje ikke blir lest av et bredt publikum. Sluttrapporten presenterer også den siste og fjerde delstudien i prosjektet. Denne delstudien handler om hvordan fritidsklubber og ungdomshus er integrert i kommunenes folkehelsearbeid.

Data og metode

Datatilfanget og metodene som ligger til grunn i denne rapporten, er bredt og mangesidig. Materialet favner landsdekkende statistikk fra Ungdata, kvalitative intervjuer foretatt under besøk i et utvalg fritidsklubber og ungdomshus samt statlige så vel som kommunale dokumenter som omtaler fritidsklubber. Til grunn

for prosjektet ligger en omfattende litteraturstudie. Denne studien vil kunne leses ut av de to fagfelleverderte tidsskriftartiklene. Mange av litteraturbidragene er også referert i denne sluttrapportens litteraturliste. Litteraturtilfanget vil for eksempel kunne brukes i det nyopprettede videreutdanningstilbudet for ungdomsledelse.

Videre i dette sammendraget skal vi kort gjøre rede for rapportens hovedfunn. Helsedirektoratet, som har vært oppdragsgiver for forskningsprosjektet, har bedt om at forskningen bearbeides til anbefalinger om videre arbeid i feltet. Dette har vi gjort i rapportens siste kapittel, mens vi her i sammendraget bare gjengir disse anbefalingene kort og punktvis.

Ingen enhetlig politikk

I den første delstudien i dette prosjektet undersøkte vi regjerings- og stortingsdokumenter fra perioden 2007–2017. Hensikten med dokumentstudien var å finne ut om og i tilfelle hvordan fritidsklubbene omtales som et politisk virkemiddel og/eller arena for implementering av offentlig politikk, og om dette i tilfelle kan knyttes til folkehelseinnsats.

Gjennomgangen av i alt 63 dokumenter viste at det i perioden har blitt presentert to ulike politikkgrunnlag for fritidsklubber under to ulike departementer. Utgangspunktet i disse forslagene har vært diskusjonen om behovet for en nasjonal lovregulering av fritidsklubber som et kommunalpolitisk ansvar. I dag eksisterer det ingen nasjonal lovregulering av kommunenes ansvar for fritidsklubber og ungdomshus. Vår dokumentanalyse viste videre hvordan omtalen av fritidsklubber i statlige dokumenter lar etablerte sosialpolitiske og kulturpolitiske begrunnelser for fritidsklubber overlappe med et nåtidig folkehelsepolitisk perspektiv på fritidstilbud og lokalmiljø. Dette dreier seg om tilbudenes inkludering av utsatte barn og ungdom som ledd i det å skape gode oppvekstmiljø (sosialpolitiske begrunnelser) og fritidsklubber som fellesskap for læring og aktivitet (kulturpolitiske begrunnelser). Denne todelte begrunnelsen for tilbudet kan ytterligere forklare hvorfor det ikke er etablert noen enhetlig politikk på feltet, da disse begrunnelsene hører inn under ulike departementer i den statlige forvaltningen.

Aktive og allsidige klubbungdommer

Vår andre delstudie av hva som kjennetegner ungdom som bruker fritidsklubber og ungdomshus, viser i store trekk at det bare er små forskjeller mellom ungdommer som går på fritidsklubb, og ungdommer som ikke benytter seg av slike tilbud, når vi ser på egenrapportert helse og atferd. Samtidig bekrefter vår forskning tidligere funn om at fritidsklubber og ungdomshus særlig tiltrekker seg ungdom fra hjem som har et lavere nivå av sosioøkonomiske ressurser. Selv om dette er en tendens som er synlig blant ungdom i hele Norge, er tendensen sterkest i Oslo. Dette henger sammen med funnet om at i Oslo er ungdom med innvandrerbakgrunn hyppigere brukere av slike tilbud enn ungdom som har norskfødte foreldre. Sammenhengen skyldes konkret at mange ungdommer med innvandrerbakgrunn har et lavere nivå av sosioøkonomiske ressurser hjemme, og fritidstilbud som er gratis og som ikke krever transport eller innkjøp av eget utstyr, kan være

lett tilgjengelig for denne gruppen. Videre viser våre funn at flere klubbungdommer har vært involvert i, eller har vært utsatt for problematferd, sammenlignet med ungdommer som ikke bruker slike tilbud. Dette gjelder vold, mobbing, slåsskamp og regelbrudd.

Et sentralt funn i denne delstudien er at ungdom som går på norske fritidsklubber, deltar nesten like mye i andre fritidsaktiviteter – og først og fremst i idrettslag – som ungdom som ikke går på fritidsklubb. Dette er viktig, fordi internasjonal forskning som har fremmet hypoteser om at selve klubbmiljøet har negative effekter på ungdommene, setter dette i forbindelse med at klubbungdommene *ikke* driver med andre fritidsaktiviteter ved siden av å gå på fritidsklubb. Våre funn tyder på at mange norske klubber har en god blanding av ungdom som kan påvirke hverandre og det sosiale miljøet i positiv retning.

Fritidsklubb kan være «fristed»

Vår kartlegging av fritidsklubbungdom viser også at en liten gruppe hyppige brukere skiller seg negativt ut fra vanlige klubbungdom med hensyn til helsevariabler og atferd. I vår tredje delstudie gjennomførte vi dybdeintervjuer med et utvalg ungdommer som er svært ofte på fritidsklubb, supplert med intervjuer av klubblederne. Her tegnes et nyansert bilde av hva fritidsklubber kan bety for en særlig gruppe ungdommer som har utfordringer i livet. Denne gruppen ungdommer hører imidlertid ikke til blant dem som er involvert i vold, rusbruk eller regelbrytende atferd, og vår studie nyanserer dermed bildet av hva slags ungdomsproblemer klubbene hanskes med og kan bidra til å løse eller dempe. I denne delstudien argumenterer vi for at klubben, når den lykkes med å ivareta disse ungdommene og gi dem opplevelse av tilhørighet, samhold, tillit og mestring, kan fungere som et *moratorium* i en vanskelig overgangsperiode i ungdommens liv. Begrepet moratorium er i dette tilfellet hentet fra psykologien, og betyr en prosess der individet søker etter verdier i omgivelsene og samfunnet som speiler selvet. Dette hjelper ungdommene til å utvikle sin egen identitet og en større trygghet på hvem de er, og hva de representerer i form av egne ressurser.

Skjult folkehelseinnsats

I den fjerde og siste delstudien i dette forskningsprosjektet gikk vi gjennom dokumenter fra de samme kommunene hvor intervjuene med klubbungdom og klubbledere i delstudie III ble foretatt. Vi kombinerte denne datakilden med intervju med fritidsklubbledere for å finne ut hvordan klubbene var integrert i det lokale folkehelsearbeidet. Dokumentenes knappe omtale av åpne fritidstilbud for ungdom understreker en avstand mellom hvordan klubbene er prioritert i den kommunale organisasjonen og den betydning klubbungdommene og klubblederne selv opplever at klubben har for dem som går der. I særlig grad gjelder dette krav fra den kommunale eieren om at klubbene må dokumentere besøkstall på et visst nivå for å opprettholde tilbudet. I denne rapporten har vi derfor skrevet at den reelle folkehelsemessige innsatsen som fritidsklubbene representerer, ofte vil være skjult både for ungdommene som går der, og for en del av de kommunale instansene som har et mer formalisert ansvar for folkehelse.

Spørsmål til videre utvikning av feltet

I avslutningen i denne rapporten har vi formulert tre anbefalinger som kan gi retning til videre arbeid med å synliggjøre fritidsklubber og ungdomshus som viktige aktører i folkehelsefeltet. Anbefalingene tar utgangspunkt i vårt eget funn om at fritidsklubber og ungdomshus fremstår som ikke-formaliserte og tidvis usynlige i kommunenes formelle folkehelsearbeid, og at det kan være ønskelig å endre på dette.

- Det å sikre stabil finansiering av fritidsklubber og ungdomshus kan bidra til at slike tilbud etableres og opprettholdes i ungdommers nærmiljø, hvor ansatte kan konsentrere seg om tilbudets innhold fremfor tilbudet eksistens.
- Det å bidra til at videreutdanningstilbud for klubbansatte er tilgjengelig og gjennomførbart uavhengig av bosted og kommunal økonomi, vil styrke profesjonalisering av klubbene. En slik profesjonalisering vil i større grad kunne sikre at klubblederne arbeider systematisk for å fremme støttende relasjoner, både mellom ungdommene som går på klubben, og mellom ungdommene og de voksne lederne. Med profesjonelle ansatte kan tilbud i enda større grad fremstå som åpne og inkluderende og med en aktiv og gjennomtenkt rekruttering. Endelig kan en profesjonalisering av klubbansatte få betydning for i hvilken grad tilbudet blir tatt på alvor og inkludert i kommuners formelle møteplasser og innsats i det lokale folkehelsearbeidet til beste for barn og ungdom.
- Det å gi fritidsklubber og ungdomshus en mer sentral plassering i omtalen av det lokale folkehelsearbeidet kan bidra til å styrke integrasjon av klubbansattes kompetanse og ekspertise i det samme arbeidet.

1 Innledning

Fritidsklubber har tradisjonelt vært steder hvor ungdommer kan være sammen med jevnaldrende under oppsyn av voksne ledere uten at det samtidig stilles krav om aktiviteter som krever at ungdommene har særlige ferdigheter eller interesser. Tall fra Ungdata viser at i 2019 hadde 30 prosent av ungdom i ungdomsskolen og 15 prosent av ungdom videregående skole over hele landet vært på fritidsklubb eller ungdomshus den siste måneden (Bakken 2019). Mange fritidsklubber har også et juniortilbud for barn under ungdomsskolealder.

Fritidsklubber har eksistert i Norge i snart 70 år, fra den første kommunale fritidsklubben åpnet på Hammersborg i Oslo i 1953 (Vestel og Smette 2007). Lignende tilbud ble etablert i Sverige og Danmark allerede før andre verdenskrig. Forbildet for disse klubbene kom fra Storbritannia, hvor klubber for unge menn og kvinner la til rette for sosialt samvær i byene hvor leilighetene var små og økonomien trang (Kofod 2009; Forkby 2014). I årene etter 1945 fikk fritidsklubbene gradvis økt utbredelse over hele Skandinavia som tiltak i etablering av lokal ungdomspolitik. Fra 1960- og 70-tallet ble det også etablert fritidsklubber i norske kommuner utenom de store byene (Fauske, Vestby og Carlsen 2009).

I 2019 rapporterte norske kommuner om ansvar for til sammen 667 *fritidstilbud* for barn og ungdom (SSB 2020). I disse tallene inkluderes flere typer åpne fritidstiltak, som fritidsklubber, ungdomshus, ungdomskafeer, kultur-, musikk- og danseverksteder. Mens fritidsklubbene først og fremst er sosiale møteplasser, er ungdomshusene og kulturhusene bygget opp som mer konkrete aktivitetstilbud, samtidig som også disse tilbudene gir muligheter for uforpliktende sosialt samvær. Ungdomskafeer er åpne tilbud hvor ungdommer kan treffe hverandre, delta på aktiviteter og få hjelp til ulike spørsmål. I tillegg til det kommunale tilbudet kan åpne fritidstiltak også drives av frivillige organisasjoner, som for eksempel menigheter og idrettslag, eller av private. For at fritidstiltak skal kunne betegnes som «åpne», må de være åpne for alle i en bestemt aldersgruppe, de må være gratis eller bare kreve et symbolsk beløp i inngangspenger. Deltakerne må kunne komme og gå som de vil, og aktivitetene må ha få eller ingen krav til foreldreinvolvering. Sett under ett omtales åpne fritidstiltak ofte som alternativ til fritidsaktivitetene i tradisjonelle barne- og ungdomsorganisasjoner, som for eksempel idretten (Gjertsen og Olsen 2011).

Tall fra de årlige Ungdataundersøkelsene viser at for ungdom i aldersgruppen 13–16 år er det å gå på fritidsklubb den nest mest vanlige fritidsaktiviteten (Bakken 2019). Den vanligste fritidsaktiviteten i denne aldersgruppen er å delta i idrettslag. Kunnskap om ungdom som bruker fritidsklubber er derfor interessant ikke bare fordi det angår en såpass stor del av ungdomsbefolkningen i Norge, men også fordi fritidsklubbene, sammenlignet med idretten, får langt mindre oppmerksomhet

fra offentligheten. Denne rapporten gir oppdatert kunnskap om hva som kjenner- tegner fritidsklubbungdom, og kan ses i forlengelse av tidligere norsk forskning om hva klubben kan bety for ungdommene som går dit.

Rapportens hovedproblemstilling

I Meld. St. nr. 19 (2014–2015), som forberedte *Program for folkehelsearbeid i kommunene*, rettet Helse- og omsorgsdepartementet oppmerksomhet mot åpne fritidstiltak som arenaer for kommunenes folkehelsearbeid for barn og unge. Med *Program for folkehelsearbeid i kommunene 2017–2027* (Helsedirektoratet 2017) vil norske helsemyndigheter blant annet styrke den psykiske helsen i befolkningen og forebygge rusproblemer. Som del av programmet oppfordres kommunene til å støtte lokalt engasjement og aktivitet som kan bidra til å styrke barn og ungdoms deltakelse og aktivitet i lokalsamfunnet. Sentralt i denne innsatsen står det å skape sosiale møteplasser og legge til rette for rusfrie tilbud for denne aldersgruppen (Meld. St. nr. 19 (2014–2015)).

Denne rapporten avslutter et forskningsprosjekt som har undersøkt hvordan vi kan beskrive og forstå norske fritidsklubber og ungdomshus som arena i kommunenes folkehelsearbeid. Dette har vi gjort ved hjelp av følgende tre forskningsspørsmål:

1. Hva kjennetegner ungdommer som går på fritidsklubber og ungdomshus, når vi ser dette i et folkehelseperspektiv?
2. Hvordan kan fritidsklubber og ungdomshus virke helsefremmende for ungdom?
3. I hvilken grad og på hvilken måte er fritidsklubber og ungdomshus involvert i det lokale folkehelsearbeidet?

Forskningsprosjektet foregikk i tidsrommet 2017–2020, og ble finansiert av Helse- direktoratet. Prosjektet har resultert i tre tidligere publikasjoner i tillegg til denne sluttrapporten: NOVA-notatet *Fritidsklubber i et folkehelseperspektiv* (Andersen og Seland 2019) og to vitenskapelige tidsskriftartikler: «Hva kjennetegner ungdom som går på norske fritidsklubber og ungdomshus?» (Seland og Andersen 2020) og «Conceptualizing well-being in youth: the potential of youth clubs» (Eriksen og Seland 2020). Denne sluttrapporten sammenfatter og drøfter forskningsfunnene fra alle disse tre publikasjonene i lys av prosjektets overordnede forsknings- spørsmål, med et tillegg av en ny og ikke tidligere publisert analyse basert på intervjuer med ledere i tre fritidsklubber eller ungdomshus og folkehelsepolitiske dokumenter i de tre kommunene som har ansvaret for disse tilbudene.

I dette kapitlet gjør vi først rede for noen sentrale begreper i feltet folkehelse og kommuners folkehelsearbeid. Deretter viser vi til forskning om fritidsklubber og ungdomshus som på ulike måter knytter disse tilbudene til folkehelse gjennom å se klubbene som en lokal, helsefremmende arena. Vi presenterer kort inn- retningen av og hensikten med de ulike delstudiene i prosjektet, før vi til sist gir en oversikt over av de ulike delene av rapporten. I denne rapporten lar vi «fritids-

klubb» betegne fritidsklubber, ungdomshus og øvrige kommunale åpne fritidstilbud for ungdom, uten å skille mellom disse tilbudene unntatt der analysen krever det.

Begrepsavklaringer fra folkehelsefeltet

Denne rapporten knytter fritidsklubber til folkehelsearbeidet i norske kommuner, og vi vil derfor kort se på noen sentrale begreper i dette politikkfeltet som vi har brukt som redskaper i forberedelsen og gjennomføringen av de ulike delstudiene i forskningsprosjektet.

Folkehelse og kommunenes folkehelsearbeid

Folkehelseloven (LOV-2011-06-24-29), §3, definerer *folkehelse* som «befolkningens helsetilstand og hvordan helsen fordeler seg i befolkningen». *Folkehelsearbeid* defineres samme sted som «samfunnets innsats for å påvirke faktorer som direkte eller indirekte fremmer befolkningens helse og trivsel, forebygger psykisk og somatisk sykdom, skade eller lidelse, eller som beskytter mot helsetrusler, samt arbeid for en jevnere fordeling av faktorer som direkte eller indirekte påvirker helsen». Rundskriv 1–6/2011 til Folkehelseloven slår fast at lovens definisjon av folkehelsearbeid avgrenser dette arbeidet fra behandling av syke i helsetjenesten (Riksrevisjonen 2015). I lovforberedelsene underbygges dette ved å vise til at grunnlaget for god helse legges utenfor helsetjenesten. Slik bidrar offentlig folkehelsearbeid også til å redusere presset på helsetjenestene (St. meld. nr. 47 (2008–2009)). Folkehelseloven er dermed innrettet mot de bakenforliggende faktorene som påvirker helse og fordelingen av helse i befolkningen fremfor at helse utelukkende forstås i et tradisjonelt sykdomsperspektiv (Prop. 90 L (2010–2011)).

Ved Lov om folkehelsearbeid ble ansvaret for folkehelse lagt til kommunen som enhet fremfor til kommunens helsetjeneste, slik at kommunen skal bruke alle sine sektorer i folkehelsearbeidet (Prop. 90 L (2010–2011)). Dette er en videreføring av tidligere helselovgivning, men nå med klarere forebyggende målsetting (Riksrevisjonen 2015). Et formål med Folkehelseloven (§1) er dermed å sikre at kommuner, fylkeskommuner og statlige helsemyndigheter setter i verk tiltak og samordner sin virksomhet i et langsiktig og systematisk folkehelsearbeid på en forsvarlig måte. Kommunene skal fremme folkehelse innenfor det ansvaret og med de virkemidlene som de allerede besitter og bestemmer over, blant annet ved lokal utvikling og planlegging, forvaltning og tjenesteyting. Kommunene skal ha oversikt over folkehelseutfordringer i egen kommune, de skal fastsette egne mål og strategier for å møte disse utfordringene, og strategiene skal følges av nødvendige tiltak som kommunene selv er ansvarlige for (Prop. 90 L 2010–2011)).

I Meld. St. nr. 34 (2012–2013) *God helse – felles ansvar* ga Helse- og omsorgsdepartementet tre nasjonale mål for folkehelsepolitikken. Her heter det at 1) Norge skal være et av de tre landene som har høyest levealder, 2) at befolkningen skal oppleve flere leveår med god helse og trivsel og reduserte sosiale forskjeller, og 3) at det skal skapes et samfunn som fremmer helse i hele befolkningen. Meld. St.

19 (2014–2015) *Folkehelsemeldingen – Mestring og muligheter* integrerer det å fremme psykisk helse og lokalt rusforebyggende i kommunenes folkehelsearbeid. I meldingen understrekes betydningen av gode lokalsamfunn for å fremme livskvalitet og trivsel, og hvordan deltakelse i sosiale fellesskap kan gi den enkelte en opplevelse av tilhørighet og mestring.

Psykisk helse og livskvalitet

Verdens helseorganisasjon (WHO) definerer psykisk helse som «en tilstand av velvære der individet kan realisere sine muligheter, håndtere normale stressituasjoner i livet, kan arbeide på en fruktbar og produktiv måte og er i stand til å bidra overfor andre og i samfunnet» (Meld. St. nr. 19 (2014–2015), s. 156).

Psykisk helse kan ifølge WHO på denne måten forstås som objektiv kapasitet til å møte utfordringer og subjektiv opplevelse av tilfredshet, mestring og positive relasjoner. Hindre for en slik tilstand kan være *psykiske plager*, som kan knyttes til opplevelser i dagliglivet av å være for eksempel nedstemt eller redd. Videre vil *psykiske lidelser* føre til redusert psykisk helse. Psykiske lidelser er definert ved internasjonale diagnosekriterier, som vi ikke gjengir her. Helse- og omsorgsdepartementet slår derfor fast i Meld. St. nr. 19 (2014–2015) at psykisk helse er et resultat av et komplisert samspill mellom samfunnsmessige faktorer, sosialt miljø, psykologiske, biologiske og genetiske faktorer. I meldingen vises det til at 15–20 prosent av alle barn og unge i alderen 3–18 år i Norge har nedsatt funksjon på grunn av psykiske plager som angst, depresjon og atferdsproblemer. Av disse har rundt åtte prosent en diagnostiserbar psykisk lidelse. De nasjonale Ungdatatallene viser også en høy forekomst i andelen ungdom som rapporterer psykiske plager (Bakken 2019). Blant jenter på ungdomstrinnet har andelen økt fra 16 til 22 prosent i perioden 2011 til 2019, og blant gutter i samme alder har man sett en økning fra fem prosent i 2015 til åtte prosent i 2019.

Kjennetegn på god psykisk helse, som tilfredshet, mestring, positive relasjoner, kapasitet og overskudd knyttes i forskningslitteraturen til begrepet *well-being*. Denne litteraturen gir imidlertid ikke noen entydig eller enerådende definisjon av dette begrepet (Helsedirektoratet 2014). I norske helsepolitiske dokumenter har «psykisk helse og trivsel» og «livskvalitet» blitt brukt som oversettelser av det engelskspråklige «well-being» (Helsedirektoratet 2015). I de norskspråklige delstudiene i vårt forskningsprosjekt har vi ikke brukt begrepet «well-being», men i stedet «opplevelse av helse og trivsel» om subjektive erfaringer med tilfredshet, mestring, positive relasjoner og dessuten av selvrapportert fysisk helse. Videre har vi brukt begrepet «livskvalitet» om summen av slike subjektive opplevelser og objektive bakgrunnsfaktorer som har betydning for fordelingen av helse i befolkningen. Dette tilsvarer hva som vanligvis legges i den engelskspråklige termen «quality of life». Se også Helsedirektoratets (2015) diskusjon av disse begrepene.

Mestring og sosial støtte

Psykisk helse fremmes ifølge Meld. St. 19 (2014–2015) gjennom gode levevaner, gjennom det å oppleve mestring og ved å forebygge opplevelser og konsekvenser av ensomhet. Det motsatte av ensomhet er sosial støtte, som i meldingen

defineres som opplevelse av å få kjærlighet, omsorg, bli verdsatt og det å tilhøre et fellesskap.

Mestring innebærer å håndtere sine omgivelser, men også bidra aktivt til å forme disse etter egne behov og evner (Helsedirektoratet 2015). Mestring fremmer i seg selv tilfredshet og glede, i tillegg til utvikling, personlig vekst, autonomi og opplevelse av mening. Norske helsemyndigheter har derfor valgt å gjøre mestring-betingelser til et viktig felt i folkehelsearbeidet (Helsedirektoratet 2014). Ifølge Meld. St. 19 (2014–2015) betyr det å mestre at alle gis forutsetninger for å kunne utnytte sine evner og muligheter. Slik kan mestring legge til rette for at den enkelte erfarer livsglede, det å ha overskudd og oppleve mening i livet. Disse egenskapene og erfaringene kan gi beskyttelse mot valg som fører til livsstilssykdommer og styrke enkeltmennesket hvis man likevel rammes av sykdom.

Negativt stress som får virke over tid, representerer en sentral utfordring for god psykisk så vel som fysisk helse. Manglende mestring av slike situasjoner kan gjøre stressopplevelsen kronisk. Betingelser som fremmer mestring, reduserer derfor risiko for kroniske følger av negativt stress. Blant slike betingelser står særlig sosial støtte sentralt. Sosial støtte innebærer å få hjelp til å diskutere egne problemer, få trøst, praktiske råd, hjelp eller også økonomisk eller materiell støtte (Helsedirektoratet 2014). Det å ha et sosialt nettverk er et utgangspunkt for å kunne få sosial støtte. Deltakelse på sosiale arenaer har derfor betydning for å opprette sosiale relasjoner og nettverk.

Helsedirektoratet (2015) skriver at et gjennomgående funn i tverrkulturelle studier av *well-being* er at mellommenneskelige relasjoner tillegges svært stor betydning.

Fritidsklubber som helsefremmende arena

I Norge har etablering og opprettholdelse av et fritidsklubbtilbud for ungdom hatt en todelt begrunnelse, som kommer til uttrykk gjennom henholdsvis sosialpolitiske og kulturpolitiske argumenter.

De sosialpolitiske begrunnelsene for åpne fritidstilbud for ungdom har fulgt fritidsklubbene siden den første etableringen i Norge med inspirasjon fra Storbritannia og Sverige. Disse argumentene dreier seg om å gi såkalt uorganisert ungdom et rusfritt møte- og værested under oppsyn av voksne. På den måten kunne klubbene motvirke større ansamlinger av ungdommer utendørs eller i privat regi med mulig rusbruk, hærverk og annen risikofylt oppførsel til følge. De kulturpolitiske begrunnelsene for fritidsklubbene har fulgt hånd i hånd med de sosialpolitiske argumentene, idet et møte- og værested for ungdom også kan brukes for å dyrke særlige kulturuttrykk som forbindes med ungdomskultur og som gjør stedet attraktivt for ungdom. Disse kulturpolitiske begrunnelsene fikk økt betydning for etablering og drift av klubber gjennom 1980-tallet. Lokalt vil fritidsklubber i dag profilere seg mer eller mindre som kultur møtesteder, men de sosialpolitiske begrunnelsene og aspektene ved tilbudet er sjelden eller aldri helt fraværende. Fritidsklubber har også en viktig rolle som arena for ungdoms

medbestemmelse og innflytelse gjennom deltakelse i klubbstyre og aktiv involvering i planlegging og gjennomføring av aktiviteter. Denne siden av klubbvirksomheten fikk særlig oppmerksomhet fra midten av 1980-årene (Vestel og Hydle 2009; Vestel og Smette 2007).

Samtidig kan litteraturen om ungdomsklubber og fritidsklubber i Norge sies å ha hatt et underliggende eller implisitt moderne folkehelseperspektiv. Vestel (1995) og Vestel og Hydle (2009) trekker her trådene tilbake på tidlige utgivelser om klubbfeltet og klubbpedagogikk av Torild Skard¹ og Olaf Stafseng.² Disse tidlige bidragene understreker hvordan klubbene har vært innrettet for å utjevne sosiale forskjeller i ungdomsbefolkningen, og hvordan klubbene kan bidra til å motvirke problemer i ungdomsmiljøet. Vestels (1995; 2004) egne feltarbeid på fritidsklubber i norske drabantbyer nevner også en lang rekke forhold som er relatert til folkehelse og «well-being», så som relasjonsbygging, tillit, selvtillit og identitetsarbeid. Vestel beskriver også den mangesidige funksjonen som klubbarbeideren kan ha, som sosialarbeider, arbeidsformidler, venn, psykolog, rådgiver i praktiske og eksistensielle spørsmål m.m. Her gjenfinner vi de nyere folkehelsepolitiske dokumentenes beskrivelse av kjennetegn ved sosial støtte. Enkeltstudier har videre tatt for seg fritidsklubbene som arena for forebygging av ulike typer utfordringer i ungdomstiden og i ungdomsbefolkningen (se for eksempel Gjertsen og Olsen 2011; Vestel og Hydle 2009; Vestel og Smette 2007, Smette 2005).

Andre studier har ved hjelp av tallmateriale gått dypere inn i sammensetningen av ungdom som går på fritidsklubb, og kommentert denne gruppen i lys av kjennetegn som kan indikere livsstilsutfordringer (Pedersen 2008; Øia 2009). Til denne siste kategorien hører en serie artikler basert på et svensk datamateriale samlet inn i byen Örebro i tidsrommet 1997–1999 (Mahoney og Stattin 2000; Mahoney, Stattin og Magnusson 2001). Örebro-studien konkluderte at fritidsklubber/fritidssentre («youth recreation centres»), der hvor slike klubber tilbyr møteplasser for ungdom *uten at samværet eller aktivitetene har tydelig struktur eller organisering*, kan virke tiltrekkende på ungdom som har ulike typer utfordringer i livet. Disse ungdommene kan gi det sosiale miljøet i klubbene et negativt preg og bidra til å normalisere rusbruk og kriminalitet i gruppen av jevnaldrende (Stattin, Mahoney, Persson og Magnusson 2005). De norske fritidsklubbene har historisk vært innrettet for å tiltrekke en blanding av ungdom med ulik bakgrunn, også dem som både har det vanskelig og som med et folkelig uttrykk kan betegnes som «vanskelige» og som har livsstils- og atferdsproblemer (Vestel og Hydle 2009).

Det er delvis mot denne bakgrunnen Fredriksson m.fl. (2015; 2016) ved hjelp av spørreundersøkelser og intervjuer har lagt grunnlag for en ny diskusjon om

¹ Skard, Torild (1973). Et verksted for selvtillit. De kommunale fritidsklubbene for ungdom i Oslo. Oslo: Gyldendal.

² Olaf Stafseng (1984). Ungdomsarbeid. Om sosialpedagogiske metoder og tenkemåter. Oslo: Universitetsforlaget.

hvorvidt fritidsklubber kan ha helsefremmende effekt. Disse forskerne samlet inn spørreskjemadata og foretok intervjuer i to *ungdomsværksamheter* i henholdsvis Örebro og Stockholm i perioden 2012–2014. De to *ungdomsværksamheterna* var drevet av frivillige organisasjoner eller stiftelser, og skiller seg på den måten fra de kommunalt drevne «youth recreation centres» (eg. *fritidsgårdar*) som var gjenstand for Mahoney og Stattins (2000) undersøkelser. De to *ungdomsværksamheterna* (Fredriksson m.fl. 2015; 2016) var kjennetegnet ved synlige og aktive voksne ledere, og selv om ungdommene fikk velge aktiviteter selv, tok lederne pedagogisk ansvar og rettet særlig oppmerksomheten mot ungdom som befant seg i utkanten av det sosiale fellesskapet eller ungdomsmiljøet. De to *ungdomsværksamheterna* i Fredrikssons studie hadde videre, i likhet med norske fritidsklubber og ungdomshus, nulltoleranse for bruk av rusmidler inkludert tobakk.

Som grunnlag for diskusjonen om hvorvidt fritidsklubber kan betraktes som helsefremmende arenaer viser Fredriksson m.fl. (2015; 2016) til Verdens Helseorganisasjon (WHO) og nærmere bestemt til Ottawa-charteret fra 1986, som foreslår fem såkalte «health-promoting actions arenas». I det følgende oversetter vi dette til «helsefremmende innsatsfelt». Det første innsatsfeltet dreier seg om utviklingen av «healthy public policy», det vil si lovverk og institusjoner som bidrar til utjevning av økonomisk ulikhet og å gjøre det lettere for enkeltpersoner å ta valg som fremmer helse. Det andre innsatsfeltet i Ottawa-charteret er tilrettelegging og støtte på offentlige steder der folk naturlig tilbringer mye tid, slik at arbeidsplasser og fritidsarenaer er trygge, stimulerende og trivselsfremmende («enjoyable») for alle som deltar. Det tredje innsatsfeltet i Ottawa-charteret er å styrke lokalsamfunnene gjennom prioriteringer, beslutninger og strategier som kan bidra til selvhjelp og støtte, og det fjerde innsatsfeltet er rettet mot å utvikle personlige egenskaper og ferdigheter på måter som fremmer individuell og sosial utvikling. Slik utvikling kan fremmes gjennom informasjon, utdanning eller annen oppøving av mestring – individuelt og i fellesskap med andre. Det femte innsatsfeltet som nevnes i Ottawa-charteret er å videreutvikle («reorient») helsetjenestene. Fredriksson m.fl. (2015;2016) kommenterer at dette femte og siste tiltaket er det eneste helsefremmende tiltaket i Ottawa-charteret som *ikke* har relevans for fritidsaktiviteter og dermed også for fritidsklubber.

I de to artiklene fra Fredriksson m.fl. peker forskerne først på ungdomstiden som en kritisk fase i livet, hvor man frigjør seg fra foreldrene, orienterer seg mot jevnaldrende og ofte er mer villig til å ta risiko som kan få konsekvenser både her og nå og for livet som voksen. Samtidig vil ungdom ha ulik grad av «beskyttelse» mot å havne i risikofylte situasjoner avhengig av hva slags ressurser de har vokst opp med i hjemmet, noe som oftest måles ved foreldres utdanningsnivå og inntekt. Foreldres utdanningsnivå og inntekt inngår sammen med ungdommenes kjønn, etnisitet og boforhold i et mål på ungdommenes *sosiale bakgrunn*. Disse faktorene har innflytelse på hvordan ungdommene klarer seg på skolen, hvordan de er i stand til å ta vare på seg selv og på egen helse, og hvordan de vurderer ulike risikofylte situasjoner som de står overfor, for eksempel situasjoner der det brukes rusmidler. Mahoney og Stattins (2000) poeng var at svenske *fritidsgårdar* særlig

tiltrakk seg ungdom fra hjem hvor foreldrene hadde lav utdanning og inntekt, og at disse ungdommene derfor sto mer «ubeskyttet» i møte med jevnaldrende som brukte rus og brøt regler.

En fremgangsmåte for å redusere sosiale ulikheter i helse, det vil si utjevne forskjeller som følger av ungdommenes sosiale bakgrunn, vil ifølge Fredriksson m.fl. være å bedre ungdommenes levekår i form av tilrettelagte fritidsaktiviteter. Fritidsaktivitetene vil videre kunne brukes konkret til forebygging av helseproblemer. Dette handler både om hvilke fritidsarenaer og -aktiviteter ungdommene tilbys, og hvordan disse arenaene og aktivitetene er innrettet. På bakgrunn av studien i to svenske *ungdomsværksamheter* konkluderer Fredriksson m.fl. at disse fritidstilbudene har gode forutsetninger for å være helsefremmende arenaer, forutsatt at bestemte faktorer inkluderes i virksomhetens strategier. Dette må gjenspeiles i virksomhetens planer så vel som i de praktiske arbeidsmåtene. Faktorene som må være til stede for at *ungdomsværksamheter/fritidsklubber* kan virke helsefremmende, må ifølge Fredriksson m.fl. (2015: 138) omfatte:

1. Aktiv og gjennomtenkt rekruttering
2. Naturlig overgang fra barneaktiviteter til ungdomsaktiviteter i klubben
3. At virksomheten/klubben finnes i ungdommenes nærområde
4. At klubbliderne har lokal kunnskap om ungdommenes bakgrunn, behov, interesser og motiver for deltakelse
5. At klubben er åpen og inkluderende for målgruppen
6. At klubben fremmer støttende relasjoner mellom ungdommene og mellom ungdommene og de voksne lederne
7. At klubbene vektlegger ungdommenes «empowerment», det vil si innflytelse og medbestemmelse, og dermed evne til å ta beslutninger som gjelder eget liv
8. At klubbene integrerer familie, skole og lokalsamfunn

Mens alle de åtte punktene i Fredriksson m.fl. liste over helsefremmende faktorer kan la seg undersøke empirisk, har disse forskerne konsentrert seg om hvordan de to *ungdomsværksamheterna* arbeider med punkt 5-8. Nedenfor gjennomgår vi derfor kort hva faktorene 5–8 i Fredriksson m.fl. (2015) liste innebærer, utdypet av beskrivelser i Fredriksson m.fl. (2016).

- **Åpne og inkluderende fritidsaktiviteter**

At fritidsaktiviteten er åpen og inkluderende for målgruppen innebærer at alle er velkomne i aktiviteten, at alle har råd til å delta og skal oppleve dette på en måte som gjør at de raskt finner seg til rette og har lyst til å komme tilbake. Aktivitetene og omgivelsene må være tilpasset aldersgruppen. Ungdom som på en eller annen måte kjennetegnes ved risiko for å falle utenfor i skolen eller i jevnaldermiljøet, må særlig inkluderes og kjenne seg velkommen.

- **Støttende relasjoner**

At fritidsaktiviteten fremmer støttende relasjoner betyr at lederrollen er sentral for ungdommenes utvikling, også ved at lederne blir rollemodeller for ungdommene. Lederne kan fungere som mentorer eller veiledere for ungdommene, og skape en relasjon preget av tillit og fortrolighet. Støttende relasjoner mellom ungdommene betyr at omgangstonen er positiv og vennskapelig. Klubben utgjør et sosialt miljø med tydelige regler og forventninger til oppførsel, og ungdommene er selv med på å bestemme reglene. Gjensidig respekt og omsorg må være grunnleggende for reglene som benyttes. Til sammen legger dette grunnlag for opplevelser av tilhørighet og samhold.

- **Medbestemmelse og innflytelse**

At fritidsaktiviteten legger til rette for at ungdom kan ta egne avgjørelser og vil engasjere seg i det som angår dem («empowerment») betyr at klubben må ha en tydelig strategi for hvordan ungdommene får medbestemmelse og innflytelse over aktivitetene. Klubbliderne støtter ungdommenes sosiale utvikling, og kan gi ungdommene ansvar eller oppgaver knyttet til planleggingen og gjennomføringen av aktivitetene. Klubbene kan også gi ungdommene formell ledertrening og kompetanseutvikling.

- **Integrasjon av foreldre og lokalsamfunn**

At fritidsaktiviteten integrerer familie, skole og lokalsamfunn innebærer at klubben bygger relasjoner til ungdommenes foreldre og har åpne arrangementer hvor foreldrene inviteres og eventuelt selv deltar i tilretteleggingen av aktiviteter. Klubben er kontaktpunkt for foreldre og andre instanser i lokalsamfunnet som politi, barnevern og rus- eller utekontakt, hvis det er grunn til å bekymre seg for enkeltungdommer eller grupper av ungdommer som bruker klubben. Klubben kan samarbeide med skoler om elever som har vanskelig for å finne seg til rette i undervisningen. Klubben utgjør også en alternativ arena til skolen i ungdommenes hverdagsliv, fordi klubben kan gi pause fra krav om prestasjon og ytelse.

Helsefremmende lokalsamfunn

En kunnskapsoppsummering fra SINTEF (Kaasbøll m.fl. 2018) tar for seg forskning om faktorer som virker fremmende for psykisk helse i et befolkningsperspektiv, og hva som er de viktigste beskyttelsesfaktorene knyttet til psykisk helse på lokalsamfunnsnivå.

Viktige faktorer som fremmer psykisk helse på befolkningsnivå omfatter sosial tilhørighet, deltakelse, sosial støtte, sosial kapital og like muligheter for alle (Kaasbøll m.fl. 2018). Her finner vi igjen flere av kjennetegnene ved fritidsklubber som virker helsefremmende, slik dette er presentert tidligere i dette kapittelet ved hjelp av Fredrikson m.fl. (2015; 2016). Dette utdypes i det følgende.

Sosial tilhørighet viser ifølge Kaasbøll m.fl. (2018) til en persons opplevelse av å inngå i en større sosial sammenheng, enten dette er i familien, på arbeidsplassen, i jevnaldersmiljøet, i fritidsaktiviteter eller i nabolaget. Fritidsklubber som fungerer som åpne og inkluderende møteplasser vil kunne tilby rammer og strukturer som styrker slik sosial tilhørighet blant ungdom som oppsøker klubbene. *Deltakelse på ulike sosiale arenaer* gir mulighet til utfoldelse av egne evner, til å oppleve mestring og utvikle selvtillit. Deltakelse skaper også sosial tilhørighet. *Sosial støtte* innebærer særlig det å få følelsesmessig støtte og empati fra andre mennesker, men også hjelp hvis man trenger det. Negative livshendelser eller påkjenninger er situasjoner hvor mennesker trenger sosial støtte. Kaasbøll m.fl. (2018) nevner også sosial kontroll som et element ved sosial støtte. Sosial kontroll er et begrep som både kan ha positive og negative konnotasjoner, men som aspekt ved sosial støtte kan sosial kontroll hjelpe enkeltmennesker med å tilpasse seg fellesskapet på måter som fremmer samvær og tilhørighet. Når Fredrikson m.fl. (2015; 2016) skriver at fritidsklubber som virker helsefremmende har støttende relasjoner mellom lederne og ungdommene og mellom ungdommene, er det særlig sosial støtte, men også sosial tilhørighet og positiv sosial kontroll det vises til.

Kaasbøll m.fl. (2018) går videre med å beskrive sosial kapital og like muligheter for alle som faktorer som fremmer psykisk helse på befolkningsnivå. Disse faktorene kan forstås som et mellomnivå mellom individ og lokalsamfunn (se nedenfor). *Sosial kapital* er et begrep hentet fra sosiologisk teori, og knyttes til individets muligheter og måter å relatere seg til sosiale nettverk og lokalsamfunnet, gjennom gjensidig opplevelse av tillit, sosial støtte og samhold. *Like muligheter for alle* krever fravær av store sosiale forskjeller i befolkningen. Mens fritidsklubber kan bidra til å bygge sosial kapital ved å styrke sosial tilhørighet, deltakelse og opplevelse av sosial støtte, kan aktiv og gjennomtenkt rekruttering ved klubben, det at klubben er åpen og inkluderende og det at klubblederne har lokal kjennskap til målgruppen (Fredrikson m.fl. 2015; 2016) bidra til at klubben utjevner muligheter på tross av sosiale forskjeller i (lokal)befolkningen.

Kaasbøll m.fl. (2018) går videre til å beskrive beskyttelsesfaktorer som kan knyttes til psykisk helse i et lokalsamfunn. Et lokalsamfunn kan her ses som et nabolag, et nærmiljø, en bydel, et geografisk atskilt nærmiljø eller en kommune. Kaasbøll understreker at de som er mindre velstående, mobile eller mindre integrert i lokalsamfunnet, vil være mest avhengig av at det samme lokalsamfunnet fungerer godt. Dette er knyttet til forståelsen av resiliensbegrepet på lokalsamfunnsnivå, som innebærer at enkeltmennesker så vel som samfunnsinstitusjoner har evne til å tilpasse og utvikle seg, tross krevende eller vanskelige betingelser. Lokalsamfunn består naturlig av både risiko og muligheter, og lokalsamfunn bør derfor arbeide både med å redusere slike risiki knyttet til fattigdom og kriminalitet på den ene siden, og på den andre siden styrke sosial kapital, sosiale bånd og interaksjon, opplevelse av mestring, tilhørighet og sosial støtte. Kaasbøll m.fl. (2018) viser til flere studier som har pekt på hvordan sosial støtte og deltakelse i lokalsamfunnet eller nabolaget virker positivt på ungdoms helsetilstand gjennom å skape tilhørighet, sosiale nettverk og en god balanse mellom opplevelse av autonomi og

sosial kontroll. Når Fredrikson m.fl. (2015; 2016) skriver at fritidsklubber som virker helsefremmende vektlegger ungdommers innflytelse og medbestemmelse og dessuten integrerer familie, skole og lokalsamfunn, er det mulig å se dette innenfor et slikt utvidet perspektiv på *community resilience* (Kaasbøll m.fl. 2018). Fritidsklubbens posisjon i et slikt resilient og helsefremmende lokalsamfunn styrkes ytterligere ved at klubbledere har lokal kjennskap til ungdommenes bakgrunn, interesser, behov og motivasjon for å delta i klubbens aktiviteter (Fredrikson m.fl. 2015; 2016).

Rapportens delstudier

Forskningsprosjektet vårt har bestått av til samme fire delstudier hvorav tre allerede er publisert, og den fjerde presenteres i denne rapporten. Nedenfor gjør vi kort rede for hvert av disse delstudiene.

Delstudie I: Fritidsklubber som et statlig politikkfelt

Innledningsvis i dette prosjektet gjennomførte vi en analyse av statlige dokumenter fra tiårsperioden 2007–2017 for å undersøke hvordan fritidsklubber blir omtalt og prioritert i disse dokumentene, og om og i tilfelle hvordan disse dokumentene knytter fritidsklubber og ungdomshus til nasjonale, folkehelsepolitiske målsettinger. Resultatet av denne dokumentstudien er publisert i et arbeidsnotat fra prosjektet (Andersen og Seland 2019).

Delstudie II: Kartlegging av hvem som bruker fritidsklubber og ungdomshus

Videre i prosjektet undersøkte vi hva som kjennetegner norske ungdommer som går på fritidsklubb og ungdomshus, når vi ser dette i lys av faktorer som direkte eller indirekte kan ha betydning for ungdommenes trivsel og opplevelse av livskvalitet. Til dette formålet brukte vi 13–16-åringers spørreskjemasvar på de kommunale Ungdata-undersøkelsene fra perioden 2015–2017, som til sammen dekker et landsrepresentativt utvalg i denne aldersgruppen. Våre analyser bygger på spørreskjemasvar fra 145 900 ungdommer. De innledende resultatene fra kartleggingen ble først publisert i arbeidsnotatet fra prosjektet (Andersen og Seland 2019), og siden bearbeidet til en tidsskriftartikkel i *Nordisk Tidsskrift for Ungdomsforskning* (Seland og Andersen 2020).

Delstudie III: Fritidsklubbers betydning for ungdommer som går ofte på klubb

Analysen av Ungdata (se over) viste at ungdom som besøker slike tilbud fem ganger i måneden eller oftere, har mer negative utslag i mål på trivsel og livskvalitet enn hva som er tilfelle for ungdommer som går sjeldnere på fritidsklubb eller ungdomshus, eller som ikke bruker slike tilbud i det hele tatt. På denne bakgrunnen gjennomførte vi intervjuer i tre fritidsklubber/ungdomshus i like mange kommuner med klubbledere og ungdommer som besøker tilbudet flere ganger hver uke. Gruppeintervjuene med ungdommene ga oss mer kunnskap om hvordan trivsel, opplevelse av vennskap og tilhørighet hos enkeltpersoner kan henge sammen med hyppige besøk på fritidsklubb eller ungdomshus. Datamaterialet er

utfyllt av intervjuer med lederne i de samme klubbene. Denne studien er publisert som en artikkel i tidsskriftet *YOUNG* (Eriksen og Seland 2020).

Delstudie IV: Fritidsklubber i det lokale folkehelsearbeidet

Ved å analysere klubblederintervjuene (se også delstudie III) og kommunalpolitiske dokumenter gjorde vi en kvalitativ undersøkelse av hvordan og på hvilken måte fritidsklubber og ungdomshus er involvert i det lokale folkehelsearbeidet i tre kommuner. Denne studien er ikke tidligere publisert, og i rapporten representerer delstudie IV grunnlaget for vår diskusjon av rapportens hovedproblemstilling i kapittel 5.

Rapportens oppbygning

I dette kapittelet har vi gjort rede for bakgrunn og forskningsspørsmål i vårt forskningsprosjekt om hvordan vi kan beskrive og forstå fritidsklubber som en helsefremmende arena og arena for kommunenes folkehelsearbeid. Vi har videre vist til empiriske og teoretiske begreper og påviste sammenhenger i norsk og internasjonal forskning som legger til rette for å studere fritidsklubber som helsefremmende arena.

I kapittel 2 i denne rapporten presenterer vi våre utvalg og metoder for de ulike delstudiene. I kapittel 3 gjengir vi sammendrag av de allerede publiserte delstudiene I–III. Vår delstudie IV presenteres i sin helhet i kapittel 4. I kapittel 5 oppsummerer og diskuterer vi forskningsprosjektets hovedfunn i lys av rapportens forskningsspørsmål, og utleder et sett med analytiske spørsmål som kan gi retning til videre offentlig innsats i feltet.

2 Datakilder, utvalg og metode

I dette kapittelet gjør vi rede for datakilder, utvalg og metode i forskningsprosjektets fire delstudier. Selve studiene presenteres i kapittel 3 (delstudie I–III) og kapittel 4 (delstudie IV). For ytterligere detaljer om data og metode, se publikasjonene Andersen og Seland (2019), Seland og Andersen (2020) og Eriksen og Seland (2020).

Dokumentanalyse

Dokumentanalyse er benyttet i delstudie I og inngår dessuten i delstudie IV i dette prosjektet. Delstudie I er en analyse av statlige dokumenter fra tiåret 2007–2017, mens i delstudie IV har vi gjort en mer avgrenset analyse av utvalgte plan-dokumenter i de tre kommunene som har ansvar for fritidsklubbene som vi har besøkt som ledd i forskningsprosjektet. I dokumentene på statlig og kommunalt nivå har vi undersøkt hvordan fritidsklubber og ungdomshus er omtalt og prioritert, og vi har sett på hvilken rolle dokumentene eventuelt gir fritidsklubbene i folkehelsearbeidet.

I søk etter statlige dokumenter (delstudie I) brukte vi søkefunksjonen på nettsidene www.stortinget.no og www.regjeringen.no. For perioden høsten 2007 – høsten 2017 ga stikkordet «fritidsklubb» treff i 78 ulike dokumenter. I søket ble representantinnlegg i stortingsdebatter utelatt. Ved gjennomgang av søkeresultatet utelot vi deretter nyhetsartikler og pressemeldinger fra departementenes nettsider. Etter dette gjensto 62 dokumenter hvor stikkordet «fritidsklubb» opptrer én eller flere ganger. Da vi oppdaget at rapporten *Ungdoms fritidsmiljø. Ungdom, demokratisk deltakelse og innflytelse* (Fauske m.fl. 2009) ikke hadde blitt fanget opp i våre søk på www.regjeringen.no, la vi til dette dokumentet i analysen. Rapporten er skrevet av en ekspertgruppe på oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet, og står på denne måten i en mellomstilling mellom å være en forskningsbasert utredning og et statlig dokument.

I selve dokumentanalysen ordnet vi først utvalget av dokumenter kronologisk, før vi vurderte dokumentenes omtale av fritidsklubber. I dette har vi vært særlig opptatt av hvorvidt dokumentene omtalte fritidsklubber i forbindelse med a) befolkningens helsetilstand generelt, b) forskjeller i befolkningens helsetilstand og c) innsats for å fremme helse og/eller forebygge sykdom. Dette er begreper og forklaringer som opptrer i Folkehelseloven (LOV-2017-06-24-29). Etter denne første sorteringen ble dokumentene kodet videre med følgende underkategorier, som vi utviklet på bakgrunn av hvordan folkehelsebegrepet omtales og utdypes i regjeringens lovproposisjon Prop. L 90 (2010–2011) og Meld. St. 19 (2014–15) *Folkehelsemeldingen – Mestring og muligheter*. Se tabell 2.1.

Tabell 2.1: Kategorier for koding av statlige dokumenter i henhold til aspekter ved folkehelsearbeid

Hovedkategorier	Befolkningens helsetilstand	Forskjeller i befolkningens helsetilstand	Innsats for å fremme helse og/eller å forebygge sykdom
Underkategorier	(ingen)	Sosial ulikhet i helse	Gode oppvekstvilkår
			Gode levevaner
			Gode fellesskap (lokalsamfunn, inkludering, trygghet, deltakelse, støtte)
			Psykisk helse og mestring som aspekt ved psykisk helse

For studien av kommunale dokumenter (delstudie IV) har vi brukt nettsidene til de tre kommunene som har ansvar for fritidsklubbene som vi har besøkt som ledd i dette forskningsprosjektet. Søk på stikkord på disse nettsidene ga kun få og ikke egentlig relevante treff, i og med at de fleste kommuner deler sine hjemmesider i en tjenestedel og en politikkdell. Mens den generelle søkefunksjonen som er tilgjengelig for publikum, i første rekke peker mot tjenestedelen av innholdet på nettsiden, fikk vi her kun treff på oversikter over fritidsklubber, ungdomshus og lignende møteplasser for barn og unge.

Vi har derfor navigert mer eller mindre «for hånd» i politikkdelen av de tre kommunenes nettsider. De tre nettstedene har svært ulik oppbygning, og systematiske søk på stikkord har derfor ikke vært mulig. Isteden har vi valgt en strategi for håndsøk, det vil si å lete oss frem i planverk og/eller referater fra utvalgsmøter for å finne omtale av fritidsklubber og ungdomshus. I to av kommunene har vi med denne søkestrategien funnet frem til den overordnede kommuneplanen, mens i den tredje kommunen fant vi en langt mer rikholdig og interessant rapport som utkast til høring om kommunes fritidstilbud.

Med mer ressurser til rådighet er det ikke usannsynlig at vi kunne ha funnet mer inngående utredninger om kultur- og fritidstilbudet for barn og unge, og herunder også fritidsklubbtilbudet, i alle de tre kommunene. Vi mener likevel at omtale av fritidsklubber og ungdomshus i kommuneplan vil gi en god pekepinn om hvordan kommunen omtaler, forholder seg til og prioriterer disse tilbudene.

I analysen av de kommunale dokumentene har vi særlig holdt oss til hvordan fritidsklubbene bidrar til å fremme helse og/eller forebygge sykdom, som omtalt under den tredje hovedkategorien i analysen av statlige dokumenter (se tabell 2.1 tidligere i dette kapittelet). Underkategoriene her er som tidligere nevnt:

- Gode oppvekstvilkår
- Gode levevaner
- Gode fellesskap (lokalsamfunn, inkludering, trygghet, deltakelse, støtte)
- Psykisk helse og mestring som aspekt ved psykisk helse

Dokumentstudiens bidrag til å belyse hvordan fritidsklubbene er koblet inn i kommunenes folkehelsearbeid, er i delstudie IV utfyllt av intervjuer med fritidsklubbledere i de samme kommunene.

Ungdata

Ungdata er standardiserte spørreundersøkelser til norske elever i alderen 13–19 år, som har til hensikt å dekke helheten i ungdoms liv gjennom et bredt spekter av tema som relasjoner til foreldre og venner, forholdet til skole, lokalmiljø, fritidsaktiviteter, helse og trivsel, rusmiddelbruk, risikoatferd og vold. Velferdsforskningsinstituttet NOVA ved OsloMet-storbyuniversitetet er i samarbeid med de regionale kompetansesentre på rusfeltet (KoRus) ansvarlig for gjennomføringen av Ungdata.³ Ungdataundersøkelsen tilbys som regel hele ungdomspopulasjonen av skoleelever i kommunene. Undersøkelsene har generelt høy svarprosent, og selve gjennomføringen skjer i faste rammer ved at elevene fyller ut spørreskjemaene i en skoletime.

I delstudie II i dette forskningsprosjektet har vi brukt landsrepresentative data fra Ungdataundersøkelsene på ungdomstrinnet (8.–10. årstrinn) fra perioden 2015 til 2017. På dette trinnet deltok 145 900 elever i Ungdataundersøkelsene, noe som tilsvarer nesten 80 prosent av populasjonen i denne alderen (Bakken 2017). I dette forskningsprosjektet valgte vi å konsentrere oss om ungdomsskoleelevene, fordi det er vanskelig å bruke elevpopulasjonen på videregående skole for å undersøke variasjoner i elevenes svar mellom kommuner. En grunn til dette er at mange elever må pendle fra hjemkommunen og gå på videregående skole i en annen kommune. En annen årsak til at vi bruker data fra ungdomsskoleelever og ikke elever på videregående skole, er at oppslutningen om fritidsklubber og ungdomshus er absolutt størst blant elever på de laveste årstrinnene i ungdomsskolen. Deltakelse i slike tilbud synker raskt med ungdommens stigende alder, og er lav blant elever i videregående skole sammenlignet med ungdomsskolen.

Alle deltakerskoler i Ungdata registreres med kommune. I analysene skiller vi mellom små kommuner (under 5 000 innbyggere), mindre kommuner (5 000 til 19 999 innbyggere), mellomstore (20 000 til 49 999 innbyggere), store kommuner (over 50 000 innbyggere) og storbykommuner (mer enn 100 000 innbyggere)⁴.

Selv om 145 900 deltok i undersøkelsen, varierer antallet respondenter i de ulike analysene avhengig om av mange som har svart på spørsmålene vi analyserer. I regresjonsanalysene i Seland og Andersen (2020) bruker vi for eksempel «kun» data fra de 117 429 elevene som har gyldig verdi på samtlige av de inkluderte variablene. I noen tilfeller bruker vi spesifikke underutvalg. Kartleggingen på nasjonalt nivå i Andersen og Seland (2019) er for eksempel supplert med analyser

³ www.ungdata.no

⁴ I notatet (Andersen og Seland 2019) bruker vi betegnelsen store kommuner om alle kommuner med mer enn 50 000 innbyggere, og skiller kun ut Oslo blant storbyene.

av tilsvarende data fra spørreskjemaundersøkelsen Ung i Oslo 2015. Her deltok 12 450 ungdommer på ungdomstrinnet. Dette datasettet ble analysert separat fordi datasettet fra Oslo inneholder flere bakgrunnsvariabler som for eksempel innvandrerbakgrunn.

Uavhengig variabel

Ungdoms bruk av ungdomsklubb og ungdomshus kartlegges i Ungdata ved hjelp av spørsmålet «Hvor mange ganger den siste måneden har du vært med på aktiviteter, møter eller øvelser i følgende organisasjoner, klubber eller lag?» hvor en av aktivitetene er «Fritidsklubb/ungdomshus/ungdomsklubb». Spørsmålet har svaralternativene «Ingen ganger» «1–2 ganger» «3–4 ganger» «5 ganger eller oftere». I analysene i prosjektet har vi brukt to varianter av variabelen. Én der vi analyserer med alle svaralternativene og én der vi skiller mellom ungdom som har vært på klubb og ungdom som oppgir at de ikke har vært der den siste måneden.

Avhengige variabler

Som uavhengige variabler inkluderer vi mange ulike mål som fanger opp individuelle kjennetegn og sosial bakgrunn, som kjønn, klassetrinn, sosioøkonomiske ressurser, størrelsen på bostedskommunene og innvandrerbakgrunn. I tillegg inkluderer vi mange levekårsaspekter som sier noe om ungdommenes livssituasjon. Disse er delvis basert på hva som har vært inkludert i tidligere studier. Det er mål på helsesituasjon, sosiale relasjoner (kvalitene på relasjonene til foreldrene, skolen og venner), problematferd, rusmiddelbruk og øvrige fritidsaktiviteter. Variablene er i stor grad basert på operasjonaliseringer fra de nasjonale Ungdatarapportene (se for eksempel Bakken 2016; 2017).

Analysestrategi

Vi har brukt forskjellige framgangsmåter i de kvantitative analysene i prosjektet. I notatet har vi brukt bivariate krysstabeller der vi ser på hvor store andeler med ulike kjennetegn som har brukt fritidsklubbtilbudet med ulik frekvens. Når det for eksempel gjelder kjønn undersøker vi andelen gutter som ikke har vært på fritidsklubb sist måned og deretter andelen som har vært der 1–2 ganger, 3–4 ganger og til sist 5 ganger eller oftere. Deretter viser vi det samme for jenter, og samtlige av de variablene som fanger inn individuelle kjennetegn og livssituasjon.

I tidsskriftsartikkelen har vi undersøkt hva som øker eller reduserer sannsynligheten for at ungdom bruker fritidsklubber. Vi gjennomfører en rekke bivariate regresjonsanalyser av den avhengige variabelen, der sosial bakgrunn, kjønn, klassetrinn og de andre uavhengige variablene trekkes inn hver for seg. I de bivariate analysene viser vi ustandardiserte koeffisienter, som kan si noe om hvor mye sannsynligheten for å være med i fritidsklubb øker eller synker når den uavhengige variabelen øker med én enhet.

For å kunne si noe om betydningen av hver enkelt variabel, når vi samtidig holder de øvrige variablene konstant, har vi videre foretatt en multivariat regresjonsanalyse. Multivariate analyser kan gi oss et bedre bilde av enkeltvariablenes betydning enn bivariate analyser, fordi mange av faktorene er korrelerte. Om en

bivariat analyse for eksempel viser at bruk av klubb øker med risikoatferd, kan det tenkes at denne sammenhengen oppstår fordi gutter har mer risikoatferd enn jenter, og at flere gutter enn jenter bruker klubbtilbudet. Dersom vi kontrollerer for kjønn, kan vi si mer om risikoatferd i seg selv er relatert til klubbbruk, eller om det først og fremst handler om kjønn. For enklere å kunne sammenligne betydningen av de uavhengige variablene til tross for at de opprinnelig har ulikt antall verdier, viser vi i den multivariate analysen også standardiserte betakoeffisienter (beta).

Vi undersøker videre gjennom separate multivariate regresjonsanalyser for hver av kommunetyperne hvorvidt de sammenhengene vi finner for hele landet er forskjellige eller like i kommuner av ulik størrelse. Dette er viktig fordi det er store kommuneforskjeller i fritidsklubbtilbudet og i den befolkningsmessige sammensetningen, som igjen kan ha konsekvenser for hvor mange og hvem som bruker tilbudet (Gjertsen og Olsen 2011). Det kan også gi oss svar på om tidligere studier av Ung i Oslo-materiale om bruk av ungdomsklubber (Pedersen 2008; Øia 2009) kan generaliseres til også å gjelde mindre kommuner.

Det er vanlig å bruke logistisk regresjon når den avhengige variabelen er kategorisk, slik som det «å ha vært på klubb eller ikke» er. Et potensielt problem med slike modeller er imidlertid at estimatene for ulike grupper og ulike modeller ikke er sammenlignbare (Mood 2010). En løsning på dette er å bruke lineære sannsynlighetsmodeller (Linear probability models – LPM). Dette innebærer å gjøre en vanlig minste kvadraters (Ordinary least squares – OLS) regresjon på en kategorisk variabel med verdiene 0 (ikke vært på klubb) og 1 (vært på klubb). En mulig utfordring med slike modeller er mindre presise estimater hvis fenomenet man undersøker gjelder for under 20 prosent eller over 80 prosent av enhetene (Hippel 2015). Bruk av klubb ligger imidlertid innenfor dette intervallet. På den andre side er en opplagt fordel med LPM at koeffisientene kan fortolkes som prosentpoengs endring i sannsynligheten, noe som er mer intuitivt enn for eksempel logit-estimer eller oddsrater.

Styrker og begrensninger ved valg av metode og analysestrategi Ungdata

Vi avrunder denne gjennomgangen av vår bruk av Ungdata med noen bemerkninger om styrker og begrensninger ved analysene. Et første punkt handler om årsaksforholdet mellom det å gå på fritidsklubb og de øvrige variablene vi bruker i analysene. Dette har også tidligere vært debattert i litteraturen om bruk av fritidsklubber og problematferd (Mahoney og Stattin 2000; Pedersen 2008). Ettersom Ungdata er tverrsnittsundersøkelser, kan vi som hovedregel ikke si noe om tidsrekkefølgen for hvordan variablene eventuelt påvirker hverandre. I noen tilfeller, som med kjønn, alder, sosioøkonomisk status og bosted, er årsaksrekkefølgen klar siden klubb deltakelse neppe har en innvirkning på disse. For andre variabler, som for eksempel rusmidler eller problematferd, kan vi kun undersøke om dette *henger sammen med* besøk på fritidsklubb uten å si hvorvidt atferden *skyldes* det å være på klubb.

På den annen side er det flere klare styrker ved vårt datamateriale, som omfang, representativitet og kvalitet forstått som standardiserte og validerte operasjoniseringer gjennom tidligere forskning (Frøyland 2017). Likevel er det verdt å påpeke at all informasjon er selvrapportert. Dette innebærer at det kan oppstå målefeil dersom respondenter misforstår, krysser av eller husker feil. I den grad dette skjer tilfeldig og usystematisk er det ikke nødvendigvis noen begrensning for analysene, men dersom enkelte grupper systematisk oppfatter spørsmål annerledes enn andre, kan dette i større grad være et problem. Ideelt sett hadde vi kunnet måle enkelte variabler ved hjelp av registerdata. Dette kunne gitt høyere reliabilitet på disse variablene. For eksempel vet nok ikke respondentene alltid om foreldrene har høyere utdanning eller hvor mange bøker det er i hjemmet. Likevel er det grunn til å tro at selvrappotering gir et nokså presist bilde. Analyser basert på dette målet viser stort sammenfall med andre fremgangsmåter for å måle sosioøkonomisk status (Bakken, Frøyland og Sletten 2016).

Endelig vil vi bemerke at selv om vi ser statistisk signifikante utslag av de fleste variablene, så forklarer ikke våre modeller alltid særskilt mye av variasjonen i fritidsklubb-deltakelse. Dette tyder på at de faktorene vi undersøker ikke kan fortelle hele bildet om hvorfor noen ungdom bruker klubbtilbudet og andre ikke.

Kvalitative intervjuer

I forbindelse med delstudie III og IV i dette forskningsprosjektet gjennomførte vi høsten 2018 tre gruppeintervjuer i like mange fritidsklubber i Østlandsområdet. I gruppeintervjuene deltok til sammen 14 ungdommer i alderen 14–19 år, og i hvert intervju deltok både gutter og jenter. Under vårt besøk i fritidsklubben intervjuet vi også klubblleder. Blant disse tre klubbllederne var to menn og én kvinne. Klubbllederne var i alderen 35–50 år.

Utvalgsstrategi og representativitet

Som kriterium for utvelgelse til intervjustudien la vi til grunn vår egen analyse i delstudie II av ungdommers svar på de norske Ungdata-undersøkelsene i perioden 2015–2017. Denne analysen viser at ungdom som går på fritidsklubb fem ganger eller oftere per måned, har noe dårligere egenrapportert helse og melder om hyppigere problematferd og svakere relasjoner til foreldre og skole enn ungdom som går sjeldnere på fritidsklubb, eller som aldri går på fritidsklubb. På denne bakgrunnen avgjorde vi at vi i delstudie III ville intervju ungdommer som går ofte på fritidsklubb. I Ungdata-undersøkelsene utgjør denne gruppen om lag seks prosent av 13–16-åringene som bruker fritidsklubber (Andersen og Seland 2019).

For å komme i kontakt med fritidsklubber henvendte vi oss først til paraplyorganisasjonen Ungdom og Fritid – Landsforeningen for fritidsklubber og ungdomshus, som teller rundt 600 slike tilbud over hele landet blant sine medlemmer. Sekretariatet i Ungdom og Fritid var villig til å sette opp en liste over seks medlemsklubber som holder åpent mer enn én kveld per uke. Vi kontaktet deretter tre av klubbllederne fra listen pr. e-post, og spurte om tillatelse til å få gjennomføre

intervjuer i klubben samt hjelp til å rekruttere ungdom som pleide å besøke fritidsklubben oftere enn én gang per uke. Å si ja til å ta imot oss i klubben innebar at klubblederen måtte gjøre avtale med ungdommene på våre vegne, skaffe møterom, gi ungdommene et informasjonsskriv om forskningsprosjektet og samle inn foresattes samtykke til at ungdommene kunne bli intervjuet, i de tilfellene hvor ungdommene ikke var fylt 16 år. Vi ba også klubblederen om å delta i et intervju om erfaringer fra jobben som klubbleder og erfaringer med ungdom som går ofte på fritidsklubb eller ungdomshus. Klubbleder fikk et eget informasjonsskriv om forskningsprosjektet, hvor vi beskrev hensikten med prosjektet og med intervjuene. Informasjonsskriv, skjema for samtykkeerklæring og vår fremgangsmåte for å komme i kontakt med klubbene hadde på forhånd fått tilråding fra personvernombudet for forskning ved Norsk senter for forskningsdata (NSD).

Av de første klubblederne vi kontaktet, takket en av dem nei til vår forespørsel om besøk og intervju. En annen klubbleder svarte ikke på vår henvendelse. Vi gikk derfor tilbake til den opprinnelige listen fra Ungdom og Fritid for finne andre klubber som kunne kontaktes. Etter nye avslag eller manglende bekreftelse på avtale om besøk, måtte listen suppleres av sekretariatet i Ungdom og Fritid med ytterligere to klubber før vi hadde fått aksept fra tre klubbledere i like mange kommuner som sa seg villige til å ta imot oss, legge til rette for gruppeintervju og selv bli intervjuet. I prosessen med å etablere avtaler med disse klubbene fikk lederne ytterligere informasjon om hvorfor vi ønsket å intervju nettopp ungdom som går ofte på fritidsklubb. Dette har metodemessige implikasjoner for utvalget av informanter så vel som for de innsamlede dataene og for analysen i denne delen av forskningsprosjektet. Vi diskuterer dette nærmere i det følgende.

På bakgrunn av prosessen som er beskrevet i det foregående, er det klart at verken utvalget av klubber vi har fått besøke eller utvalget av klubbledere og ungdommer som vi har fått intervjuet, har preg av tilfeldighet. Dette betyr at *representativiteten* i intervjumaterialet vårt, forstått som hvor likt eller typisk dette kan sies å være det totale bildet av fritidsklubber i Norge og ungdom som ofte besøker disse klubbene, ikke er mulig å kontrollere. For det første gjorde vi vår henvendelse til klubber basert på en liste hvor Landsforeningen Ungdom og Fritid allerede hadde gjort en forutgående seleksjon, basert på våre ønsker og anvisninger. For det andre kan kjennetegn eller egenskaper ved klubbledere som henholdsvis avviste eller takket ja til vår forespørsel, skape systematiske skjevheter i utvalget av klubber som vi endte opp med å besøke og hvilke klubbledere som lot seg intervjuet. For det tredje har klubblederne hatt avgjørende innflytelse på utvalget av ungdommer som vi fikk intervjuet, ved først å sette seg inn i forskningsprosjektet, gjøre seg opp en mening om dette og diskutere målgruppen for intervju med oss og eventuelt med andre ansatte i klubben, og deretter velge ut ungdom som de mente kunne passe til vår beskrivelse av målgruppen.

Vi tar for oss det siste leddet i denne utvelgelsesprosessen først, nemlig klubbledernes utvelgelse av ungdommer som vi fikk intervjuet. Alle de tre klubblederne som takket ja til vår forespørsel om besøk og intervju på klubben, reagerte med umiddelbar gjenkjennelse på vårt forskningsfunn fra Ungdataundersøkelsene om

at en mindre gruppe ungdommer som er ofte på klubb, har negative folkehelsemessige kjennetegn. Samtidig bidro to av klubblederne selv med opplysninger om at ungdom som er ofte på fritidsklubb, kan deles inn i to grupper. Den ene gruppen av hyppig besøkende møter frem for å bruke øvingslokaler og klubbens ofte kostbare utstyr (instrumenter, datamaskiner, lydstudio e.l.), og er på denne måten dypt involvert i en aktivitet som har potensial for personlig og senere utdannelses- eller karrieremessig utvikling. Den andre gruppen hyppige besøkende er kjennetegnet nettopp ved mangel på en slik altoverskyggende interesse for en aktivitet, men kommer til klubben bare for å være der, for å «henge» med jevnaldrende og de voksne som er på jobb. Det var denne siste gruppen som av klubblederne ble identifisert som vår målgruppe for gruppeintervjuene med ungdom som er ofte på klubb.

Dette observerte skillet mellom to typer ungdommer som er ofte på klubb, og klubbledernes umiddelbare valg av ungdommer som kommer for å «henge» som målgruppe for våre intervjuer, er meningsfull i lys av hva Halkier (2012) betegner som *analytisk seleksjon*. I kvalitativ datainnsamling representerer slik seleksjon en strategi for å få sentrale karakteristika ved forskningsspørsmålet representert i utvalget av informanter. Hensikten blir med dette verken å undersøke hvordan det å gå på fritidsklubb kan forbindes med folkehelsemessige faktorer for all ungdom som er på klubb, selv ikke for all ungdom som går ofte på fritidsklubb. Vår hensikt med å gjennomføre en delstudie basert på analytisk seleksjon av informanter blir derimot å belyse hvilken rolle fritidsklubben kan spille for ungdom som er preget av særlige kjennetegn på helse, tilpasning eller atferd, og som regnes som negative i lys av folkehelsemessige målsettinger på individ- og samfunnsnivå. Resultatene av analysen basert på denne utvalgsstrategien kan imidlertid ikke generaliseres ut over denne gruppen. Samtidig kan denne utvalgsstrategien legge godt til rette for sammenligning mellom de intervjuede ungdommene, fordi de deler noen sentrale kjennetegn.

Vår utvalgsstrategi med å la Ungdom og Fritid foreslå klubbledere for deretter å kontakte slike ledere fortløpende inntil tre av dem sa ja, gjør det heller ikke mulig å beskrive disse klubbens eller klubbledernes representativitet sammenlignet med alle som er ansatt som ledere for fritidsklubber eller ungdomshus i Norge. Klubblederne som endte opp med å si ja til vår henvendelse, har vist særlig interesse for vårt forskningsprosjekt og hatt ønske om å bidra med kunnskap som kunne svare på vår problemstilling. Disse klubblederne var også villige til å yte en ekstra innsats ved å rekruttere ungdommene til våre intervjuer. Denne interessen og villigheten til å hjelpe fra klubbledernes side kan bety at vi har fått besøke særlig velfungerende klubber med dyktige, samfunnsopptatte, erfarne klubbledere med overskudd i arbeidshverdagen, mens mindre velfungerende klubber sannsynligvis er systematisk utelatt fra vårt materiale.

Disse egenskapene ved klubblederne som vi har intervjuet, kan videre tenkes å påvirke arbeidsmiljøet og det sosiale miljøet på klubben, og dermed også påvirke ungdommenes opplevelse av det å være på klubb og det de forteller at de får ut

av aktivitetene og miljøet i klubben. Vi var på den annen side avhengige av klubbledernes støtte og tilrettelegging for å kunne gjennomføre intervjuene innenfor den tids- og kostnadsrammen vi hadde til rådighet i prosjektet. Forskere eller studenter som er interessert i å gjøre intervjuer om beslektede forskningstema på fritidsklubber i fremtiden, bør derfor gå bredere ut for å få tak i klubber som kanskje ikke alltid fungerer optimalt, og uten å be klubbl lederne om å forberede rekrutteringen. Dette kan for eksempel gjøres ved at forskerne eller studentene selv rekrutterer klubbungdom til intervju gjennom forberedende feltarbeid og deltakende observasjon i klubben. Slike fremgangsmåter kan egne seg for å undersøke holdbarheten av våre funn i delstudie III om hva fritidsklubber betyr for ungdom som har utfordringer i livet eller vansker med å finne seg til rette i et sosialt miljø.

Vi forsto i løpet av intervjuene at særlig i den ene klubben var noen av deltakerne forespurt av klubbl leder fordi de kunne egne seg som velfungerende talspersoner for klubbungdom og «ambassadører» for klubben. Disse ungdommene oppfylte samtidig vårt utvalgs kriterium om å ha besøkt klubben mer enn én gang i uka over lengre tid, og flere av dem hadde trekk ved egen bakgrunn som passet med folkehelsemessige risikomarkører, primært oppvekst i familie med få sosioøkonomiske ressurser, dårlige skoleresultater og vanskelig for å få venner.

Beskrivelse av de tre fritidsklubbene

Alle de tre klubbene som inngår i delstudie III og IV er anonymisert. Vi gir i det følgende en kort beskrivelse av de tre klubbene ved å vise til noen kjennetegn ved selve klubben og omgivelsene.

Klubb nr. 1 i vårt utvalg er et relativt nytt ungdomshus som ligger midt i kommunesenteret, hvor vi også finner kjøpesenter, ulike handelsbedrifter, små og store industri- og håndverkerbedrifter, kulturhus og offentlige etater. Kommunen har også innslag av landbruksnæring. Befolkningsmessig preges kommunen av en blanding mellom middelklassefamilier hvor foreldrene har innvandrerbakgrunn og familier med majoritetsbakgrunn, sammen med minoritets- og majoritetsfamilier med færre økonomiske og utdanningsmessige ressurser. Boligstrukturen kjennetegnes ved byggefelt, blokk- og leilighetskomplekser og gamle grendesamfunn. Som ungdomshus har klubb nr. 1 hva klubbl leder betegner som en tydelig kulturell profil. Aktivitetene favner en aldersgruppe opp til 25 år, som inngår i programmer for talentutvikling og større, semi-profesjonelle kulturarrangementer i klubbregi. Samtidig tiltrekker klubben også ungdommer som bruker arealene som sosial møteplass og til lavterskelaktiviteter som kafé, TV-titting, dataspill og tradisjonelle spill som kort- og brettspill. Ungdomshusets lokaler er moderne, lyse og påkostet, med kafé og oppholdsarealer for uformelt samvær, diverse øvings- og aktivitetsrom, studioer og sal med scene. Lokalene har også kontorer og møterom for ansatte, hvor intervjuet med ungdommene fant sted.

Klubb nr. 2 i vårt utvalg ligger i en drabantby preget av blokkbebyggelse. Drabantbyen er delt opp i flere mindre lokalmiljø, som også fungerer som administrative enheter for blant annet fritidsklubbene i bydelen. Lokalmiljøet hvor klubb nr. 2 ligger har et lite butikksenter, barnehage og flere andre offentlige tjenester.

Klubben er plassert i en av bygningene som også huser slike velferdstilbud. I blokkene tett på klubben bor det ifølge klubblederen mange familier med barn i ulike aldre, ofte i relativt små leiligheter. På ettermiddagstid og i helgene er det mange barn som bruker utearealene mellom blokkene og skogen bak bebyggelsen, og klubben har også juniortilbud for de yngre barna. Målgruppen for det ordinære fritidsklubbtilbudet er ungdomsskoleelever, men også eldre ungdom som har fortid på klubben kan stikke innom for å få en prat med de ansatte. Mange av barna og ungdommene som bruker klubben, kommer fra familier som «ikke har den tykkeste lommeboka,» som klubblederen sier. Videre har mange av familiene i området innvandrerbakgrunn med opphav fra en lang rekke land utenfor Vest-Europa. Fritidsklubben har flere ulike øvings- og aktivitetsrom av forskjellig størrelse, kontor samt fellesarealer med langbord og krok for dataspill, lagerrom og kjøkken. Innredningen er hensiktsmessig og praktisk, men enkel og noe merket av bruk. Intervjuet i klubb nr. 2 fast sted i et av øvingsrommene.

Klubb nr. 3 i vårt utvalg er samlokalisert med en skole i utkanten av et etablert boligområde med eneboliger med hage og lite gjennomgangstrafikk. Denne kommunen har flere fritidsklubber, og klubb nr. 3 ligger i gangavstand til kommunesenteret. Næringslivet i kommunen er dominert av industri og store bedrifter for engros, lager, gods og transport. Kommunesenteret har flere mindre handels- og servicebedrifter, et kjøpesenter og kontorer for offentlige tjenester. Klubben har eksistert i lokalmiljøet i flere tiår, og brukes nå av flere barn av den første ungdomsgenerasjonen som opprinnelig kom til klubben. Klubblederen vi intervjuet i klubb nr. 3, har fulgt dette generasjonsskiftet. Målgruppen for tilbudet er primært elever i ungdomsskolen, hvorav de fleste går på skolen som ligger i etasjene over klubben. Denne skolen får bruke klubbens lokaler etter avtale, og klubben har sosiale arrangementer for hele klassetrinn, for eksempel ved oppstart av skoleåret. Selve klubben ligger i et kjellerlokale med preg av bomberom. Øvingsrom og spillrom er små og tett møblert, og merket av langvarig bruk, mens kjøkkenet er moderne. Klubben har også en lavloftet sal for større arrangementer og fester. Oppholds-/kafésonen har salgsdisk, langbord, veggfaste benker og velbrukte lenestoler i en krok med TV og dataspill. Det er her i denne «stua» intervjuet med ungdommene i klubb nr. 3 finner sted.

Intervjusituasjonen og bruk av intervjuguide

Intervjuene i fritidsklubbene ble gjennomført i september og oktober 2018. Hvert besøk startet med intervju med klubbleder tidlig på ettermiddagen, før klubbens åpningstid. Gruppeintervjuet med ungdommene ble deretter gjennomført senere på ettermiddagen og i klubbens vanlige åpningstid. Besøkene i to av klubbene fant sted på vanlige ukedager, mens besøket i drabantbyklubben strakk seg over en fredagsettermiddag og -kveld, hvor fellesarealer og ulike øvingsrom etter hvert ble fylt opp av ungdommer og ansatte. Dette ga oss et balansert inntrykk av hvordan omgivelser og atmosfære i fritidsklubber og ungdomshus kan oppleves av besøkende på ulike steder og på ulike ukedager.

Selve gruppeintervjuene foregikk som samtaler over et måltid med pizza og brus. Samtalene i de ulike klubbene varte fra én til en og en halv time. Det ble gjort

lydopptak fra hver samtale. To forskere (Seland og Eriksen) deltok i hvert gruppeintervju/samtale, hvorav den ene stilte spørsmålene og sørget for flyt i samtalen og at alle deltakerne i gruppen ble involvert. Den andre forskeren noterte løpende fra samtalen på PC. Her ble det først og fremst notert hvem av ungdommene som sa hva, uten at forskerne på noe tidspunkt fikk vite mer enn ungdommenes fornavn. I notatene ble derfor utsagnene markert med enten et løpenummer for personen som snakket eller et visuelt kjennetegn ved vedkommende, for eksempel «jente, hvit genser». Denne markeringen tjente som orientering for forskerne når lydopptak senere ble sammenholdt med notatene, og gjorde at utsagn fra hver enkelt informant kunne følges gjennom hele samtalen. Dette gjorde det igjen mulig å skille mellom de ulike informantene når de snakket seg imellom, og sette enkeltutsagn inn i en kontekst basert på hva informanten ellers hadde sagt i intervjuet.

I intervjusituasjonen benyttet vi en semistrukturert intervjuguide (Tanggaard og Brinkmann 2012). Intervjuguiden tok utgangspunkt i de overordnede forsknings-spørsmålene i prosjektet, men vi hadde bearbeidet og omformulert disse til et dagligspråk som vi trodde ville bli forstått av ungdommer ned til 13 år. Vi hadde også lagt inn flere korte spørsmål som kunne fungere som oppvarming til selve intervjuet eller tema som vi ønsket å belyse i intervjuet, og som ikke var av primær interesse for forskningsspørsmålene. Likevel fikk vi mye relevant informasjon gjennom disse småspørsmålene, som kunne skape både diskusjon og «synsing» i gruppa.

Hensikten med en semistrukturert intervjuguide er å kunne følge opp interessante spørsmål eller utsagn når de oppstår i samtalen, og på denne måten sørge for at alle tema i guiden blir dekket, uten at alle spørsmål nødvendigvis blir stilt. Dette gjør at forskeren kan stille spontane oppfølgingsspørsmål for å få informanten til å fortelle mer, eller hopper til et annet spørsmål i guiden hvis dette passer godt i situasjonen. Fremgangsmåten krever at forskeren kjenner intervjuguiden godt, og fordelene med dette er at samtalen kan få preg av naturlig utvikling. Ulempen ved en slik fremgangsmåte er at det kan være krevende å sammenligne utsagn og svar på spørsmål på tvers av intervjuer, fordi svar er gitt i en bestemt samtalemessig kontekst og vil kreve tolkning og balansert analyse fra forskerens side.

Tema i intervjuguiden var hvorfor ungdommene hadde lyst til å gå på klubben, klubben som sosial arena, opplevelser på klubben og sammenligning mellom det å være på klubb og det å gå på andre fritidsaktiviteter. Intervjuguiden som vi brukte i gruppeintervjuene med klubbungdommene følger denne rapporten som vedlegg nr. 1.

Vi brukte også en semistrukturert intervjuguide for å intervjuer klubblederne. De tre klubblederne har i større grad enn ungdommene fått likelydende spørsmål, og dette gjør det noe enklere å sammenligne svar på spørsmål på tvers av intervjuer. Vi spurte klubblederne om egne erfaringer fra det å jobbe i fritidsklubb, hva slags aktiviteter klubbene tilbyr og hva som kjennetegner ulike grupper av ungdommer som går dit. Vi spurte også klubblederne om forholdet mellom fritidsklubben og

den øvrige administrasjonen i kommunen med ansvar for spørsmål som angår barn og unge, om samarbeid og planer i møte med disse instansene. Hensikten med dette var å få vite mer om klubben blir brukt aktivt og bevisst som ledd i folkehelsearbeidet i kommunen. Intervjuguiden vi har brukt i møte med fritidsklubbl lederne følger denne rapporten som vedlegg nr. 2.

Intervjuene med klubbl leder varte mellom en halv og to timer, avhengig av hvor mye tid klubbl leder hadde til rådighet den aktuelle ettermiddagen. Alle klubbl lederne hadde mye kunnskap, gode refleksjoner og mye å fortelle om våre tema. De var i tillegg svært interessert i problemstillingene som lå til grunn for vår datainnsamling, og ga uttrykk for at slike tema var velkjent for dem.

Oppsummering

I dette kapitlet har vi presentert datakilder, utvalg og metode for delstudie I–IV i vårt forskningsprosjekt om fritidsklubber i et folkehelseperspektiv. Først gjorde vi rede for hvordan vi har valgt ut og brukt statlige og kommunale dokumenter som et grunnlag for forskningsprosjektet, og deretter har vi forklart hvordan vi har gått frem for å analysere spørreskjemadata (Ungdata) fra et nasjonalt representativt ungdommer i alderen 13–16 år. Til sist i kapitlet har vi vist og diskutert hvordan vi har gjennomført kvalitative gruppeintervjuer med til sammen 14 ungdommer i tre fritidsklubber i like mange kommuner på Østlandsområdet, utfylt av intervjuer med lederne i de samme klubbene.

Slik vi har understreket i dette kapitlet, har våre fremgangsmåter i utvalg og analyseform både fordeler og ulemper. Ulempene ved de kvantitative dataene er at det ikke lar seg gjøre å slå fast noen *årsakssammenheng* mellom det å gå på fritidsklubb og det å ha en bestemt skåre på de utvalgte variablene i Ungdata som kan brukes til å måle helse, trivsel og livskvalitet. Slike forståelser kan vi derimot utforske ved hjelp av vårt kvalitative materiale. Det kvalitative materialet bygger på den annen side på et lite utvalg, noe som gjør at vi ikke kan generalisere slutninger og funn fra dette utvalget til større grupper av ungdommer som går på fritidsklubb. Det å gjøre forskningsfunn i det nasjonalt representative utvalget i Ungdataundersøkelsene (delstudie I og II) til grunnlag for det analytisk selekterte kvalitative utvalget i delstudie III, representerer imidlertid interessant, ny kunnskap om ungdom som går ofte på fritidsklubb.

3 Delstudie I, II og III

I dette kapitlet presenterer vi et utvidet sammendrag av de tre delstudiene som hittil er publisert i det overordnede forskningsprosjektet om fritidsklubber og ungdomshus som arena for folkehelsearbeid i norske kommuner. Den fjerde og siste delstudien følger i sin helhet som kapittel 4 i denne rapporten. De fire delstudiene har forskjellige problemstillinger, som til sammen bidrar til å belyse prosjektets overordnede forskningsspørsmål. Disse overordnede forskningsspørsmålene presenterte vi først i kapittel 1 i denne rapporten, mens delstudienes forskningsspørsmål vil bli presentert løpende i det følgende.

Her i innledningen til kapitlet gjentar vi som en orientering til leseren at vår delstudie I er et innledende arbeid til prosjektet, som ser på hvordan statlige dokumenter omtaler fritidsklubber og ungdomshus som del av det statlige folkehelsearbeidet. Vår delstudie II tar for seg hva som kjennetegner ungdommer som går på fritidsklubber og ungdomshus når vi ser dette i et folkehelseperspektiv, og delstudie III ser på hvordan fritidsklubber og ungdomshus kan virke helsefremmende på ungdom.

Datagrunnlag og metode for hver delstudie er inngående presentert og diskutert i kapittel 2 i denne rapporten. I det følgende skal vi derfor konsentrere oss om de ulike delstudienes hovedfunn.

Delstudie I: Fritidsklubber som et statlig politikkfelt

Som innledning til forskningsprosjektet om fritidsklubber og ungdomshus som arena for folkehelsearbeid i kommunene undersøkte vi høsten 2017 hvordan regjerings- og stortingsdokumenter fra de siste ti årene omtaler fritidsklubber og ungdomshus. Hensikten var å finne ut om og i tilfelle hvordan fritidsklubbene omtales som et politisk virkemiddel eller arena for implementering av offentlig politikk, og om dette i tilfelle kan knyttes til folkehelseinnsats. Delstudien er publisert i første halvdel av NOVA-notat nr. 1/2019 (Andersen og Seland 2019).

Analysen bygger på til sammen 63 regjerings- og stortingsdokumenter fra perioden 2007–2017. Disse dokumentene er skrevet av til sammen åtte ulike departementer. I dokumentene knyttes fritidsklubbene først og fremst til det som i folkehelsepolitikken omtales som «gode fellesskap» og betydningen av slike fellesskap, men også til forebygging av kriminalitet. Dette betyr at når dokumentene nevner fritidsklubber, er det med henvisning til hvordan klubber kan bidra til integrerte og trygge lokalsamfunn og inkludering av ungdom i lokalsamfunn, samt inkludering av ungdom i sosiale fellesskap av jevnaldrende med støtte fra trygge voksne.

To dokumenter skiller seg ut fra de øvrige i omtalen av fritidsklubber. Disse dokumentene sikter på hvert sitt vis mot å skape grunnlag for politikk i et fagfelt

som ikke primært knyttes til folkehelsepolitikken. Likevel skaper dokumentene også slike forbindelser mellom andre fagfelt og det helsepolitiske feltet. Disse to dokumentene omtales i det følgende:

Det første av disse dokumentene, rapporten *Ungdoms fritidsmiljø. Ungdom, demokratisk deltakelse og innflytelse* (Fauske m.fl. 2009), ble avlevert av en ekspertgruppe nedsatt av Barne- og familiedepartementet. Ekspertgruppen fikk i oppdrag å utrede en mulig lovregulering av den kommunale fritidspolitikken for ungdom, men rapporten konkluderer med at en slik lovregulering ikke er nødvendig. Dette begrunner ekspertgruppen med at kultur- og fritidspolitikken ligger utenfor de sentrale kommunale velferdstjenestene, og derfor ikke har det samme behovet for likhet, standardisering og sterk statlig styring. Ekspertgruppen fremholder at en god fritidspolitikk for ungdom er betinget av et lokalpolitisk handlingsrom, noe som ytterligere tilsier at staten ikke skal regulere dette politikfeltet. Forut for denne konklusjonen ligger en fyldig beskrivelse av fritidsklubbens historiske opphav, vilkår og begrunnelser, hvor det vies plass til de sosialpolitiske så vel som de kulturpolitiske argumentene for fritidsklubber. Ekspertgruppen understreker at velfungerende fritidsklubber og ungdomshus kan være kjennetegnet nettopp ved at de ivaretar flere hensyn samtidig. Rapporten *Ungdoms fritidsmiljø* beskriver videre fritidsklubbens særlige posisjon ved at klubbene er åpne og tilgjengelige for utsatt ungdom. I rapporten er «utsatt ungdom» beskrevet som det å komme fra lavinntektsfamilier, det å ha nedsatt funksjonsevne og det å ha innvandrerbakgrunn.

Det andre dokumentet, utredningen *Kulturutredningen* (NOU 2013: 4), gir også en grundig omtale av fritidsklubber og ungdomshus. Utredningen ble avlevert til Kulturdepartementet, og beskriver fritidsklubbene som arena i den lokale kulturpolitikken. Dette er gjort for å skape kontrast til de sosialpolitiske argumentene som ifølge utredningen ofte begrunner og beskriver klubbene. Utredningens beskrivelser av fritidsklubbene som gode kulturfellesskap for ungdom bruker imidlertid mange av de samme argumentene som de sosialpolitiske begrunnelsene for fritidsklubber, så som samvær med jevnaldrende, å få dyrke sine interesser, lære nye ting, delta i meningsfulle (kultur)aktiviteter, skape glede og oppleve mestring. NOU 2013: 4 omtaler videre klubbene som del av «den kulturelle grunnmuren» i kommunene og som del av en «ytringskultur». Ved å fremheve disse verdiene ved fritidsklubbene vil utvalget bak *Kulturutredningen* styrke fritidsklubbene finansielt og heve klubbens status i politiske organer, fortrinnsvis ved hjelp av kulturpolitiske argumenter.

Et tredje statlig dokument, utredningen *Ungdom, makt og medvirkning* (NOU 2011: 20), ble avlevert til Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet av et offentlig utvalg. Her beskrives fritidsklubbene først og fremst som arena for medvirkning og som kanal for rekruttering til lokale ungdomsråd. Under utredningens omtale av hvordan fritidsklubber bidrar til demokratisk kvalifisering av medlemmer gjennom deltakelse i styre og drift, nevnes også hvordan klubbene bidrar til å utvikle medlemmenes sosiale ferdigheter. Slike ferdigheter kan bygge opp under det folkehelsepolitiske argumentet for livsmestring.

Et fjerde statlig dokument fra perioden 2007–2017 som omtaler fritidsklubber, gjør dette i et uttalt folkehelseperspektiv. Meld. St. 19 (2014–2015) *Folkehelsemeldingen* skrevet av Helse- og omsorgsdepartementet knytter fritidsklubber til gode fellesskap, meningsfulle og engasjerende aktiviteter og til utjevning av sosial ulikhet i befolkningen. Meldingen påpeker at fritidsklubber tradisjonelt har vært den eneste offentlige arenaen som er åpen for all ungdom i fritiden, og blant de få aktiviteter som vektlegger ungdoms eget initiativ. Meldingen understreker at det derfor er viktig at kommunene styrker innsatsen i dette feltet.

Denne korte gjennomgangen viser hvordan *Kulturutredningen* (NOU 2013: 4) sammen med rapporten *Ungdoms fritidsmiljø* (Fauske m.fl. 2009) representerer to ulike politikkgrunnlag for fritidsklubber under to ulike departementer. Vi mener at de øvrige dokumentene vi har nevnt, også plasserer slike tilbud i et politisk felt, men uten at det samtidig forsøkes å etablere en egen politikk for fritidsklubber. Mens ekspertutredningen *Ungdoms fritidsmiljø* avviste behovet for nasjonal lovregulering av fritidsklubber som et kommunalpolitisk ansvar, foreslo utvalget bak NOU 2013: 4 et annet grunnlag for slik lovgivning, og at det statlige ansvaret for fritidsklubber skulle overføres fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet til Kulturdepartementet. Dette forslaget er ikke gjennomført, og det formelle ansvaret for statlig politikk som vedrører fritidsklubber og ungdomshus sorteres fremdeles under det nåværende Barne- og familiedepartementet.

Vår delstudie I viser for øvrig at Barne- og familiedepartementet ikke overraskende er det departementet som hyppigst omtaler fritidsklubbene i dokumenter, fulgt av Kulturdepartementet. Når Barne- og familiedepartementet omtaler fritidsklubber, dreier dette seg i hovedsak om inkludering av utsatte barn og unge og risikofaktorer i oppvekstmiljø, og at fritidsklubber kan virke modererende på slik risiko. Kulturdepartementet omtaler fritidsklubber som fellesskap for interesse, læring og aktivitet. Helse- og omsorgsdepartementet nevner de sosialpolitiske og de kulturpolitiske argumentene som de to øvrige departementene er opptatt av, men utdyper i tillegg hvordan klubbene i seg selv kan bidra til å utjevne sosial ulikhet. Andre departementer som nevner fritidsklubber, er Justisdepartementet og Handels- og næringsdepartementet. Dokumentanalysen viser samtidig hvordan omtalen av fritidsklubber i statlige dokumenter lar de etablerte sosialpolitiske og kulturpolitiske begrunnelsene for fritidsklubber overlapse med et nåtidig folkehelsepolitisk perspektiv på fritidsklubber og ungdomshus. Slik får dokumentene frem flere sider ved ulike fagdepartementers syn på hva velfungerende, tilgjengelige og populære fritidsklubber kan gjøre for enkeltpersoner og for lokalsamfunn.

Delstudie II: Hvem bruker fritidsklubber og ungdomshus?

I delstudie II i dette forskningsprosjektet har vi brukt Ungdata-undersøkelsene fra 2015–2017 og Ung i Oslo-undersøkelsen fra 2015 til å undersøke om ungdom som bruker fritidsklubber og ungdomshus, skiller seg fra ungdom som ikke bruker slike tilbud med hensyn til faktorer som kan påvirke ungdommenes livskvalitet, trivsel og helse. Vi undersøkte også i hvilken grad det er geografisk variasjon i

bildet av hvem som bruker fritidsklubber og ungdomshus. Vår delstudie II er publisert i to ulike utgaver basert på forskjellige trinn i analysen. I NOVA-notat 1/2019 (Andersen og Seland 2019) presenterte vi tidlige funn fra dette materialet, mens mer inngående multivariate analyser siden ble inkludert i en artikkel i *Nordisk Tidsskrift for Ungdomsforskning* (Seland og Andersen 2020).

Tidligere forskning på fritidsklubber i Norge har vist at barn og ungdom som har minst sosioøkonomiske ressurser hjemme, bruker tilbudet noe oftere enn ungdom som har foreldre med høy utdanning og/eller inntekt. Det er samtidig bare funnet små kjønnsforskjeller blant ungdom som bruker ungdomsklubber og ungdomshus (Bakken, Frøyland og Sletten 2016). En undersøkelse som Ungdom og Fritid har gjennomført blant sine medlemsklubber, kan tyde på at det har vært en økning i andelen ungdom med innvandrerbakgrunn blant brukerne fra 2008 til 2016 (Heggelund, Anderssen og Schmidt 2017). I Ungdata er dette tidligere bare undersøkt i Oslo. I en analyse av datamaterialet fra Ung i Oslo 2006 fant Øia (2009) at fritidsklubbene var sentrale møtesteder for ungdommene på 9. trinn. Det var færre som brukte tilbudet på 10. trinn og i Vg1. Ungdommene som oppsøkte disse tilbudene, viste i noen grad tegn på å være mer rastløse og søkende enn gjennomsnittet, men også at de i noen grad var mer sosialt aktive og utadvendte. Foreldrene deres hadde gjerne noe lavere utdanning og inntekt enn gjennomsnittsbefolkningen. Videre viste Øia at forholdet mellom klubbungdommene og foreldrene var noe mer tynnslitt, at flere av klubbungdommene hadde et vanskelig forhold til skolen og at flere av dem deltok i antisosiale og kriminelle handlinger sammenlignet med ungdom som ikke gikk på fritidsklubb.

Pedersen (2008) har også analysert materialet fra Ung i Oslo 2006. Denne analysen fremhever at blant ungdom som går i fritidsklubb, er det en høyere andel med risikobelastning i familien enn blant ungdom som deltar i for eksempel idrettsorganisasjoner, kristne organisasjoner og politiske organisasjoner. Slike belastninger er i Pedersens studie målt som foreldres samlivsbrudd, foreldres arbeidsløshet og lav kulturell kapital. Studien konkluderer imidlertid at klubbungdommene *ikke* har hva Pedersen kaller et utprøvende levesett og en sårbar livsstil. Indikatorer på slik livsstil er bruk av byrommet om natten, tegn på depresjon og kontakt med hjelpeapparatet på grunn av psykososiale problemer. Det er slik sett både nyanser og kontraster i bildene som tegnes av klubbungdom gjennom Øias (2009) og Pedersens (2008) studier basert på Ung i Oslo-tall fra 2006.

Slike forhold har ikke tidligere vært undersøkt med landsrepresentative data. I vår delstudie II analyserte vi derfor fem faktorer ved ungdom som i Ungdata 2015–2017 oppga at de hadde vært på fritidsklubb eller ungdomshus minst én gang den siste måneden. Disse faktorene omfatter helse, problematferd, rusmiddelbruk, øvrige fritidsaktiviteter, trivsel og sosiale relasjoner. Resultatene av de innledende analysene av dette materialet (Andersen og Seland 2019) viste at nær en tredjedel av ungdomsskoleelevene som har deltatt i Ungdata i 2015–2017, rapporterer å ha vært på fritidsklubb minst én gang sist måned. Dette viser at fritidsklubbene utgjør en viktig sosial arena for svært mange ungdommer, og ikke bare i de store byene. Deltakelsen synker imidlertid raskt med stigende årstrinn i

skolen, slik at deltakelsen er størst blant ungdommer på 13–14 år og avtar betydelig når ungdommene blir 16 år og eldre. Ungdatamaterialet 2015–2017 viste videre små kjønnsforskjeller i andel av ungdom i en kommune som deltar på klubb. Dette mønsteret ser vi i kommuner uavhengig av størrelse, men endringen etter klasstrinn er mindre i Oslo enn i øvrige kommuner.

Aller størst er oppslutningen om fritidsklubbene i de minste kommunene, målt som *andel* av ungdomspopulasjonen som går på klubb. I disse kommunene har rundt halvparten av ungdommene brukt tilbudet sist måned. Oslo følger riktignok ikke denne regelen, ettersom andelen som har deltatt ligger et sted mellom andelen som har deltatt i de små og mellomstore kommunene (rundt 30 prosent). Rekrutteringen til fritidsklubber og ungdomshus er i all hovedsak bred, i den forstand at ingen grupper av ungdom er betydelig under- eller overrepresentert på nasjonalt plan. Dermed kan man si at i veldig mange kommuner vil ungdommene som er på klubb, ligne ungdommene som ikke er der. Imidlertid må dette nyanseres på to punkter. Enkelte grupper ungdom som fremstår som mer sårbare når det gjelder folkehelsemessige utfordringer, bruker i større grad fritidsklubbtilbudet enn andre. For det andre er det lokale variasjoner. I enkelte kommuner er det også tydeligere forskjeller mellom klubbungdom og øvrig ungdom enn hva det er andre steder.

Sosiale forskjeller

Et første mønster er at ungdom med lave nivå av sosioøkonomiske ressurser bruker tilbudet oftere enn ungdom som kommer fra hjem med høyt ressursnivå. Disse sosiale forskjellene er langt mer tydelige i Oslo enn i de andre kommunetypene. Dette er ikke overraskende, ettersom man vet at de sosiogeografiske skillene er tydeligere i Oslo enn i landet for øvrig (Ljunggren 2017), og at man i tidligere undersøkelser har funnet tydelige forskjeller i fritidsaktiviteter blant Oslo-ungdom fra ulike sosioøkonomiske lag (Andersen og Bakken 2015; Bakken 2018). Samtidig ser vi også sosiale gradienter i de store, mellomstore og nest minste (men ikke de aller minste) kommunene⁵, på den måten at jo færre sosioøkonomiske ressurser som finnes hjemme, desto flere er det som bruker klubbtilbudet. Vi ser ikke et slikt mønster i de minste kommunene. Basert på materialet fra Ung i Oslo finner vi at ungdom med innvandrerbakgrunn bruker klubbtilbudet oftere enn ungdom som har norskfødte foreldre. Dette henger delvis sammen med at mange med innvandrerbakgrunn har lavere nivå av sosioøkonomiske ressurser hjemme. At disse ungdommene går på fritidsklubb, understøttes av at klubbtilbudet ofte er gratis eller er forbundet med svært lave kostander.

Problematferd og fritid

Når det gjelder øvrige kjennetegn hos ungdommene som bruker fritidsklubber og ungdomshus, viste Andersen og Seland (2019) for det første at det er flere av

⁵ Kommunestørrelse er i denne rapporten basert på folketall. Se kapittel 2 for vår inndeling i kommunetyper.

klubbungdommene som har vært involvert i, eller blitt utsatt for problematferd. Flere klubbungdommer har vært utsatt for vold og mobbing enn øvrig ungdom, og flere klubbungdommer rapporterer deltakelse i regelbrudd og slåsskamp. Dette mønsteret er tydeligst i de største kommunene. De som har vært oftest på klubb siste måneden, skiller seg mest ut på disse områdene sammenlignet med dem som går sjeldnere på fritidsklubb. Det er samtidig interessant å legge merke til at klubbungdom også ser ut til å være mer aktive på fritiden, sammenlignet med øvrig ungdom. De skiller seg fra andre ungdommer ved at flere av dem deltar regelmessig i andre organiserte fritidsaktiviteter. Klubbungdom deltar nesten like mye i idrettslag som øvrig ungdom, og det er færre klubbungdommer som *ikke* har deltatt i noen andre organiserte fritidsaktiviteter sist måned, når vi sammenligner med ungdom som ikke har vært på klubb. Dette gjelder i alle kommunetyper. Færre av klubbungdommene har også tilbrakt mye tid hjemme den siste uken. Det er relativt små forskjeller mellom klubbungdom og øvrig ungdom når det gjelder rusmiddelbruk i form av alkohol og cannabis. Det er noen flere blant klubbungdommene i alle kommunetyper som har brukt cannabis sammenlignet med ungdommer som ikke har vært på fritidsklubb siste måned. Forskjellen er tydeligst mellom dem som ikke har vært på klubb og dem som har vært der fem ganger eller mer.

Trivsel og sosiale relasjoner

Når det gjelder trivsel og sosiale relasjoner, viste Andersen og Seland (2019) noen nyanseforskjeller mellom klubbungdom og dem som ikke har vært der. Det mest slående er at flere av klubbungdommene er mindre fornøyd med skolen og foreldrene. Flere av dem har også det vi kan karakterisere for svake relasjoner til skolen og foreldrene. Med venner er det motsatt. Klubbungdom har noe sjeldnere svake vennerelasjoner når vi sammenlignet med ungdom som ikke går på fritidsklubb. Forskjellene i relasjonene til skole og foreldre er i noen tilfeller mer markert i de mellomstore og store kommunene.

Ungdom som går ofte på fritidsklubb

I Ungdatamaterialet 2015–2017 fant Andersen og Seland (2019) en liten gruppe klubbungdommer som skilte seg ut fra de øvrige klubbgjengerne. Dette var ungdommer som hadde vært på fritidsklubb eller ungdomshus fem ganger eller mer den siste måneden. Disse ungdommene hadde som gruppe litt dårligere egenrapportert helse enn det som gjaldt ungdommer som ikke går på klubb, de ble oftere mobbet og de hadde et litt dårligere selvbilde enn de øvrige ungdommene. Videre var de hyppigste klubbgjengerne mer involvert i problematferd og rusbruk enn andre ungdommer, de hadde svakere relasjoner til foreldre, og de hadde et dårligere forhold til skolen. Når det gjelder vennskap, var bildet mer delt enn når det gjelder øvrige klubbungdommer. De hyppigste klubbbrukerne har i likhet med de øvrige klubbbrukerne gjennomsnittlig *bedre* relasjoner til venner enn ungdommer som ikke går på klubb, men det er også en tendens til at noen av ungdommene som går oftest på klubb, oftere kjenner seg ensomme sammenlignet med de andre gruppene i undersøkelsen. Dette kan tyde på at storbrukerne ikke

er en homogen gruppe. Når det gjelder fritid, oppholdt storbrukerne av fritidsklubber seg i snitt mindre hjemme enn andre ungdommer, samtidig som de i større grad oppga i Ungdataundersøkelsen at de deltar i andre organiserte fritidsaktiviteter. Halvparten av denne gruppen trener i idrettslag, noe som bare skiller få prosentpoeng fra andelen som trener i idrettslag blant ungdom som ikke går på fritidsklubb eller som går sjeldnere på fritidsklubb. I delstudie III i dette prosjektet (Eriksen og Seland 2020) intervjuet vi ungdommer som er ofte på klubb for å få vite mer om deres trivsel og sosiale relasjoner (se også senere i dette kapitlet).

Fritidsklubber som sosial arena

Basert på Ungdata-materialet 2015–2017 kan det dermed se ut til at norske fritidsklubber når ut med tilbud til grupper av ungdommer som av ulike årsaker ikke har det bare lett i livet. Samtidig gjør dette funnet det naturlig å spørre hva som skjer med miljøet på fritidsklubbene, hvis ungdom med ulike former for utfordringer samles der. Seland og Andersen (2020) videreutviklet derfor analysene i delstudie II og diskuterte disse funnene i lys av tidligere forskning om kjennetegn ved ungdom som besøker fritidsklubber. Studier fra Sverige og Storbritannia (se kapittel 1) har påvist en økt statistisk sannsynlighet for kriminalitet og andre utslag av uønsket atferd blant ungdom som går på fritidsklubb sammenlignet med ungdom som driver andre typer organiserte fritidsaktiviteter (Mahoney og Stattin, 2000; Mahoney, Stattin og Magnusson, 2001; Feinstein, Bynner og Duckworth, 2006). Mahoney og Stattin (2000) forklarer dette med at ungdom med problematferd kan trekkes mot fritidsklubbene på grunn av de lave krav som stilles til det å delta i aktiviteten og samværet der. Ungdom som ønsker å gjøre det godt på skolen og som har sterkere selvdisiplin, tiltrekkes i større grad av aktiviteter som setter høyere krav til struktur, fast oppmøte og trening. Mahoney og Stattin (2000) nevner idrett, det å få musikkopplæring og det å drive menighetsarbeid som eksempler på slike strukturerte aktiviteter. Samvær med og påvirkning fra venner regnes som en sterk indikator og mulig forklaring på ungdommers atferd, og det er derfor disse studiene trekker en forbindelse mellom det å oppholde seg på fritidsklubb og det å bli sosialisert til en negativ atferd (Mahoney m.fl. 2004). Disse studiene kan imidlertid ikke påvise hvilken vei denne sammenhengen går, det vil si om man utvikler en bestemt atferd av å gå på fritidsklubb eller om det er en tendens blant ungdommer med slik atferd til at man samles på slike åpne møteplasser (Pedersen 2008).

Seland og Andersen (2020) tok utgangspunkt i begrepet «competent peers» (Mahoney og Stattin (2000) for å beskrive ungdommene som driver med fritidsaktiviteter som krever en viss evne til selvregulering. I de svenske studiene som nettopp er nevnt, var det *fraværet* av slike «kompetente jevnaldrene» i fritidsklubbene som ble trukket frem som en mulig forklaring på hvorfor det å gå på klubb så ut til å ha sammenheng med uønsket atferd blant ungdommene som var der. Vår delstudie II basert på nasjonalt representative Ungdata-tall viser at ungdom som går på fritidsklubb, deltar minst like mye i andre organiserte fritidsaktiviteter inkludert idrett som ungdommer som ikke går på fritidsklubb. Våre funn i delstudie II må derfor tolkes som at ungdom som bruker fritidsklubber i Norge i dag skiller

seg betydelig fra ungdom som brukte fritidsklubber i Örebro-området på slutten av 1990-tallet med hensyn til dette kjennetegnet.

Når vi sammenholder målsettingene og omtalen av fritidsklubber som vi har sett i dokumentene i vår delstudie I (se tidligere i dette kapitlet) med Mahoney og Stattins (2000) funn og våre egne funn i delstudie II, blir det uansett tydelig at det sosiale miljøet i fritidsklubbene utgjør et kritisk felt, preget av sterke spenninger mellom positive og negative aspekter ved det å tilhøre et slikt fellesskap. For at det sosiale miljøet i fritidsklubbene kan virke helsefremmende for ungdommene som bruker klubben, vil vår hovedhypotese være at dette avhenger av hvem som bruker klubben og får dominere miljøet der. Det er opplagt at dette vil variere noe fra sted til sted – noe også våre analyser av klubber i ulike kommunetyper tyder på. I hvilken grad klubbene kan være et helsefremmende miljø vil videre avhenge av hvordan de klubbansatte arbeider for å bygge opp et trygt, inkluderende og mestringsfremmende miljø i klubben (Fredrikson m.fl. 2015; 2016). I så måte viser våre analyser at klubbansatte også har ulike forutsetninger for dette, basert på at det er en del kommunevariasjoner når det gjelder brukersammensetning.

Samtidig viser vår delstudie II at det er to grupper av ungdommer som i mindre grad fanges opp av fritidsklubbtilbudet i Norge, når vi ser dette under ett. Dette gjelder ungdom som heller ikke deltar i andre organiserte fritidsaktiviteter, som idrett, musikkopplæring eller i ungdomsorganisasjonene. Det var forventet at vi ville finne disse ungdommene blant fritidsklubbungdom, men vår analyse viser at dette i mindre grad er tilfelle. Videre er ungdom med svake vennerelasjoner underrepresentert blant norsk klubbungdom. Begge disse gruppene er viktige målgrupper med hensyn til å motvirke ensomhet og styrke muligheten for sosial støtte blant ungdom, noe som ser ut til å trenge tiltak ut over det fritidsklubbene i dag kan tilby. Ungdom som på denne måten viser tegn til å falle utenfor jevnaldersmiljøet, ser også ut til å kunne falle utenfor fritidsklubbtilbudet.

Delstudie III Fritidsklubbens betydning for ungdommer som går ofte på klubb

Med bakgrunn i vår innledende analyse av Ungdata-undersøkelsene 2015–2017 (Andersen og Seland 2019, se over) gjorde vi en mer inngående, kvalitativ undersøkelse blant den lille gruppen ungdommer som er på klubb frem ganger i måneden eller mer, og som rapporterer om noe større utfordringer når det gjelder helse og livskvalitet (se delstudie II tidligere i dette kapitlet). I Ungdata-materialet utgjør denne gruppen bare seks prosent av ungdom som går på klubb. Vi valgte likevel å se på denne subgruppen som *et strategisk utvalg* (Halkier 2012) som kunne bidra med ny innsikt i hva fritidsklubber kan bety for ungdoms opplevelse av trivsel og livskvalitet. Utvalget er strategisk fordi vi allerede visste fra vår delstudie II at det i store trekk er lite som skiller ungdom som går på klubb og ungdom som ikke går på klubb. Subgruppens særlige kjennetegn, hvor de på den ene siden fremstår som mer sårbare enn vanlig klubbungdom og på den andre siden enten har gode vennerelasjoner eller kjenner seg mer ensomme, gjør dette til en særlig interessant gruppe.

I delstudie III, som er publisert i tidsskriftet YOUNG (Eriksen og Seland 2020), undersøker vi det teoretiske begrepet «well-being» og hvordan fritidsklubber kan bidra til well-being for ungdommer som bruker klubbene. Eriksen og Seland's artikkel følger opp debatten om fritidsklubber som vi presenterte under delstudie II i tidligere i denne rapporten, og som har tidlige bidrag fra blant andre Mahoney og Stattin (2000) og Feinsten m.fl. (2006), men også senere britiske og australske studier. Disse nyere bidragene i feltet har vist eksempler på at fritidsklubber kan legge til rette for ungdoms deltakelse (Nolas 2014), fremme evne til etisk refleksjon (Bessant 2009) og skape gode relasjoner mellom jevnaldrende og mellom ungdommer og ungdomsarbeidere (Hart 2016; Ritchie og Ord 2017). Når det gjelder relasjonene mellom ungdommer som går på fritidsklubb og ungdomsarbeidere, har dette vist seg å styrke både ungdommenes skoleinnsats og mestring på andre arenaer. Slike relasjoner kan være særlig viktig for ungdommer som har utfordringer i livet, for eksempel ungdommer med barnevernstiltak (McLeod 2008). Nolas (2014) finner videre at de ustrukturerte miljøene i fritidsklubber legger til rette for fellesskap og vennskap mellom jevnaldrende, og hun stiller seg samtidig spørrende til Mahoney og Stattins (2000) hypotese om at det ustrukturerte miljøet i fritidsklubber dermed utgjør en risiko for ungdom i seg selv. Viktigere er det, ifølge Nolas, å få mer kunnskap om hva ungdommer faktisk får ut av å være på fritidsklubb.

Slik vi også har vist tidligere i denne rapporten, brukes begrepet well-being empirisk og teoretisk på måter som gjør det vanskelig å definere og avgrense begrepets innhold og betydning. I delstudie III har vi imidlertid tatt utgangspunkt i hvordan well-being har blitt brukt i psykologien. Ryff (1986) har beskrevet i alt seks dimensjoner ved begrepet «psychological well-being», forstått som 1) selv-aksept, 2) positive relasjoner til andre, 3) personlig vekst og utvikling, 4) opplevelse av mening i livet, 5) mestring av omgivelsene («environmental mastery»), og 6) autonomi. Andre og mer sosiologisk orienterte anvendelser av begrepet well-being er tydeligere rettet inn mot å forstå unge menneskers livssituasjon i kontekst, som presentert av blant andre Cahill (2015), Thomson (2011) og Wyn (2009). I delstudie III ser vi fritidsklubben som del av de kontekstuelle, prosessuelle og kulturelle faktorene som utgjør og påvirker ungdoms hverdagsliv, og som derfor kan danne ramme for å undersøke og forstå ungdoms opplevelse av well-being.

Som teoretisk grunnlag for delstudie III har vi kombinert Ryffs (1986) dimensjoner ved det psykologiske well-being-begrepet (se forrige avsnitt) med Eriksons (1968) teori om identitetsdannelse. Erikson så primært på ungdomstiden primært som en serie identitetskriser som det er nødvendig å gå gjennom. I de suksessive identitetskrisene vil flere av de samme dimensjonene som Ryff (1986) beskriver, settes i spill. Ifølge Erikson (1968) handler identitetskrisene i ungdomstiden på denne måten om tilhørighet, om relasjoner til andre, og særlig om personlig vekst og utvikling, som både krever plass og en viss autonomi. Erikson er i dette ikke bare opptatt av de individuelle prosessene som ungdom må gå igjennom som del av sin egen utvikling, men også av hvordan samfunnet møter ungdommene og responderer på ungdommenes behov. En side ved slik identitetsutvikling, skriver

Erikson (1968: 128), kan beskrives som et *moratorium* hvor ungdommene får vokse inn i («integrate») sin identitet. Moratorium vil direkte oversatt fra engelsk brukes om «utsettelse», men kan med fagterminologi fra psykologien best forstås som å gjennomgå en prosess der man søker etter verdier i omgivelsene og samfunnet som speiler selvet. Erikson tok med det særlige begrepet moratorium til orde for at samfunnet lar ungdommene få utvikle egen identitet i omgivelser som legger til rette for dette mens voksenlivets krav holdes på avstand.

I analysen i delstudie III søkte vi etter ungdommenes utsagn om fritidsklubben som et sted for trygghet og tilhørighet, som arena for etablering av sosiale relasjoner og identitet, og etter ungdommenes opplevelser av personlig vekst og mening knyttet til det å være på klubben. De tre analytiske kategoriene sted, relasjoner og personlig vekst ble utviklet med bakgrunn i Erikson (1968, se forrige avsnitt).

Et sted å være

De fleste ungdommene som ble intervjuet i delstudie III, var på klubben så ofte som mulig, det vil si hver eneste ettermiddag eller kveld klubben var åpen. Flere av dem beskrev klubben som et «hjem», og klubbvennene og lederne som «familie». En årsak til at ungdommene ble trukket mot klubben (en «push-faktor») kan beskrives som at de på ulike måter opplevde seg som marginaliserte, enten ved å kjenne seg som en outsider i andre miljøer, eller ved at nærområdet ellers hadde få tilbud til dem. Eriksen og Seland (2020) kaller dette for individuell kontra strukturell marginalisering. Fritidsklubben ga disse ungdommene et sted å være. Det var ikke bare tilbudets tilgjengelighet som gjorde klubben attraktiv for disse ungdommene. I tillegg til at klubben ga dem mulighet til å møte venner på hverdagene, hadde klubben ofte spennende arrangementer og fester i helgene eller skoleferiene («pull-faktorer»). For ungdommer som fortalte at de hadde blitt mobbet eller hadde kjent seg annerledes på en eller annen måte, representerte klubben et alternativ til andre arenaer der ungdom ferdes, og særlig et alternativ til ungdomsmiljøet på skolen. På klubben opplevde ungdommene at de ble tatt imot som den de var.

For et par av de intervjuede ungdommene representerte klubben en fysisk form for trygghet som sto i kontrast til utrygghet i hjemmet. I disse tilfellene hadde ungdommene oppsøkt klubbene for å komme bort fra vanskelige eller truende forhold i hjemmemiljøet, og på klubben hadde de fått mat og blitt tatt imot av voksne de kunne snakke med. En av disse ungdommene beskrev klubblederen som «en far». Flere av ungdommene snakket om livet sitt som et «før» og «etter» at de begynte å gå på klubben. Den sterke følelsen av tilhørighet som de intervjuede ungdommene uttrykte når de fortalte om hvordan de opplevde å være på klubben, slo imidlertid også ut i en avmålthet eller avstand til nykommere. Ungdommene som hadde funnet sitt trygge værested og etablert relasjoner som kunne gi støtte i hverdagen, så derfor med en viss skepsis på folk som kom «utenfra».

Relasjoner og identitet

For alle de intervjuede ungdommene var muligheten til å møte og være sammen med andre på fritidsklubben den sentrale årsaken til at de oppsøkte stedet. For noen av dem var dette et hverdagslig aspekt ved å være på klubben, mens for andre, som tidligere hadde kjent seg som outsiders, var aksepten fra klubbledere og andre ungdommer en nesten overveldende opplevelse. Aksepten fra andre forplantet seg i disse ungdommene til aksept også av sider ved egen personlighet og erfaring som de opplevde som vanskelige, og vennene på klubben ga dem støtte, råd og omsorg hvis de hadde behov for det. Når ungdommene i intervjuet ble spurt om de identifiserte seg med en eller flere særlige grupper i ungdomsmiljøet, svarte alle at de så på seg selv og vennene sine som «klubbfolk». På denne måten representerer ikke fritidsklubben bare et sted å være, men også *noen* å være, det vil si en identitet. Som «klubbfolk» visste ungdommene at de kunne oppleve noe hyggelig, få støtte og finne fellesskap på klubben selv når de hadde en dårlig dag, og både få hjelp av og kunne hjelpe andre fordi de ofte kjente seg igjen i hverandres opplevelser.

Relasjonene til klubblederne var en annen sentral årsak til at flere av de intervjuede ungdommene gikk ofte på klubben. De oppfattet det som at klubblederne hadde personlig eller yrkesmessig erfaring med mange av de samme problemene som ungdommene selv strevde med, og at klubblederne derfor kunne gi verdifull veiledning når livet kjentes vanskelig. Her var det nettopp rådene og ikke makten som voksne har som var viktig for ungdommene, idet de oppfattet at klubblederne ikke kan ta avgjørelser på ungdommenes vegne, slik som foreldre og lærere har myndighet til å gjøre. Flere av ungdommene hadde ved å oppsøke klubben etablert et vennskap med en eller flere ledere før de var klare til å gå videre inn i fellesskapet av jevnaldrende. Å få sitte sammen med en voksen som har tid til å lytte i timevis, var for disse ungdommene en helt ny opplevelse. Klubblederen var ikke en voksen som skulle lære ungdommene noe, eller som «måtte» noe annet fordi vedkommende var på jobb. Samtalen med og aksepten fra de voksne fikk ungdommene til å føle seg spesielle og verdifulle.

Som ledd i delstudie III intervjuet vi også lederne i de tre fritidsklubbene. Gjennom disse intervjuene fikk vi flere eksempler på hvor viktig samtalen og den uformelle kontakten mellom ledere og ungdommer er i det vi kan kalle essensen i det relasjonelle klubbarbeidet. Dette arbeidet består i å etablere et trygt holdepunkt og kanskje en beskyttende struktur rundt ungdommer som strever med et eller annet, gi dem tro på at de kan takle små og store utfordringer, og forsikre dem om at de kan få hjelp fra andre hvis det er nødvendig. Tilliten som klubblederne ønsker at ungdommene på denne måten skal erfare, fordrer at lederne generelt er tilgjengelige og stiller seg til rådighet, at lederne prioriterer å slå av en prat så sant muligheten byr seg, og at de ikke gir opp selv om ungdommen skulle skuffe dem eller utebli for en tid. Klubblederne er voksne med alt ansvar dette innebærer, men baserer råd og veiledning av ungdommene på tillit og vennskap fremfor den autoritet som en forelder eller lærer kan kjenne seg nødt til å bruke.

Personlig vekst og utvikling

I intervjuet ble ungdommene spurt om hva som hadde endret seg for dem etter at de begynte å gå på klubben. De fleste svarte at de kjente seg sikrere på seg selv. Noen svarte at de nå var mindre sjenerte i møte med andre, at de våget seg frem på og tok kontakt med folk de ikke kjente fra tidligere. Andre svarte at de hadde blitt mer sosiale og fått nye venner.

Klubblederne la i intervjuene vekt på hvordan klubbungdommene kunne oppleve mestring gjennom å delta i klubbens aktiviteter. I hver av de tre klubbene vi fikk besøke som ledd i delstudie III, hadde ungdommene gradvis blitt vist mer tillit fra klubbpersonalet og blitt innlemmet som en slags «klubbmedarbeidere» uten lønn. Det kunne begynne med at klubblederen ba en ungdom om hjelp til en mindre oppgave i forbindelse med at klubben skulle ha et arrangement, for eksempel delta i forberedelsene til en fest. Gjennom økende vanskelighetsgrad i oppgavene og stadig bekreftelser på tillit fra klubbpersonalet, kunne ungdommene få status som en form for assistent, og enkelte av dem hadde også nøkkel til klubblokalene. Alle de tre klubblederne ga i intervjuene eksempler på hvordan slik innlemming av ungdommer i klubbens aktiviteter var planlagt og koordinert fra de klubbansattes side, som en del av den etablerte klubbpedagogikken. Klubblederne la i dette vekt på hvordan mestring på én arena i livet kan overføres til at man mestrer også på andre arenaer.

Flere av ungdommene som ble intervjuet i delstudie III, ønsket selv å bli barne- og ungdomsarbeider på fritidsklubb, eller siktet seg inn mot andre helse- eller sosialfaglige yrker. I intervjuet fortalte disse ungdommene at det å gå på klubben og bli inkludert i aktivitetene der, hadde vist dem hvilke muligheter som ligger i slike yrkesvalg. Et par av de eldste ungdommene var allerede i gang med slike studier. Andre eksempler fra intervjumaterialet i delstudie III viser hvordan klubbmedarbeiderne fanger opp ungdoms egne interesser, gir dem oppgaver på klubben som gjør at ungdommene får øvelse og erfaring, og som kan føre til at ungdommene etter hvert også kan få betalte småjobber, for eksempel med å kjøre lys eller lyd på et arrangement i kommunal regi. Alle tre klubbledere hadde vært referanse for tidligere klubbungdommer som skulle ut i yrkeslivet.

Et fellestrekk ved historiene som kom frem i intervjuene med ungdommene, var at de hadde gått fra å kjenne seg ensomme eller mistrivdes med dem de pleide å være sammen med, til å være noen som andre satte pris på, og som kunne yte hjelp og støtte. Ungdommenes yrkesvalg, hvor flere av dem så for seg arbeid i helse- eller oppvekstsektoren, understøtter dette. Når klubblederne uttalte seg om ungdom generelt, påpekte to av dem at unge mennesker har det så travelt med å «bli til noe», og at klubbaktiviteten ga ungdommene et mestringsalternativ til det å være god på skolen eller i idrett. I dette perspektivet var det også påfallende at når vi spurte ungdommene om hva de gjorde på klubben på en vanlig ettermiddag, svarte de at de slappet av, spilte kort eller bare satt i sofagruppen og snakket sammen. Av og til så de på TV mens de var på klubben, eller spilte dataspill med

hverandre. Ingen av disse aktivitetene kan sies å være videre prestasjonsorienterte, men aktivitetene ga ungdommene trivsel, underholdning og samvær, som var nøyaktig hva de ønsket seg.

Med henvisning til Erikson (1968) konkluderer Eriksen og Seland (2020) derfor at for disse ungdommene fungerte fritidsklubben som et *moratorium*, et fristed fra utfordringer som disse ungdommene gradvis ble mer rustet til å takle gjennom å bruke fritiden sin på klubben. Det å mestre ble for dem noe de selv ønsket og hadde lyst til å erfare ved å få prøve seg i trygge omgivelser, fordi de hadde lyst og ikke fordi de kjente seg presset. Ved klubbansattes forsiktige og av og til skjulte assistanse fant disse ungdommene først en trygghet i å komme på klubben, deretter kunne de bli kjent med seg selv på nye måter fordi klubbmiljøet speilet sider ved deres personlighet og behov som ikke ble dekket hjemme eller på skolen. Gradvis fant ungdommene frem til verdier og identitetstrekk som de opplevde som sine egne, selv om det samtidig vil stå klart gjennom en slik intervjustudie at klubben, klubbmiljøet og ikke minst de klubbansatte har vært sentrale formidlere av disse verdiene.

Oppsummering delstudie I–III

I dette kapittelet har vi gjengitt hovedfunn fra tre av de i alt fire delstudiene som inngår i forskningsprosjektet om fritidsklubber og ungdomshus som arena for folkehelsearbeid. I dokumentanalysen i delstudie I så vi hvordan henholdsvis Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og Kulturdepartementet gjennom de siste ti årene har presentert to ulike politikkgrunnlag for fritidsklubber og ungdomshus. Førstnevnte bidrag handlet om å ikke lovregulere et kommunalt ansvarsområde, hvilket er det som gjelder for fritidsklubber og ungdomshus i dag. Dokumentanalysen viser samtidig hvordan omtalen av fritidsklubber i statlige dokumenter lar de etablerte sosialpolitiske og kulturpolitiske begrunnelsene overlappe med et nåtidig folkehelsepolitisk perspektiv i hva klubbene kan gjøre for enkeltpersoner og for lokalsamfunn.

I delstudie II basert på Ungdata-tall fra 2015–2017 blir det klart at ungdom som går på fritidsklubb, ikke skiller seg radikalt fra ungdommer som ikke går på fritidsklubb. Samtidig tyder vår analyse på at ungdommer som har ulike problemer i livet også befinner seg på norske fritidsklubber, noe som kan bety at klubbene når ut med et tilbud til denne gruppen. Slike problemer kan være knyttet til det å være utsatt for mobbing eller vold, og det å bruke rusgifter. Det mest interessante funnet i delstudie II er at ungdom som bruker fritidsklubber og ungdomshus, er like involvert i andre former for organiserte fritidsaktiviteter som ungdom som ikke bruker fritidsklubbene. Ifølge tidligere svensk forskning på fritidsfeltet vil åpne aktiviteter for ungdom typisk være dominert av ungdom som *ikke* deltar i organisert aktivitet, og som kan ende med å dominere ungdomsmiljøet og prege det med aksept for regelbrytende atferd. Dette ser ikke ut til å være tilfelle i Norge.

For at det sosiale miljøet på klubben skal virke helsefremmende for ungdommene, vil dette imidlertid avhenge ikke bare av hvem som bruker klubben og får dominere

miljøet der, men også at de klubbansattes innsats og langsiktige arbeid. Analysen i delstudie II viste også at det i den lille gruppen som går svært hyppig på fritidsklubb, finnes ungdommer som har større utfordringer i livet enn både ungdommer som ikke går på klubb og ungdommer som går sjeldnere på klubb.

Et utvalg av slike ungdommer ble intervjuet i delstudie III. Her intervjuet vi også klubbledere. Ved å intervju noen av de hyppigste klubbgjengerne fikk vi en rekke personlige historier om hva klubben hadde betydd for dem med hensyn til å få venner og opplevelse av mening og mestring i livet. Samtidig hadde disse historiene mange fellestrekk. Det lille utvalget av ungdommer begrenser muligheten til å generalisere funn fra denne studien til større grupper av ungdommer som går på fritidsklubb. Likevel vil vi fremheve hvordan delstudie III demonstrerer et *potensiale* vi mener finnes i selve fritidsklubbkonseptet, når dette konseptet utfylles av en bevisst pedagogikk hvor kloke voksne forstår hva det er sårbare ungdommer trenger, og er i stand til å legge til rette for ungdommers vekst og personlige utvikling.

4 Delstudie IV: fritidsklubber i det lokale folkehelsearbeidet

Dette kapitlet tar for seg den fjerde og siste delstudien i forskningsprosjektet om hvordan vi kan beskrive og forstå norske fritidsklubber og ungdomshus som arena i kommuners folkehelsearbeid. I det følgende bruker vi data fra intervjuene med de tre klubbledere fra delstudie III (se forrige kapittel) og dokumenter fra de tre kommunene som har ansvar for disse klubbene for å undersøke det tredje og siste forskningsspørsmålet i prosjektet. Dette forskningsspørsmålet lyder:

I hvilken grad og på hvilken måte er fritidsklubber og ungdomshus involvert i det lokale folkehelsearbeidet?

Vi skal først ta for oss de kommunale plandokumentene og deres omtale av fritidsklubber og ungdomshus. Vi har undersøkt dokumentene for å se om og i tilfelle hvordan fritidsklubber omtales og prioriteres i forbindelse med følgende kategorier ved folkehelse, som vi først brukte på de statlige dokumentene i vår delstudie I. Kategoriene er nærmere beskrevet i kapittel 2 i denne rapporten:

- Gode oppvekstvilkår
- Gode levevaner
- Gode fellesskap (lokalsamfunn, inkludering, trygghet, deltakelse, støtte)
- Psykisk helse og mestring som aspekt ved psykisk helse

I andre del av kapitlet viser vi hvordan klubbledere i de tre kommunene omtaler ungdomsmiljøet, samarbeidet mellom klubben og instanser på kommunalt nivå og klubbleders kontakt med henholdsvis foreldre og ungdommer. Det første og det siste av disse tre temaene er forbundet med ulike faktorer som ifølge Fredriksson m.fl. (2015) må være til stede for at fritidsklubber kan virke helsefremmende. Disse faktorene er nærmere presentert i denne rapportens kapittel 1. Med hensyn til samarbeid mellom klubben og instanser på kommunalt nivå, diskuteres ikke dette av Fredriksson m.fl. (2015). Dette temaet var imidlertid sentralt i våre intervjuer, og representerer dermed en utvidelse av forskningsfeltet.

Vi gjør ingen direkte kobling mellom dokumentene og klubblederintervjuene i dette kapitlet. Dette styrker anonymiteten for klubblederne og dermed også for ungdommene vi har intervjuet i delstudie III. Metode for utvalg av dokumenter og klubber i delstudie IV er nærmere beskrevet i kapittel 2 i denne rapporten.

Kommunale dokumenter

Alle de tre kommunene som inngår i delstudie IV, forvalter fritidsklubbene som en del av et politisk ansvarsområde som kombinerer oppvekst og kultur. Dette er i seg selv interessant, fordi en slik sammenslåing av sektorer lokalt peker mot

hvordan de tradisjonelle sosialpolitiske og de kulturpolitiske begrunnelsene for fritidsklubber glir over i hverandre og ikke oppfattes som et spørsmål om enten/eller.

I den første kommunen slås det på nettsiden om tjenestetilbudet fast at fritidsklubbene skal være et uforpliktende samlingssted for barn og unge, hvor medlemmene deltar aktivt i utformingen og gjennomføringen av aktivitetene. Under kommuneplanens overskrift «Kultur og fritid» i den samme kommunen finner vi videre en formulering om fritidsklubber som forbinder dette tilbudet direkte med folkehelse. Her står det at slike tilbud skaper god folkehelse gjennom positive opplevelser og ved å skape fysisk og psykisk velvære. Det står også at gode fritidstilbud (det vil si ikke bare fritidsklubber) også er en del av forebyggende arbeid mot kriminalitet og uønsket atferd. Et delmål i kommuneplanen er følgelig å skape trygge og tilgjengelige møteplasser for barn og unge. Vi gikk også gjennom kommuneplanens kapittel om folkehelse for å se om fritidsklubber var nevnt under denne overskriften, men fant ingen henvisninger.

I den andre kommunen fant vi «fritidsklubber» nevnt under overskriften «Kultur» i kommunens strategi- og handlingsplan. Mål for kommunen i dette feltet er blant annet at innbyggerne har tilgang til gode møteplasser, idrett, friluftsliv og kulturtilbud, hvor det å skape gode møteplasser foreslås prioritert. De allerede etablerte møteplassene skal også videreutvikles som knutepunkt for aktivitet. Kommunen vil videre arbeide for lett tilgang til fritidstilbud for barn og unge, og arbeide for inkludering av alle barn og unge. Av budsjettforslaget som følger denne beskrivelsen kan vi imidlertid lese at rådmannen foreslår kutt i bevilgning til kommunens fritidsklubber. Dette vil ifølge budsjett-teksten medføre færre turer og arrangementer i regi av klubbene, samt mulig redusert åpningstid. Økt bevilgning i kommunens kulturbudsjett går til haller, kunstgressbaner, lysløyper og kulturhus. Under overskriften «Helse» i den samme strategi- og handlingsplanen setter kommunen som mål at barn og unge skal oppleve trygghet og mestring. Under «utviklingstrekk i folkehelsefeltet» beskrives økende forekomst av utenforskap og ensomhet blant barn og unge. Kilde til dette er blant annet Ungdataundersøkelsene. Betydningen av åpne møteplasser nevnes imidlertid ikke som et tiltak for å møte denne utviklingen.

I den samme kommunen fant vi imidlertid en annen dokumentkilde som omtaler hvordan fritidsklubbene er integrert i et utvidet lokalt tjenestetilbud for barn og unge. Denne kilden er en veileder i skolemiljøarbeid, og beskriver hvilke tjenester som kan støtte skolene i arbeidet med å skape et trygt og godt skolemiljø og styrke elevers tilstedeværelse på skolen. Her inngår fritidsklubbene i et utvidet støtte- og ressursteam sammen med blant annet helsesykepleier, utekontakt og pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT). Skolens forebyggende arbeid mot rus og innsats mot gjengdannelse og kriminalitet støttes likeledes av blant annet fritidsklubbene. Ifølge veilederen vil ledere i kommunens fritidsklubber rutinemessig inngå i samarbeidsmøter og teamstrukturer som arbeider med slike spørsmål.

I den tredje kommunen fant vi både strategiplan og et høringsnotat om fritidstilbud for ungdom. Mens strategiplanen, på linje med de øvrige plandokumentene vi har gjennomgått så langt i dette kapittelet, bare har en knapp omtale av fritidsklubber, er dette tilbudet hovedtema i høringsnotatet om fritidstilbud. Strategiplanen har imidlertid en detaljert beskrivelse av både demografi og nærmiljøet i området hvor en av fritidsklubbene i vårt prosjekt (delstudie III og IV) ligger. Her omtales området som en «soveby» med bare få arbeidsplasser og en infrastruktur hvor det opprinnelig var planlagt et lokalt kultur- og aktivitetssenter, men hvor disse bygningene i dag står med mange tomme lokaler. En utfordring for dette området, står det i strategiplanen, er å finne aktiviteter som styrker nærmiljøet. Registrering av barns opplevelser av nærmiljøet gjennom «Barnetråkk»⁶ viser at barn opplever det lokale sentrumsområdet som utrygt og at ungdommer ikke kjenner seg velkomne og blant annet har opplevd å bli kastet ut av bibliotek og handlesenter. Området som helhet er preget av at en høy andel av familiene får halvparten av inntektene gjennom offentlige overføringer, og det er en høy andel av ungdommer som ikke gjennomfører videregående skole. Et hovedmål i strategiplanen er å gjøre flere beboere til aktive deltakere i lokalsamfunn og storsamfunn, hvor kvaliteter ved nærmiljøet skal bidra til å gjøre lokalsamfunnet inkluderende slik at flere av innbyggerne blir aktive deltakere. Kommunen vil følgelig legge til rette for et variert kultur- og organisasjonsliv. Bortsett fra to oppføringer over hvilke tilbud som finnes i kommunen, omtales imidlertid ikke fritidsklubbene i strategien.

Høringsnotatet om fritidstilbud for ungdom i samme kommune er et foreløpig resultat av to forutgående budsjettvedtak som ba kommunen greie ut om det eksisterende tilbudet, vurdere behovet for å etablere flere fritidsklubber og belyse rehabiliteringsbehov for klubbene. Selve høringsnotatet bygger på flere ulike kilder, blant annet foreliggende norske forskningsrapporter om ungdoms fritidstilbud som også vi har referert i denne rapporten. Det er også innhentet innspill fra ulike grupper av ungdommer i kommunen samt fagpersoner og ansatte ved tilbudene.

I høringsnotatet blir det innledningsvis slått fast at trygge og inkluderende fritidstilbud i barn og ungdoms nærmiljø er en viktig del av et godt oppvekstmiljø. Tilbudet kan nå frem til særlig utsatte grupper ved at aktivitetene er gratis. Barn og unges rett til et kulturtilbud og til å drive med aktiviteter som de selv ønsker, hjemles i FNs barnekonvensjon artikkel 31. I tråd hva vi også har referert tidligere i denne rapporten, viser høringsnotatet videre til at fritidsklubber og ungdomsklubber står på to «bein», det vil si at klubbene begrunnes med både kulturpolitiske og sosialpolitiske argumenter.

Det sosialpolitiske aspektet ved fritidsklubber utdypes i høringsnotatet fra et forebyggingsperspektiv, der klubbene fremheves som rusfri arena med kompetente

⁶ «Barnetråkk»: et planleggingsverktøy som kartlegger barns bruk og erfaringer av nær-områder, brukes i kommunale planleggingsprosesser. <https://www.barnetrakk.no/>

voksne ansatte. Sett fra dette ståstedet skal fritidsklubbene holde ungdom unna rus og kriminelle miljøer, men også generelt bidra til å forbedre barn og unges oppvekstvilkår og motvirke marginalisering. Det kulturpolitiske «beinet» setter fritidsklubbene og ungdomshusenes aktivitetstilbud i sentrum. Disse aktivitetene skal være tilgjengelige for alle, og ungdommene skal selv kunne velge aktiviteter og hvor mye de har lyst til å delta. Som forebyggende tiltak arbeider fritidsklubber og ungdomshus på tre plan: generelt, selektert og individrettet: Fritidsaktivitetene er åpne for hele barne- og ungdomsbefolkningen (generelt), de kan innrettes mot særlig utsatte grupper (selektert), og klubbene og aktivitetene der kan benyttes av kommunes øvrige tjenester som et tilbud rettet mot enkelte ungdommer som har særlig behov for tilrettelegging (individuell). Denne tredelingen tilsvarer nivåene i folkehelsearbeid, slik dette er beskrevet i Meld. St. nr. 19 (2014–15). Et viktig innspill fra ungdom som er referert i denne delen av høringsnotatet er at fritidsklubber må la ungdom få holde på med det de selv ønsker. Det å være på klubb ikke må oppfattes som et tilbud til ungdom som trenger hjelp og som ikke har venner, slår denne uttalelsen fast.

Etter dette gir høringsnotatet en oversikt over de åpne fritidstilbudene i kommunen, og en oversikt over antall årsverk og om ansatte er faglærte eller ufaglærte/har annen relevant utdannelse. I høringsnotatet er mål for fritidstilbudet for barn og ungdom i kommunen formulert som at a) tiltakene skal bidra til å redusere levekårsforskjeller, b) tilbudene skal være gode møteplasser som gir opplevelser og erfaringer, og c) tilbudene skal kunne bidra til at problemer blir avdekket. Barn og unge skal delta i utformingen av tiltakene. De åpne fritidstilbudene skal være sosiale møteplasser for barn og ungdom, de skal tilby kurs og ferdighetstrening, og bidra i rus- og kriminalitetsforebyggende arbeid.

Denne gjennomgangen av kommunalpolitiske dokumenter fra tre kommuner viser at fritidsklubber i hovedsak er omtalt i forbindelse med gode oppvekstvilkår og det å legge til rette for gode fellesskap. Unntaket er høringsnotatet om fritidsklubber, som også slår fast at klubbene skal bidra til å redusere sosiale forskjeller i befolkningen ved å øke deltakelse i fritidsaktiviteter. I det samme notatet står det at klubbene kan bidra til å avdekke problemer i ungdomsmiljøer. Betingelser for gode oppvekstvilkår som fritidsklubbene er med på å skape, er i disse dokumentene ment som forebygging av rus og kriminalitet. Alle de tre kommunene omtaler i tillegg fritidsklubbene som gode fellesskap for barn og unge. I den første kommunen understrekes det at fritidsklubben skal være et uforpliktende samlingssted som kan bidra til god folkehelse gjennom positive opplevelser og det å skape velvære fysisk så vel som psykisk. Det kommunale høringsnotatet i vårt materiale redegjør også for ansattes kompetanse som ledd i å tilrettelegge tilbud og yte ungdommer ulike former for støtte. I høringsnotatets riktignok ganske knappe omtale av det kulturpolitiske aspektet ved fritidsklubber, nevnes også mestring som et aspekt ved lystbetont og egeninitiert aktivitet. Mestring er i folkehelsepolitikken (se kapittel 1) forbundet med styrket psykisk helse.

Den siste av de tre kommunene vi har omtalt så langt i dette kapitlet, omtaler fritidsklubber som «gode møteplasser» for barne- og ungdomsbefolkningen. I

budsjettet som følger strategiplanen i denne kommunen, foreslås det imidlertid kutt i overføringene til fritidsklubbene, men økte bevilgninger til idrett og fysisk aktivitet. I strategiplanen omtales økt forekomst av ensomhet og opplevelse av utenforskap blant ungdom, og det slås fast at barn og ungdom skal oppleve mestring. Dette omtales i planen under «Helse», men settes ikke i forbindelse med fritidstilbudet.

Intervjuer med klubbledere

De tre klubbene vi har fått besøke som ledd i dette forskningsprosjektet, betegner seg henholdsvis ungdomshus, fritidsklubb og fritidssenter. Alle tilbudene er kommunalt eid og drevet. Ifølge en av klubblederne er fordelene med kommunale fritidstilbud sammenlignet med private at driften og de økonomiske rammene er forholdsvis forutsigbare, det er mulig å bygge opp en stab av ansatte over tid, og som leder blir man godt kjent i den kommunale administrasjonen. Dette letter relasjonsarbeidet mellom klubbansatte og ungdommene som besøker klubben, fordi klubbansatte vet hvor de skal vise ungdommer videre eller be om hjelp fra andre instanser i kommunen hvis nødvendig.

Om forskjellen mellom fritidsklubber og ungdomshus sier lederen av ungdomshuset at slike hus har en kulturfaglig forankring, mens i tradisjonelle fritidsklubber vil det sosialfaglige profilen gjerne ha større oppmerksomhet. I fritidsklubbene arbeides det ofte mer systematisk med å bygge relasjoner til ungdommer gjennom lavterskelaktiviteter, og selve aktivitetene har mindre preg av profesjonalisering. Ungdomshusene er på den andre siden tydeligere innrettet for å gi ungdom et lokalt kulturtilbud, hvor ungdom selv blir delaktige i å skape tilbudet. Samtidig tilbys ungdommene gjerne instruksjon fra profesjonelle ansatte, og de har kanskje kostbart utstyr tilgjengelig. Dette kan gi utslag i ulik profil på ungdom som oppsøker ungdomshus sammenlignet med ungdom som trekkes mot fritidsklubber. Denne lederen beskriver det som at det er flere ungdommer med mer ressurser i tilbudene som koster penger, mens det er flere ungdommer med familiebakgrunn preget av lavere sosial status i lavterskeltilbudene som er gratis. Samtidig har ungdomshus også lavterskelaktiviteter.

Som kommunalt ansatte har de tre klubblederne litt ulike stillinger. En av dem beskriver seg selv som «klassisk mellomleder i kommunen» med ansvar for økonomi, personal, faglig utviklingsarbeid og dessuten oppgaver knyttet til bestemte prosesser i den kommunale administrasjonen. Eksempler på slike oppgaver er knyttet til tverrfaglige samarbeidsteam for ungdom i risikosone som har komplekse utfordringer, men også å delta i mer kortvarige prosjekter i kommunens ungdoms- og kultursatsing. De to øvrige klubblederne er mer involvert i samarbeid med øvrige aktivitetstilbud for ungdom i kommunen, samtidig som også disse to har kontakt med andre kommunale instanser i planlegging og koordinering av innsats. Mens ungdomshuset står som enarrangør av festivaler og kulturevents med profesjonelt arrangement, samarbeider de to klubbene med øvrige fritidstilbud i kommunen om festivaler som lavterskeltilbud og ferieaktiviteter for ungdom.

I det daglige arbeidet er alle klubbliderne også miljøarbeidere og «hobby-psykolog» for ungdommer, som en av dem uttrykker det. Med dette vil klubblideren understreke at hensikten med tilbudet er å hente frem ungdommenes egne ressurser og skape mestring, ikke å være behandlere for ungdom med problemer. «En del av disse ungdommene kan ofte definere seg ut fra problemene sine,» sier denne klubblideren, «og vi kan hjelpe dem med å komme i kontakt med et behandlingsapparat, men vi skal også ivareta dem med et perspektiv på at de kan også ha det gøy, de kan også ha en fritid.» I praksis kan dette bety at klubblideren råder ungdommen til å ta kontakt med for eksempel kommunens helsestasjon for ungdom, eller følger ungdommen dit. «Det er jo også en del av jobben min,» fortsetter den samme klubblideren, «å ha god oversikt og kunnskap om de andre tilbudene til målgruppa og kjenne nøkkelpersoner i de andre tjenestene.»

En av klubbliderne reflekterer i intervjuet over at ungdom som kommer i berøring med rus eller som har problemer i familien, ofte blir «storforbrukere» av lavterskeltilbud. Der kan de kreve mye oppmerksomhet og ta mye plass, som denne klubblideren uttrykker det. Ungdom som bærer på en form for sårbarhet kan likeledes oppsøke tilbudene, og fritidsklubbansatte kan få del i betroelser og forhold som ingen andre kjenner til. Da blir de klubbansatte ofte første kontaktpunkt for å sende ungdommene videre i systemet.

En annen fritidsklubbleder svarer slik på spørsmål i intervjuet om hva ungdommer kommer og vil snakke med de klubbansatte om:

Det kan være seksualitet, religion, tilhørighet, bolig, konflikter, lover og regler, politi, valg av fag og linjer – ja, masse. Alt mellom himmel og jord, egentlig, og noen ganger brettes det ut ting som vi ikke makter.

På spørsmål om hva klubbansatte gjør når de blir stilt i en situasjon der det ikke er tilstrekkelig bare å lytte og gi råd, svarer klubblideren at de vil fortsette dialogen med ungdommen, «vi slipper aldri taket.» Det handler for det første om aldri å si nei når noen kommer og ønsker en samtale, med også om å koble ungdommen videre med de rette instanser. Ulike klubbansatte kan også ha kompetanse på ulike tema som ungdommen er opptatt av. «Ofte finner vi en løsning,» sier denne klubblideren.

Den siste klubblideren understreker i intervjuet at klubbtilbudet fungerer best når det er «for alle» og favner flest mulig. Denne lederen sier om ungdommene som besøker klubben:

80 prosent går det veldig greit med. For 15 prosent av ungdommene må vi inn og justere litt. Og fem prosent detter ut. Det er mange fra 15-prosent-segmentet som er her mye. Men vi prøver å tiltrekke oss 80-prosenten av ungdomsgruppa også.

Denne klubbløderer forteller også om et utstrakt samarbeid mellom fritidsklubben og skolen. Skolen får låne lokalene til aktiviteter som krever større plass, for eksempel filmvisning. Hvis det er elever som «trenger litt luft,» som klubbløderer uttrykker det, tas de imot enkeltvis eller gruppevis etter avtale, og får for eksempel bruke kjøkkenet i klubben eller bruke bandrom og spille musikk. «Hvis du kan mestre ett sted, så tåler du vanvittig mye mer av andre ting,» sier denne klubbløderer. Den daglige eller ukentlige kontakten mellom klubben og skolen gjør det også enklere å samarbeide hvis det virkelig er noe som «koker» rundt en elev. Denne klubbløderer deltar rutinemessig i samarbeidsforum hvor også skole, kirke og skoleeier møter, og hvor det også er dannet arbeidsgrupper mellom skoler, klubb og helsetjenester. Så lenge foreldre og ungdommer samtykker til at taushetsplikt oppheves for disse partene, bidrar disse strukturene ifølge klubbløderer til et tett og godt samarbeid med mulighet til rask problemløsning. Også samarbeidet med politi er godt i denne klubben, hvis det er snakk om rusproblemer eller ungdommer som utagerer på klubben.

En annen klubbløder forteller om en periode hvor ungdommer i nærmiljøet avtalte å møtes utenfor klubben for å slåss, og hvor det åpenlyst ble omsatt narkotiske stoffer utenfor bygningen. Situasjonen krevde tett kontakt mellom klubben og politiet. Denne klubbløderer understreker i intervjuet at klubbansatte ikke kan ha en politifunksjon, men at klubbens oppgave stilt overfor slike situasjoner krever en annen tilnærming:

Hvis [ungdommene] ikke kan gå hit, skal de stå bak kjøpesenteret og røyke pot, da? Da kan de i det minste komme hit, så har vi en viss oversikt. Vi som driver lavterskeltilbud, vi og utekontakten, vi ble spurt om vi kunne komme i kontakt med disse ungdommene for å skape en relasjon – at ungdommene heller kunne være her enn å sitte utenfor. Bedre at det er noen voksne der.

Klubblødere har også utstrakt kontakt med foreldre. En av fritidsklubbene vi besøkte har regulære foreldremøter tre til fire ganger i året, mens en annen av klubbene forsøker å unngå slike formelle møter, «vi er jo ikke skole heller,» som denne klubbløderer sier. Dette forhindrer ikke denne lederen i å møte foreldre sammen med ungdommen, hvis det er behov for det, eller ringe foreldre hvis det oppstår en situasjon med rusmidler, med utagerende oppførsel eller hvis klubbansatte oppfatter at ungdommen er i en politisk eller religiøs radikaliseringsprosess. Klubbansatte er offentlige meldere overfor barnevernet, og hvis klubben ser det som nødvendig å sende en bekymringsmelding til barnevernet, er de også forpliktet til å kontakte foreldrene. Klubbløderer har mange gode erfaringer fra foreldresamarbeid, men i noen tilfeller kan også klubbansatte erfare at foreldre ikke bidrar til å løse problemer som oppstår rundt deres barn. Dette er vanskelig ikke bare for ungdommene det gjelder, men også for de ansatte. «Når man jobber med mennesker, er det ikke bare-bare,» sier en klubbløder om dette. «Man kan følge opp selv, men så må du egentlig bare gi alt fra deg til andre, du får ikke gjort så mye mer. Du blir stående på sidelinjen, og derfra kan du se mye rart.»

Klubblederen som forteller om et tett samarbeid med skolen, har mer varierende erfaring fra samarbeid med barnevernet. «Det er dessverre litt personavhengig,» sier denne klubblederen. «Det kan lett bli slik at vi bare leverer fra oss noen tall, det er ikke alltid vi blir innkalt til stormøte hvor vi også kan få [informasjon] tilbake igjen.» Hvis saksbehandler i barnevernet derimot ringer tilbake til klubbleder og sier at de har fått samtykke til å kontakte klubben i saken, letter dette arbeidet også for klubbens ansatte. Det er en «suksessfaktor», sier denne klubblederen, og mener at det gir de ansatte et mye bedre utgangspunkt for å ta imot ungdommen på klubben. Hvis taushetsplikten først er opphevet og klubbleder får delta på et stormøte om en ungdom, kan andre møtedeltakerne ofte oppleve at klubbleder kan tegne et annet bilde av ungdommen enn hva andre kommunale tjenester bidrar med. «Tør du å være alene med ham?» hadde en lærer spurt denne klubblederen med henvisning til en bestemt ung gutt. Og – ja – svarte denne klubblederen, det turte han, fordi på klubben oppførte denne gutten seg helt annerledes enn på skolen. Også en av de andre klubblederne forteller om hindringer de møter når en sak er til behandling i barnevernet. «De [barnevernet] bruker to uker på å åpne en sak, og seks uker på å gjennomføre tiltak. I de åtte ukene får vi ikke nødvendig informasjon, vi får ikke den ungdommen videre,» sier en av disse klubblederne.

I intervjuene spurte vi de tre klubblederne om de så på arbeidet klubben gjorde som en formell del av kommunens folkehelseinnsats. Alle klubbledere deltok i møter i kommunale organer og planarbeid der slike spørsmål er til drøfting, så i utgangspunktet mente alle lederne seg involvert i denne innsatsen. Alle de tre klubblederne snakket imidlertid også om den mangel på anseelse som klubbene kan ha i den kommunale organisasjonen, og at det kan kreve tid og innsats fra ledelsen og ansatte bare å få de øvrige kommunale tjenestene til å invitere til de relevante arenaene for samarbeid. «Når man jobber i et felt som ikke er lovpålagt, må man liksom skryte av seg selv hele tiden, hvor mange man har innom,» sier en av klubblederne om dette, og fortsetter:

I noen kommuner har man en viss trygghet, der vet politikerne at arbeidet er godt. (...) For å ha livets rett, må man kunne måles på noe, og kvaliteten av det man gjør kan ikke måles på møtene og innholdet av dem, men utelukkende på besøkstall. Tidvis er det misvisende. (...) Feltet selv sliter med å forklare hva vi driver med, fordi vi jobber så bredt. Noen er mest opptatt av samtalen og relasjonen, mens andre er bare opptatt av det kulturfaglige.

I intervju med de to andre klubblederne falt det lignende kommentarer. Den første av disse handler om klubbens mangel på «tyngde» i den lokale organisasjonen og utsatthet for budsjettkutt:

[Fordi] klubb blir sett på som en mindre avdeling enn alle andre avdelinger i bydelene eller kommunale virksomheter. (...) Det er ikke lovpålagt, det er bare et sted som også blir kuttet når det gjelder budsjett.

«Vi blir ofte provosert når vi hører 'hvor er fritidsklubbene, hvor er tallene deres'?» sier den tredje klubblederen når vi er inne på temaet med klubben i lys av kommunens folkehelseinnsats. «Men vi er jo her, vi jobber forebyggende. Det kan vi ikke måles på.» Den samme klubblederen fortsetter:

Jeg har aldri stått på barrikadene og slåss for jobben min, [men] jeg har slåss for dette tilbudet. Fem besøk på en onsdagskveld, betyr det at det er noe behov for at vi har åpent? Nei, kanskje ikke, men de fem kan ha behov for det. Og da har vi [ansatte] tid til å forberede og gjøre en del andre ting som igjen gjør at vi har 500 på tur og 120 på dataparty senere.

På spørsmål om det er noe vi burde spurt dem om som gjelder fritidsklubbens innsats for folkehelse, svarer en av klubblederne at vi burde ha spurt om maten som serveres på klubben. Alle klubbene tilbyr varm mat enten gratis eller til en billig penge. For inntil ca. ti år siden var det slik at ungdommene spiste godteri og drakk brus på fritidsklubben, sier denne klubblederen, men denne klubben har vært med i et særskilt folkehelseprosjekt hvor varmmaten er sunn og ungdommene drikker vann. Også en av de andre klubblederne kan fortelle om et økende kropps- og treningsfokus blant ungdommene som går på klubben, noe som setter klubbansatte i nye situasjoner der de både skal støtte opp om det som er sunt og forsøke å tone ned det som kan skape press blant ungdommene.

Den tredje klubblederen skal få siste kommentar om hva som kjennetegner ungdomsmiljøet og hvordan dette får relevans i et folkehelseperspektiv, her om psykisk helse. «Jeg opplever mye utålmodige ungdommer,» sier denne klubblederen, og refererer til ungdoms syn på seg selv og krav de stiller til det å avansere. Denne klubblederen oppfatter det som om forskjellene innad i ungdomsgruppa har økt de siste seks–syv år, slik at avstanden mellom det å lykkes og det å ikke lykkes, både er større og tydeligere enn før. «Du blir *mer* skoletaper enn du var før, og det er mulig å bli proff fotballspiller når du er 16.» sier hun. Med dette mener hun at selv om ambisjonene kan være høye, kan det være tilsvarende mangel på oppmerksomhet om at ikke alle vil lykkes på samme nivå, og at man må modnes. Denne tendensen i tiden setter også nye krav til ansatte på fritidsklubbene, som skal styrke ungdommene i det de er gode på uten å gjøre dem så overmodige at de tror de kan mestre alt med det samme – og møte en mer kynisk virkelighet utenfor klubblokalene.

Når vi ser intervjuene med klubblederne i lys av Fredrikssons m.fl. (2015) faktorer som må ligge til rette for at klubben skal virke helsefremmende, ser vi at det er særlig er klubblederens kontakt med og kjennskap til ungdommene som ifølge disse lederne utgjør kjernen i klubbarbeidet. Denne kontakten bygger på klubblederne og de øvrige klubbansattes kjennskap til ungdomsmiljøet, samtidig som fritidstilbudets profil ifølge klubblederne vil ha betydning for hvilke ungdommer som kommer dit. Her kan vi merke oss den ene klubblederens utsagn om nødvendigheten av å tiltrekke seg de 80 prosent fra det lokale ungdomsmiljøet som har en forholdsvis vanlig og problemfri ungdomstid, mens det innenfor den øvrige 20-prosentandelen i ungdomsmiljøet kan være ungdommer som har til dels

store behov for hjelp og støtte fra instanser i den kommunale organisasjonen. Her kan de klubbansatte bli ungdommens første kontaktpunkt, og de kan om nødvendig vise videre til andre tilbud.

Kontakten mellom ungdommene og de voksne på klubben bygger ifølge klubblederne på utstrakt tillit. Tilliten innebærer ikke bare at ungdommene kan stole på at de voksne på klubben alltid vil ha tid til dem og at det de sier til de voksne blir møtt med forståelse og støtte, men også at de voksne uttrykker tillit overfor ungdommene. Tilliten fra de klubbansatte er likevel ikke «blind» på en slik måte at klubbansatte overser eller bagatelliserer atferdsproblemer eller kriminell atferd. Eksempelet med ungdommene som samlet seg utenfor klubben for å slåss, viser denne viktige nyansen. Her ga de klubbansatte uttrykk for at ungdommenes atferd var uønsket, men med tillit og vilje til å forstå ungdommenes situasjon og ønsker, mente de klubbansatte seg likevel rustet til å få ungdommene i tale og på den måten bidra til å løse problemet.

Den forholdsvis utstrakte kontakten mellom klubbnivået og øvrige deler av den kommunale organisasjonen kan sies å være den «skjulte» delen av klubblederansvaret. Med dette mener vi at denne kontakten er skjult for flertallet av ungdommene som går på klubben. I Eriksen og Seland (2020) refererer vi en av klubbliderne som fortalte at ungdommene kunne spørre om det å henge på klubben virkelig var en *jobb* for de voksne lederne (vår utheving). Når vi fra intervjuene med fritidsklubblidere får innsikt i den brede kontaktflaten mellom klubben og øvrige instanser i det kommunale hjelpeapparatet, blir det tydelig hvordan det å tilsynelatende «henge» med ungdommene er det som muliggjør hjelp og støtte i situasjoner som kan være vanskelige og til dels svært alvorlige for ungdommene det gjelder. Her kan fritidsklubbens kontakt med og inntrykk av ungdommen få avgjørende betydning når problemer skal løses. Dette illustreres ikke minst i klubbliderintervjuene når ledere forteller om samarbeid med barnevernet, men også den mer hyppige kontakten med skolen som særlig én av klubbliderne forteller om.

Imidlertid kan det også se ut som om den hyppige og viktige kontakten mellom henholdsvis fritidsklubben og ungdommene og fritidsklubben og øvrige tjenester i den kommunale organisasjonen også er «skjult» for noen av de kommunale instansene. De tre klubbliderne vi har intervjuet, forteller alle om hvordan de må rettferdiggjøre klubbens rolle i det forebyggende ungdomsarbeidet, og at de til stadighet blir møtt med krav om å dokumentere oppslutning og effekt, noe de alle tre avviser som kriterier for kvalitet i ungdomsarbeid. Videre må klubbliderne i noen tilfeller bruke tid på å gjøre seg relevante og bli invitert til møtene eller prosessene som berører det forebyggende ungdomsarbeidet i kommunen, eller vente på oppheving av taushetsplikt eller behandlingsrutiner i for eksempel barnevernet for å kunne delta i aktiv problemløsning når en ungdom har havnet på skråplanet.

En annen «skjult» del av arbeidet som klubbliderne gjør i samarbeidet med kommunen, er kontakten med foreldre. Ifølge Fredriksson m.fl. (2015) er kontakt mellom fritidsklubb og foreldre en av faktorene som må være til stede for at

klubben skal virke helsefremmende. Her skiller klubblederne i vår studie seg noe fra hverandre i at en av dem holder regulære foreldremøter i klubben, mens de to andre har kontakt med foreldre enkeltvis når det er behov for å varsle eller samtale om en ungdom. Det står klart for oss gjennom klubbledernes utsagn at blant de andre kommunale instansene er det kanskje bare skolen som har like god kjennskap til ungdommene. Klubblederne understreker samtidig at *de kjenner ungdommene på en annen måte enn hva lærerne gjør*, og at dette kan gi ungdommene og foreldrene en særskilt støtte hvis situasjonen rundt ungdommen spisser seg til.

I denne delstudien har vi sett at klubblederne har kjennskap til ungdomsmiljøet, de har kontakt både med ungdommene og flere av ungdommenes foreldre, og de har kontakt med øvrige instanser i det forebyggende og behandlende apparatet i kommunen. Det synes klart for oss at det er de tre første av disse kontaktflatene som legger grunnlaget for den siste, og at klubben blir en formell del av kommunens folkehelsearbeid. Her skiller kunnskapen om ungdomsmiljøet og relasjonen mellom de voksne klubbansatte og ungdommene seg ut, i og med at dette fremstår som kjernen i klubbarbeidet. Uten denne kontakten hadde klubben kun vært «et sted å være», for å parafasere det tradisjonelle og slagordspregede argument for opprettelse av fritidsklubber i norske lokalsamfunn. Intervjuene med klubblederne viser at selv om ungdommene kan oppfatte klubben som «bare» et sted å være, kan klubben i virkeligheten representere det lokale velferdssamfunnets oppmerksomme blikk og anerkjennende støtte for ungdom som strever og faller utenfor, eller som bare har en litt dårlig dag.

Oppsummering

Når vi ser intervjuene med fritidsklubblederne i lys av de kommunale dokumentene, blir det klart at mye av klubbens innsats i det lokale folkehelsearbeidet ikke er synliggjort. I alle de tre kommunene plasseres fritidsklubbene under politikkfelt for oppvekst og/eller kultur i kommuneadministrasjonen, og i dokumentene trekkes det få direkte forbindelser mellom klubbdrift og folkehelse delen av planverket. Unntak finnes likevel, der omtale av fritidsklubber refererer sentrale folkehelsemessige målsettinger.

De klubbansattes innsats og engasjement med relevans for det lokale folkehelsearbeidet dreier seg om kjennskap til det lokale ungdomsmiljøet, tilrettelegging for gode og tillitsbaserte relasjoner mellom ungdommene og de klubbansatte, involvering av foreldre, og ikke minst anvendelsen av denne kunnskapen og disse erfaringene når klubblederne deltar i møter og på samarbeidsarenaer i kommunen. Samtidig forteller klubblederne om frustrasjon over stadig å måtte rettferdiggjøre klubbens eksistens. Derfor har vi tidligere i dette kapittelet skrevet at mye av det folkehelsemessige arbeidet som foregår i fritidsklubbene vil være skjult, både for ungdommene som går der og for en del av de kommunale instansene som har et mer formalisert ansvar for folkehelse. Den knappe omtalen av klubbene i de kommunale dokumentene og de forholdsvis svake forbindelsene mellom klubbene og det lokale folkehelsearbeidet, understreker at klubbens innsats på området har lav synlighet.

Kapittel 5 Avslutning

I denne rapporten har vi gjennom fire ulike delstudier beskrevet ulike sider ved norske fritidsklubber og ungdomshus som arena og virkemiddel i det lokale folkehelsearbeidet. I dette kapitlet drøfter vi våre hovedfunn i lys av de tre innledende forskningsspørsmålene, som vi også presenterte i kapittel 1 i denne rapporten. De tre forskningsspørsmålene lyder:

1. Hva kjennetegner ungdommer som går på fritidsklubber og ungdomshus, når vi ser dette i et folkehelseperspektiv?
2. Hvordan kan fritidsklubber og ungdomshus virke helsefremmende for ungdom?
3. I hvilken grad og på hvilken måte er fritidsklubber og ungdomshus involvert i det lokale folkehelsearbeidet?

I diskusjonen tar vi utgangspunkt i et svensk litteraturbidrag som vi også presenterte i innledningskapitlet. Det kvalitative baserte studiet fra to *ungdomsværksamheter* i henholdsvis Örebro og Stockholm i årene 2012–2014 gir et godt grunnlag for å diskutere fritidsklubber i et folkehelseperspektiv ved å stille opp til sammen åtte ulike kjennetegn eller faktorer ved tilbudene som kan virke helsefremmende for ungdommer og derigjennom for lokalmiljøet (Fredriksson m.fl. 2015; 2016).

Fritidsklubber som arena i kommunens folkehelsearbeid

I denne rapporten har vi ved hjelp av analyser fra Ungdata-materiale gjort rede for hva som kjennetegner ungdommer som går på fritidsklubber og ungdomshus, når vi ser dette i et folkehelseperspektiv. Mens den vanligste fritidsaktiviteten for norske ungdommer i alderen 13–16 år er å delta i organisert idrett, er det å gå på fritidsklubb den nest mest utbredte fritidsaktiviteten i denne aldersgruppen. Dette innebærer at om lag en tredjedel av all ungdom i alderen 13–16 år bruker slike tilbud, og i store trekk skiller disse ungdommene seg lite fra dem som ikke bruker slike tilbud. Unntak her dreier seg om en noe sterkere tendens til at fritidsklubbungdom kommer fra hjem med lavt nivå av sosioøkonomiske ressurser, og har noe sterkere indikasjoner på en utfordrende livsstil gjennom å være hyppigere involvert i vold, mobbing og regelbrudd enn gjennomsnittet av ungdom i Norge. Alt i alt forteller dette oss at norske fritidsklubber og ungdomshus er attraktive for svært mange ungdommer, og at dette tilbudet også favner dem som de folkehelsepolitiske dokumentene kaller for utsatt ungdom. Fritidsklubbene har altså mulighet til å legge til rette for et godt oppvekstmiljø for både gjennomsnittsungdom og utsatt ungdom, og ikke minst har klubbansatte generelt en mulighet for å få sistnevnte gruppe i tale.

Med hensyn til hvordan fritidsklubber og ungdomshus kan virke helsefremmende på ungdom, har vi i en av delstudiene i dette forskningsprosjektet funnet indikasjoner på at ungdom som i utgangspunktet ikke kjenner seg inkludert i jevnaldersmiljøet på skolen eller i fritiden for øvrig, eller som har en vanskelig hjemmesituasjon, kan finne trygghet og få viktig sosial stimulans på fritidsklubben. Tilhørigheten til klubben kan for disse ungdommene oppleves så sterk at de kaller klubben sitt «annet hjem», og gir uttrykk for at det å få komme på klubben og bli kjent med lederne og andre ungdommer der, har skapt en vending i en trist og vanskelig livssituasjon. Klubbledere har gitt oss eksempler på hvordan de arbeider systematisk med å få ungdommer til å kjenne seg inkludert, ivaretatt og sett, og hvordan voksne klubbansatte tilstreber åpenhet og tilgjengelighet i kontinuerlig dialog med enkeltungdommer. Dialogen kan være avgjørende for at ungdom ikke havner i større vanskeligheter eller at problemer lar seg løse, hvis klubbungdommer likevel tar dårlige valg og havner på skråplanet.

De klubbansattes kontaktnett i det kommunale tjenesteapparatet forbinder våre forskningsfunn om fritidsklubbenes helsefremmende potensiale med forskningsspørsmålet om hvordan fritidsklubben eller ungdomshuset er inkludert i det kommunale folkehelsearbeidet. Dette vil naturligvis variere mellom tilbud og mellom kommuner, og vi har kun undersøkt dette for tre klubber i tre ulike kommuner. Når vi leser de kommunale dokumentene, ser vi imidlertid at omtalen av klubbene er knapp, og at klubbene i hovedsak settes i forbindelse med politikfeltet «oppvekst» og/eller «kultur», mens de i mindre grad knyttes direkte til politikfeltet med overskriften «folkehelse». Klubbledernes utsagn i intervju støtter opp om dette funnet i dokumentstudien på den måten at lederne sier de må kjempe for oppmerksomhet og aksept for klubbens betydning i den kommunale organisasjonen, ikke minst når det gjelder prioritering av økonomiske midler. Klubblederne kan også måtte legge inn ekstra innsats for å bli invitert til samarbeidsarenaer i kommunen hvor lederne selv mener det hadde vært naturlig at de var representert. Samtidig forteller alle klubblederne at de inkluderes rutinemessig i møter i (deler av) den kommunale organisasjonen, og har formalisert samarbeid med andre kommunale tjenester som skole og barnevern.

Derfor konkluderte vi i kapittel 4 i denne rapporten med at klubbtilbudet og klubblederne spiller en viktig, men overveiende ikke-formalisert rolle i det kommunale folkehelsearbeidet. Det uformelle aspektet består i hvordan klubblederne opparbeider og bruker et kontaktnett i den kommunale organisasjonen, i ungdomsmiljøet og i noen grad blant foreldrene, som gjør fritidsklubben til en sentral aktør samtidig som den folkehelsemessige innsatsen i noen grad forblir skjult for de øvrige aktørene. Det interessante i dette er at fritidsklubbens folkehelsemessige betydning forblir skjult også for ungdommene som går dit, på den måten at de ikke oppsøker klubben som et behandlingstilbud på linje med hvordan de ville ha oppsøkt for eksempel psykolog eller helsesykepleier. Ungdommene som vi har snakket med i dette forskningsprosjektet, har ikke gått til fritidsklubben for å bli «behandlet». Likevel er det dette som kan stå som et resultat av hyppige besøk og god oppfølging fra klubbansatte: ungdommene i vår delstudie III ble «kurert»

for ensomhet, lav selvfølelse og i noen tilfeller ble de stimulert til å ta gode valg til tross for et dårlig utgangspunkt med vanskelige forhold hjemme.

I hvilken grad er det støtte i forskningslitteraturen for å si at disse funnene peker mot at fritidsklubber og ungdomshus kan virke helsefremmende for ungdom? Hvis vi sammenholder våre forskningsfunn med faktorene som ifølge Fredriksson m.fl. (2015; 2016) må være til stede for at fritidsklubber kan virke helsefremmende,⁷ finner vi mange og brede overlappinger. Disse faktorene⁸ presenterte vi første gang i kapittel 1 i denne rapporten, og vi gjentar dem her:

1. Aktiv og gjennomtenkt rekruttering
2. Naturlig overgang fra barneaktiviteter til ungdomsaktiviteter i klubben
3. At virksomheten/klubbens finnes i ungdommenes nærområde
4. At klubbliderne har lokal kunnskap om ungdommenes bakgrunn, behov, interesser og motiver for deltakelse
5. At klubben er åpen og inkluderende for målgruppen
6. At klubben fremmer støttende relasjoner mellom ungdommene og mellom ungdommene og de voksne lederne
7. At klubbene vektlegger ungdommenes «empowerment», det vi si innflytelse og medbestemmelse, og dermed til å ta beslutninger som gjelder eget liv
8. At klubbene integrerer familie, skole og lokalsamfunn

Våre funn støtter opp om at tilbudet bør ligge i ungdommenes nærområde og fremstå som åpent og inkluderende for ungdom. Videre støtter våre funn at klubbene bør vektlegge ungdommenes «empowerment», det vil si innflytelse og medbestemmelse, og dermed evne til å ta beslutninger som gjelder eget liv. Ungdoms innflytelse og medbestemmelse i fritidsklubber er imidlertid ikke særskilt undersøkt i denne rapporten, slik det er omtalt i annen forskningslitteratur om norske fritidsklubber (se for eksempel Vestel og Hydle 2009). Likevel viser vårt datamateriale fra tre klubber/ungdomshus at ledere og ansatte planmessig involverer ungdommer i oppgaver og ansvar på klubben, som gir dem direkte innflytelse og medbestemmelse over avgrensede deler av driften. Flere av ungdommene vi har intervjuet i dette forskningsprosjektet, hadde selv nøkkel til klubblokalene og fortalte at de jobbet på klubben. Deres opplevelse av medansvar for stedet var åpenbar for oss.

Blant Fredriksson m.fl. (2015; 2016) helsefremmende faktorer ved klubbarbeid ser vi videre at klubbliderne bør ha lokal kunnskap om ungdommenes bakgrunn, behov, interesser og motiver for deltakelse. Videre fremhever disse forskerne at

⁷ Se denne rapportens kapittel 1 for nærmere beskrivelse av disse faktorene hos Fredriksson m.fl. (2015; 2016)

⁸ Vårt datamateriale dekker kun faktorene 3-8 i denne oversikten, men vi nevner også faktor 1 i avslutningen av dette kapittelet.

tilbudet bør fremme støttende relasjoner mellom ungdommene, og mellom ungdommene og de voksne lederne. Disse to faktorene gjenfinner vi i våre egne intervjuer, med særlig vekt på klubbledernes relasjonsarbeid rettet mot ungdommene. Vi kan forestille oss at dette relasjonsarbeidet er mulig uten at klubbl lederne samtidig har god lokal kunnskap, men det er også lett å argumentere for at disse to faktorene står i et gjensidig forhold og vil styrke hverandre. Vår analyse av Ungdata viser at klubbungdommer har bedre relasjoner til jevnaldrende enn ungdom som ikke går på klubb. Denne analysen kan ikke i seg selv brukes til å fastslå et årsaksforhold mellom det å gå på klubb og det å ha venner, men det er likevel høyst sannsynlig at klubbungdom som har mange venner, også møter disse vennene på klubben. Intervjustudien vår viser samtidig at enkeltungdommer har opplevd å knytte nære vennskap når de først har begynt å gå på klubben.

Vi velger her å trekke forbindelseslinjer mellom det at klubbl lederne har god lokalkunnskap om ungdommens bakgrunn og motiver for deltakelse (faktor 4) via det at klubbl lederne arbeider aktivt med å bygge relasjoner til ungdommene (faktor 6) til det at klubben integrerer familie, skole og lokalsamfunn (faktor 8) (alle henvisninger til faktor er her hentet fra Fredriksson m.fl (2015)). Med hensyn til klubbens plass i lokalsamfunnet skriver Fredriksson m.fl. at dette dreier seg om at klubben bygger relasjoner til foreldrene, har åpne arrangementer, er kontaktpunkt for politi, barnevern og rus- eller utekontakt og samarbeider med skoler om alternativ undervisning. Alt dette har vi sett eksempler på i våre egne intervjuer med klubbl ledere, med både forskjeller og likheter mellom klubbene. Den tydeligste forskjellen er graden av formalisering av klubbens relasjoner til foreldrene, hvor den ene klubben ligger tett opp til Fredriksson m.fl. beskrivelse av hvordan klubber kan involvere foreldre i regulære foreldremøter og som frivillige hjelpere i åpne arrangementer. De to øvrige klubbene i vårt materiale har mer sporadisk kontakt med foreldre til «vanlige» klubbungdommer, mens kontakten med foreldre kan bli tettere hvis ungdommen havner i vanskeligheter. Alle de tre klubbene har imidlertid et utstrakt samarbeid med instansene som Fredriksson m.fl. også nevner, med forbehold om at vi mangler utfyllende opplysninger om samarbeid med skole for to av våre klubber.

Mulige veivalg i feltet

I utlysningen av dette forskningsprosjektet, som vi har utført med finansiering fra Helsedirektoratet, ba direktoratet om at forskningsresultatene bearbejdes til anbefalinger om videre arbeid i feltet.

Vår studie av statlige dokumenter (delstudie I) har vist at behovet for lovregulering av kommunale fritidsklubbtilbud har blitt diskutert og avvist først i 2009, og deretter foreslått på nytt uten realitetsbehandling i 2013. Forskningsresultatene i det foreliggende prosjektet gir oss ikke grunnlag for å si at diskusjonen om lovregulering bør tas opp på nytt. Fritidsklubber og ungdomshus har vært et kommunalt ansvarsområde siden de første tilbudene ble opprettet for snart 70 år siden, og Fauske m.fl. (2009) påpekning av at klubbene fortatt bør være omfattet av det lokalpolitiske handlingsrommet, kan sies å ha like stor gyldighet i dag. Når vi med

våre anbefalinger tar utgangspunkt i Fredrikssons m.fl. (2015; 2016) faktorer som må være til stede for at fritidsklubber skal virke helsefremmende for ungdom, er dette råd som etter vår forståelse ikke vil kreve slik lovregulering. Samtidig tar anbefalingene utgangspunkt i vårt eget funn om at fritidsklubber og ungdomshus fremstår som ikke-formaliserte og tidvis usynlige i kommunenes formelle folkehelsearbeid, og at det kan være ønskelig å endre på dette. Alle henvisninger til faktorer i det følgende er hentet fra Fredriksson m.fl. (2015), og finnes også som liste tidligere i dette kapitlet.

Sikre finansiering

Det å sikre finansiering til fritidsklubber og ungdomshus, styrker muligheten for at slike tilbud etableres og opprettholdes i ungdommers nærområder (faktor 3). I vår studie av kommunale dokumenter har vi sett at det kuttes i fritidsklubbers åpningstid mens det gis økte bevilgninger til turløyper og uteanlegg. Begge typer fritidstilbud kan sies å ha helsefremmende virkning, men det er ikke sikkert at de når frem til og har lik betydning for de samme målgruppene. I en satsing som vil fremme psykisk helse og styrke barn og ungdoms deltakelse og aktivitet i lokalsamfunnet (Helsedirektoratet 2017), bør fritidsklubber skjermes for kommunale budsjettkutt.

Hvis fritidsklubber og ungdomshus i større grad sikres finansiering uavhengig av kommunale disposisjoner, kan ansatte og ledere også i mindre grad være nødt til å bruke arbeidstid på å skaffe prosjektmidler for å opprettholde aktivitet eller å «rettfærdiggjøre» fritidsklubbens eksistens overfor andre kommunale instanser. Til sammen kan dette bidra til at klubbledere og ansatte kan konsentrere seg om å drive åpne og inkluderende tilbud (faktor 5) med aktiv og gjennomtenkt rekruttering (faktor 1), og med innhold som er preget av støttende relasjoner (6) og ungdoms medvirkning og medbestemmelse (faktor 7). Vi ser imidlertid at disse øvrige kvalitetene ved klubbtilbudet ikke følger automatisk av at klubben finnes i ungdommenes nærmiljø og kan opprettholde åpningstider og aktiviteter som er attraktive for ungdommene. For å oppnå dette trengs profesjonalisering av klubbansatte og klubbtilbudet.

Profesjonalisering av innsats for et godt ungdomsmiljø

Vi kan håpe at den som søker ansettelse på en fritidsklubb eller ungdomshus, er særlig interessert i ungdoms oppvekstvilkår og derfor vil bruke både egen fritid og egne ressurser på å utvikle det lokale ungdomsmiljøet i positiv retning. Slik har det antagelig vært mange steder i landet, hvor ildsjelder har lyktes i å skape gode åpne fritidstilbud for ungdom. Dette synes imidlertid å være en usikker strategi, all den tid forskning referert i denne rapporten også har påvist statistiske sammenhenger mellom det å gå på klubb hvor det vanker mange ungdommer med problematferd og det å delta i kriminalitet selv.

For at fritidsklubber og ungdomshus skal motvirke slik atferd og i tillegg virke helsefremmende for ungdom, må de ansatte kunne arbeide systematisk for å fremme støttende relasjoner mellom ungdommene, og mellom ungdommene og

de voksne lederne (faktor 6). Denne relasjonsbyggingen vil naturlig inngå som ledd i å styrke ungdommers medvirkning og medbestemmelse, og dermed deres evne til å ta beslutninger som gjelder eget liv (faktor 7). Et gjennomtenkt og systematisk relasjonsarbeid mellom klubbansatte kan derfor få effekt for miljøet på klubben, men også for hvordan klubbansatte er i stand til å samarbeide med andre instanser i kommunen om spørsmål som angår folkehelse i ungdomsbefolkningen (faktor 8). Vi tror det er hensiktsmessig at dette arbeidet profesjonaliseres. Det eksisterer i dag et forholdsvis nyopprettet tilbud om videreutdanning i ungdomsledelse ved Universitetet i Sørøst-Norge.⁹ I vårt forskningsprosjekt har vi ikke undersøkt dette tilbudet, verken i kvalitet eller omfang. Vi kan imidlertid slå fast at videreutdanningen i ungdomsledelse fremstår som et element i en profesjonalisering av klubbarbeid, som vi håper fortsetter og blir tilgjengelig for klubbansatte over hele landet uavhengig av bosted og kommunal økonomi.

Politikk for åpne fritidstilbud

Alle klubbene i vår studie har kontakt med andre nivåer og tjenester i den kommunale organisasjonen, og deltar på møter med barnevern, politi, helsestasjon og skole (faktor 8). Samtidig rapporterer klubblederne at de ofte må yte en særlig innsats for å vise sin relevans for dette samarbeidet, og at samarbeid med enkelttjenester, som barnevern, kan være beheftet med forsinkelser og mangel på viktig informasjon. I kommunale dokumenter gjenfinner ser vi svært lite omtale av dette samarbeidet. I denne rapporten har vi derfor konkludert med at selv om fritidsklubbene på denne måten inkluderes i det forebyggende ungdomsarbeidet, fremstår fritidsklubbenes rolle i det kommunale folkehelsearbeidet som ikke-formalisert. Vi har lagt til at klubbene og klubbledernes innsats på dette området også ofte kan være usynlig, ikke bare for utenforstående, men også for de øvrige kommunale tjenestene.

Vår analyse av statlige dokumenter viser samtidig at feltet som omfatter fritidsklubber og ungdomshus, fremstår som ukoordinert og omtales under flere ulike departementer. Dette trenger ikke i seg selv å være et problem, siden vi også har vist i denne rapporten at fritidsklubber og ungdomshus settes i forbindelse med sosialpolitiske så vel som kulturpolitiske argumenter og tiltak. Ansvar for fritidsklubber og ungdomshus er samlet under Barne- og familiedepartementet. Likevel spør vi om det at det statlige politikfeltet for fritidsklubber og ungdomshus fremstår som fragmentert, kan bidra til at tilbudet har lav status på det kommunale nivået. Det er lett å peke på kontrasten til klart regulerte tjenester for barn og ungdom som omfatter skole, barnehage og tilgang til helsetjenester, hvor kommunene er tilbydere av tjenestene, men underlagt statlig regulering og finansiering med krav om at tilbudet skal ha lik kvalitet over hele landet.

⁹<https://www.usn.no/studier/finn-studier/pedagogiske-fag/fritidspedagogisk-ungdomsledelse/>

Vi tror at hvis fritidsklubber og ungdomshus hadde blitt gitt en mer sentral plassering og prioritet i kommunale dokumenter som omtaler det lokale folkehelsearbeidet, ville også klubbens særlige posisjon i ungdomsmiljøet og de klubbansattes ekspertise bli utnyttet bedre i slike spørsmål. Det er likevel vanskelig for oss å gi mer nøyaktige råd om hvordan statlig politikk kan innrettes for å oppå akkurat dette. Vi begrenser oss derfor til å peke på at vi har sett et samsvar mellom fragmentert politikk for feltet på statlig nivå og en marginalisert plassering av feltet i kommunale dokumenter, og fastslå at dette synes betegnende for hvordan fritidsklubber og ungdomshus fremstår i det formaliserte lokale folkehelsearbeidet.

Oppsummering

Hovedutfordringen for klubbene som aktør i det lokale folkehelsearbeidet kan oppsummeres ved at klubbens betydning for dette ansvarsområdet fremstår som skjult eller preget av manglende anerkjennelse. Samtidig vil potensialet for klubbens folkehelsemessige betydning styrkes ved at ungdomsbefolkningen nettopp ikke ser på tilbudet som et forebyggingstiltak. Våre anbefalinger om mulige veivalg i feltet som gjelder fritidsklubber og ungdomshus kan oppfattes som mulige svar på denne todelte utfordringen, og nedenfor oppsummerer vi disse anbefalingene i tre kulepunkter.

- Det å sikre stabil finansiering av fritidsklubber og ungdomshus kan bidra til at slike tilbud etableres og opprettholdes i ungdommers nærmiljø, hvor ansatte kan konsentrere seg om tilbudets innhold fremfor tilbudet eksistens.
- Det å bidra til at videreutdanningstilbud for klubbansatte er tilgjengelig og gjennomførbart uavhengig av bosted og kommunal økonomi vil styrke profesjonalisering av klubbene. En slik profesjonalisering vil i større grad kunne sikre at klubblederne arbeider systematisk for å fremme støttende relasjoner, både mellom ungdommene som går på klubben og mellom ungdommene og de voksne lederne. Med profesjonelle ansatte kan tilbud i enda større grad fremstå som åpne og inkluderende og med en aktiv og gjennomtenkt rekruttering. Endelig kan en profesjonalisering av klubbansatte få betydning for i hvilken grad tilbudet blir tatt på alvor og inkludert i kommunens formelle møteplasser og innsats i det lokale folkehelsearbeidet til beste for barn og ungdom.
- Det å gi fritidsklubber og ungdomshus en mer sentral plassering i omtalen av det lokale folkehelsearbeidet kan bidra til å styrke integrasjon av klubbansattes kompetanse og ekspertise i det samme arbeidet.

Youth clubs as arenas for public health

This report concludes a NOVA research project (2017-2020) studying Norwegian youth clubs as arenas for municipal public health work directed at young people. The project includes four separate studies adhering to different research questions, where studies have been published separately either as peer-reviewed journal articles (Seland & Andersen 2019; Eriksen & Seland 2020), or as a NOVA working paper (Andersen & Seland 2019). The project has received funding from the Norwegian Directorate of Health.

Norwegian youth clubs have a history dating back to the 1950s and were modelled on similar institutions in Sweden and the United Kingdom. The main idea behind the Norwegian youth clubs was to offer young people in urbanised areas a place to meet under adult supervision, but without demands on membership fees, regular attendance or for visitors to attend any activities other than socializing. Such clubs became widespread also in rural areas from the 1960s until around 1990, and there are still about 600 municipally owned and staffed youth clubs throughout the country. In addition to this number, youth clubs could be run by NGOs or other private institutions.

In this project we have studied 1) how youth clubs are described in state policy documents, and whether these documents mention the clubs in relation to public health work, 2) what characterises young people attending youth clubs in terms of variables related to public health issues, 3) how youth clubs can improve well-being among young people, and 4) how youth clubs are integrated in municipal public health work directed at young people.

Main findings

Our analysis of state policy documents from the ten-year period from 2007-2017 reveals a lack of an actual policy for youth clubs. Attempts at forming a youth club policy were conducted in both 2009 and 2013, but the official conclusion of the document from 2009 was that this responsibility is best left to local authorities without formal national regulation or standardisation. A few of the state documents mention youth clubs in relation to public health issues, mostly as local meeting places that can provide friendship and social activities, but also in connection with crime and drugs prevention in deprived urban areas.

Overall, our analysis of what characterises youth attending youth clubs with emphasis on variables related to public health shows that the differences between those who go to these clubs and those who do not are quite small. There is a slightly stronger tendency among youth club visitors to have experiences with bullying, violence, alcohol/drugs and norm-breaking behaviour, and a more proponent tendency for these young people to come from families with lower social economic status. Interestingly, young people attending youth clubs in Norway also have a strong tendency to attend organised leisure activities like sports. This is an

important contrast to findings in international studies of youth clubs and may affect the clubs' potential effects on public health through forming a positive social environment.

This study revealed that a small group of club-goers (6 per cent) had rather high scores on variables indicative of public health problems while at the same time visiting clubs more than five times per month. In our third study we interviewed a small sample of such youth club attendees and their club leaders about what the club meant in their lives. The interviews showed that for young people experiencing loneliness, a sense of general teenage awkwardness or more serious problems in the family, the club could be what we term a «moratory». This concept is derived from psychology research and denotes a postponement of the demands of adult life, making time and space for young people to find and grow into their new identity transgressing childhood. Our interviews with club leaders demonstrated how this state of «moratorium» is purposefully designed and encouraged by the club staff, although they do not use this term for their continuous outreach activities belonging to the field of social work/youth pedagogics.

Lastly, we compared the club leaders' statements on their regular social work directed at young people against the policy documents from the municipalities responsible for these clubs. We found almost no correspondence between the documents and the interviews. The club leaders reported that clubs play significant roles in being the first point of contact for young people with various kinds of problems related to growing up. Examples of such problems or issues that are either solved in dialogue with club workers or referred by club workers to other municipal institutions are: physical or psychological health issues, loneliness or other social issues, drug problems, crime or other dealings with the police, religion/radicalisation issues, issues with school/teachers or parents, choice of education/career. From the interviews it was clear that the youth club leaders were regularly included in meetings and cooperation with other institutions at the municipal level, but this formal public health effort was not visible in the municipal documents.

Data and methods

For the study on state and municipal documents we searched the public websites of the Norwegian Storting (parliament), the Norwegian government and the websites of the three municipalities being responsible for the youth clubs where we interviewed club youth and the club leaders.

Our study of youth attending youth clubs is based on the Norwegian survey Ungdata conducted at municipal level and administrated by NOVA, encompassing the entire youth population (either 13-16 years or 13-19 years old). Our analysis encompasses a nationally representative sample of 145 900 responses to Ungdata between 2015 and 2017, or 80 per cent of the total youth population being invited to answer the Ungdata survey in this period.

Youth club regulars were interviewed in small groups of between four and five people, and their club leaders were interviewed separately during our visit to the club on a weekday afternoon. The clubs were suggested to us by the organisation Ungdom og Fritid, and the regular attendees were recruited via the club leaders who responded to our request.

Conclusion

We conclude in this report that youth clubs play a significant, but invisible role in municipal public health work. The invisibility of these efforts may cause the clubs' position in the municipal organisation to suffer, labelling youth club work as low status and hence eligible for substantial cuts in municipal funding. On the other hand, the invisible role of youth clubs as part of a municipal public health program may actually benefit the clubs' position vis a vis the youth population, as some or many young people would probably avoid confiding to youth club staff about their problems if they expected regular «treatment» or saw the club as part of the formal municipal establishment. Three recommendations for further development of youth clubs in municipal public health work are extended on basis of our research:

By ensuring stable funding for youth clubs, the staff may be able to direct more attention to youths visiting the clubs instead of applying for project money and reporting on activities.

Continuing or further education in youth work should be made equally available to club staff throughout the country, regardless of municipal funding or location.

Bringing the youth clubs more to the centre of relevant public health issues in documents at both state and municipal level could further improve the status of the youth clubs in this important field of welfare policy.

Litteratur

- Andersen, P. L. og Bakken, A. (2015). *Ung i Oslo 2015*. NOVA-rapport 8/15. Oslo: NOVA, Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Andersen, P. L. og Dæhlen, M. (2017). *Sosiale relasjoner i ungdomstida: identifisering og beskrivelse av ungdom med svake relasjoner til foreldre, skole og venner*. NOVA-rapport 8/2017. Oslo: NOVA, Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Andersen, P. L. og Seland, I. (2019). *Fritidsklubber i et folkehelseperspektiv. Ungdata-analyser 2015–2017 og analyse av statlige dokumenter 2007–2017*. NOVA-notat nr. 1/2019. Oslo: NOVA Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring/ OsloMet – Storbyuniversitetet.
- Bakken, A. (2019). *Ungdata 2019. Nasjonale resultater*. NOVA-rapport 9/19. Oslo: Velferdsforskningsinstituttet NOVA, OsloMet.
- Bakken, A. (2016). *Ungdata 2016. Nasjonale resultater*. NOVA-rapport 8/2016. Oslo: NOVA, Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Bakken, A. (2017). *Ungdata 2017. Nasjonale resultater*. NOVA-rapport 10/2017. Oslo: NOVA, Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Bakken, A. (2018). Bakken, A. (2018). *Ungdata 2018. Nasjonale resultater*. NOVA-rapport 8/2018. Oslo: NOVA, Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Bakken, A.; Frøyland, L. R. og Sletten, M. A. (2016). *Sosiale forskjeller i unges liv: hva sier Ungdata-undersøkelsene?* NOVA-rapport 3/2016. Oslo: NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet.
- Bessant, J. 2009. Aristotle meets youth work: A case for virtue ethics. *Journal of youth studies*, 12(4), 423–438.
- Cahill, H. (2015). Approaches to understanding youth well-being. *Handbook of children and youth Studies*, 95–113.
- Derogatis, L. R., Lipman, R. S., Rickels, K., Uhlenhuth, E. H. & Covi, L. (1974). The Hopkins Symptom Checklist (HSCCL): A self-report symptom inventory. *Behavioral Science*, 19(1), 1–15.
- Eriksen, I. M. og Seland, I. (2020). «Conceptualizing Well-being in Youth: The Potential of Youth Clubs». *YOUNG*. <http://3.121.149.17/handle/10642/8825>
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton & Company.
- Fauske, H.; Vestby, G. M. og Carlsson, Y. (2009). *Ungdoms fritidsmiljø. Ungdom, demokratisk deltakelse og innflytelse*. Utredning fra ekspertgruppe nedsatt av Barne- og likestillingsdepartementet 2008. Rapport 2009. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Feinstein, L., Bynner, J. & Duckworth, K. (2006). Young people's leisure contexts and their relation to adult outcomes. *Journal of Youth Studies*, 9(3), 305–327.
- Forkby, T. (2014). Youth Policy and Participation in Sweden – a historical perspective. I: Taru, M., Coussée, F; og Williamson, H. (red.) *The history of youth work in Europe*. Vol. 4, 45–57. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

- Fredriksson, I.; Geidne, S. og Eriksson, C. (2016). Fritiden som arena för hälsofrämjande arbete – exempel från två ungdomsvårksamheter. *Socialmedisinsk tidskrift*, 93(2), 138–153.
- Fredriksson, I.; Geidne, S. og Eriksson, C. (2015). Important strategies for youth centres to be health-promoting settings. *Health Science Journal*, 10(1), 1–16.
- Frøyland, L. R. (2017). *Ungdata – lokale ungdomsundersøkelser. Dokumentasjon av variablene i spørreskjemaet*. Oslo: NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet.
- Gjertsen, H. og Olsen, T. (2011). *Mangfold og engasjement i motvind. En studie av åpne fritidstiltak for ungdom*. NF-rapport nr. 1/2011. Bodø: Nordlandsforskning.
- Halkier, B. (2012). «Fokusgrupper». I: Brinkmann, S. og Tanggaard, L. (red.) *Kvalitative metoder. Empiri og teoriutvikling*. Kapittel 5, s. 133–152. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hart, P. (2016). Young people negotiating and maintaining boundaries in youth work relationships: findings from an ethnographic study of youth clubs. *Journal of youth studies*, 19(7), 869–884.
- Heggelund, A. R.; Anderssen, H. og Schmidt, I. (2017). *Klubbundersøkelsen 2016/2017*. Oslo: Ungdom og Fritid.
- Helsedirektoratet (2015) *Well-being på norsk*. Publikasjon IS-2344. Oslo: Helse-direktoratet.
- Helsedirektoratet (2014). *Psykisk helse og trivsel i folkehelsearbeidet*. Publikasjon IS-2263. Oslo: Helsedirektoratet.
- Helsedirektoratet (2017). *Program for folkehelsearbeid i kommunene 2017–2027*. <https://www.helsedirektoratet.no/tema/folkehelsearbeid-i-kommunen/program-for-folkehelsearbeid-i-kommunene/Program%20for%20folkehelsearbeid%20i%20kommunene%202017-2027.pdf/> /attachment/inline/e03655e0-8769-465c-8d7b-742f01851a58:d085662920c55a2f4ff038d58200b16170d31fef/Program%20for%20folkehelsearbeid%20i%20kommunene%202017-2027.pdf (lesedato: 29. mai 2020)
- Hippel, P. V. (2015). Linear vs. logistic probability models. Which is better, and when? *Statistical Horizons*.
- Kaasbøll, J.; Melby, L. og Lassemo, E. (2018). *Resiliente og helsefremmende lokal-samfunn. En kunnskapsoppsummering*. SINTEF-rapport 2018:00502. Trondheim: SINTEF Teknologi og samfunn.
- Kofod, A. (2009). Organisering af danske unges fritid. Et historisk tilbageblik. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 9(1), 21–39.
- Ljunggren, J. (2017) *Oslo : ulikhetenes by*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Mahoney, J. L. & Stattin, H. (2000). Leisure activities and adolescent antisocial behaviour. The role of structure and social context. *Journal of Adolescence*, 2000/23, 113–127.
- Mahoney, J. L.; Stattin, H. & Magnusson, D. (2001). Youth recreation centre participation and criminal offending. A 20 year longitudinal study of Swedish boys. *International Journal of Behavioural Development*, 25(6), 509–520.
- Mahoney, J. L., Stattin, H. & Lord, H. (2004). Unstructured youth recreation centre participation and antisocial behaviour development. Selection influences and the moderating role of antisocial peers. *International journal of Behavioural Development*, 28(6), 553–560.

- McLeod, A. (2008). 'A friend and an equal': do young people in care seek the impossible from their social workers? *British Journal of Social Work*, 40(3), 772–788.
- Meld. St. nr. 19 (2014–2015). *Folkehelsemeldingen. Mestring og muligheter*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Meld. St. nr. 34 (2012–2013). *Folkehelsemeldingen. God helse – felles ansvar*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Mood, C. (2010). Logistic regression. Why we cannot do what we think we can do, and what we can do about it. *European Sociological Review*, 26(1), 67–82.
- Nolas, S.-M. (2014). Exploring young people's and youth workers' experiences of spaces for 'youth development': creating cultures of participation. *Journal of youth studies*, 17(1), 26–41. doi:10.1080/13676261.2013.793789
- NOU 2013: 4 *Kulturutredningen*. Utredning fra utvalg oppnevnt 18. mars 2011, avgitt til Kulturdepartementet 4. mars 2013. Oslo: Departementenes servisesenter.
- NOU 2011: 20 *Ungdom, makt og medvirkning*. Utredning fra utvalg oppnevnt 29. oktober 2010, avgitt til Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 13. desember 2011.
- Pedersen, W. (2008). Deltakelse i ungdomsorganisasjoner og bruk av rusmidler. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 8(1), 49–65.
- Prop. 90 L (2010–2011) Lov om folkehelsearbeid (folkehelseloven). Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Riksrevisjonen (2015). Riksrevisjonens undersøkelse av offentlig folkehelsearbeid. Dokument 3: 11 (2014–2015). Oslo: Riksrevisjonen.
<https://www.riksrevisjonen.no/rapporter-mappe/no-2014-2015/offentlig-folkehelsearbeid/> (lesedato: 21. mai 2020).
- Ritchie, D. & Ord, J. (2017). The experience of open access youth work: the voice of young people. *Journal of youth studies*, 20(3), 269–282.
- Ryff, C. D. (1986). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of personality and social psychology*, 57(6), 1069–1081.
- Seland, I. og Andersen, P. L. (2020). Hva kjennetegner ungdom som går på norske fritidsklubber og ungdomshus? *Nordisk Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 1(1), 6–26.
- Smette, I. (2005). *Løysingsfokusert samtaleteknikk (LØFT) i fritidsklubbar. Rapport frå eit forprosjekt om fritidsklubbar og rusførebygging*. NOVA-rapport 12/05. Oslo: NOVA – Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Statistisk Sentralbyrå (SSB) (2020). Kulturtilbud. 12063: Kommunale fritidstilbud, etter region, statistikkvariabel og år.
<https://www.ssb.no/statbank/table/12063/tableViewLayout1/> (lesedato: 21. august 2020).
- Stattin, H., Mahoney, J. L., Persson, A. & Magnusson, D. (2005). Explaining why a leisure context is bad for some girls and not for others. I: Mahoney, J. L., Larson, R. W. & Eccles, J. S. (eds.) *Organised activities as contexts of development: Extracurricular activities, after-school and community programs*. Kapittel 10, 211–234. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- St. meld. nr. 47 (2008–2009). *Samhandlingsreformen. Rett behandling – på rett sted – til rett tid*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.

Tanggaard, L. og Brinkmann, S. (2012). Intervjuet. Samtalen som forskningsmetode. I: Brinkmann, S. og Tanggaard, L. (red.) *Kvalitative metoder. Empiri og teoriutvikling*. Kapittel 1, s. 17–45. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Thomson, R. (2011). *Unfolding lives: Youth, gender and change*. Bristol: Policy Press.

Vestel, V. (2004). A community of differences: Social relations, popular culture and leisure in a multicultural suburb, in «Rudenga» East side Oslo. *World Leisure Journal* 46(1), 46–55.

Vestel, V. (1995). *Ungdomskulturer og arbeidsetikk: livet rundt en flerkulturell ungdomsklubb på Oslo øst*. UNGforsk-rapport 3/95.

Vestel, V. og Hydle, I. (2009). *Fritidsklubb – kvalifisering og rusforebygging?* NOVA-rapport nr. 15/2009. Oslo: Velferdsforskningsinstituttet NOVA Norsk senter for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Vestel, V. og Smette, I. (2007). «Fritidsklubben som forebyggende arena – har den 'gått ut på dato'?» *Tidsskrift for ungdomsforskning* 7(1), 77–102.

Wyn, J. (2009). *Youth health and welfare: The cultural politics of education and well-being*. South Melbourne: Oxford University Press.

Øia, T. (2009). *Hvem bruker fritidsklubbene?* [upublisert notat]. Oversendt på forespørsel fra Ungdom og Fritid – landsforeningen for fritidsklubber og ungdomshus 2018.

Vedlegg 1: Intervjuguide klubbungdommer

Overordnet tema for intervju med ungdommer: Knytter ungdommene forbindelser mellom det å gå i fritidsklubb og egen opplevelse av forhold som angår livskvalitet og psykisk helse, og i tilfelle hvordan omtaler ungdommene dette?

Om fritidsaktiviteter

- Kjenner dere hverandre fra før?
- Hva gjør dere når dere ikke er på skolen? (Organisert/ikke-organisert)
- Hva er morsomst å gjøre?
- Hvor ofte er dere på fritidsklubben?
- Hvorfor går dere på fritidsklubben?
- Hvordan er det annerledes å være på klubb enn annen aktivitet (vis tilbake)?

Om fritidsklubben og nærmiljøet

- Hvor mange ungdommer er på fritidsklubben en vanlig kveld?
- Hva slags ungdommer er det som går på klubben? (generell beskrivelse – «typer»)
- Hvordan er de/dere som går her mest?
- Hvordan ligner dere/ligner ikke på disse ungdommene?
- Hva er det som er best med å være på fritidsklubb?

Om aktivitetene på fritidsklubben, mestring

- Hva skjer på en vanlig kveld på fritidsklubben?
- Hender det at dere har arrangementer eller prosjekter på fritidsklubben? (fortell om)
- Hvem er det som bestemmer hva slags aktiviteter dere skal ha på klubben?
- Har dere selv vært med på å planlegge eller arrangere aktiviteter i klubben?
- Hva er det beste du har vært med på i fritidsklubben? (Er det noe ved å være på klubb som har betydd mye for deg?)
- Hva er det viktigste du har vært med på i fritidsklubben?
- Lærte dere noe av å være med på disse aktivitetene? Lærte dere noe annet her enn i (annen fritidsaktivitet/skolen)?

Om sosial støtte, inkludering,

- Er det lett å få venner i fritidsklubben? (er det lett å få venner i nærmiljøet?)
- Går det an å komme alene på klubben?

- Hva gjør dere hvis noen kommer hit alene?
- Vet dere om at fritidsklubber har gjort en forskjell for noen dere kjenner eller dere selv – til det bedre eller verre?
- Hvis du er lei deg eller har en dårlig dag, ville du ha gått på klubben da?
- Er det annerledes å være her på klubben enn på (annen fritidsaktivitet eller skole) når man er trist eller føler seg litt utafør?
- Hvordan er forholdet deres til de voksne her? I forhold til forholdet til lærere? Foreldre?

Vedlegg 2: Intervjuguide klubbledere

Intervjuguide klubbansatte (ungdomsarbeidere)

Intervjuet skal handle om denne fritidsklubben, hva som skjer her og hva som kjennetegner ungdom som går her – fortalt med utgangspunkt i dine erfaringer og synspunkter som klubbarbeider.

Vi vil også komme inn på forholdet mellom fritidsklubben og den øvrige administrasjonen i kommunen, om mulig samarbeid dere har og planer og møter med andre instanser i kommuneadministrasjonen. Hensikten med dette er å få vite mer om klubben blir brukt aktivt og bevisst som ledd i folkehelsearbeidet i kommunen.

Spørsmål til oppstart av intervjuet

- Hva er jobben din på denne fritidsklubben?
- Hvor lenge har du arbeidet her?
- Trives du? Hva er det som gjør at du trives?

Litt om aktivitetene som foregår på denne fritidsklubben

- Hva slags aktiviteter tilbyr denne fritidsklubben?
- Hva legger dere vekt på når dere skal bestemme eller prioritere aktiviteter?
- Hvem er det som bestemmer hvilke aktiviteter som fritidsklubben skal drive med?
- Har tilbudet av aktiviteter i klubben endret seg over tid? Hvorfor har det endret seg? (ungdommers behov vs. kommunens behov/andre begrunnelser)
- Hvilke aktiviteter er mest populære blant ungdommene som bruker fritidsklubben?

Om klubbleders erfaringer med ungdommene som bruker klubben

- Hva vil du si kjennetegner ungdommene som bruker fritidsklubben? (generell beskrivelse)
- Er det noen konfliktlinjer som preger ungdomsmiljøet her?
- Hva slags ungdommer ser du sjelden på fritidsklubben? (generell beskrivelse)
- Hvorfor kommer ungdommer til klubben, tror du?
- Hvorfor slutter ungdommer eventuelt å gå i klubben?
- Hva mener du er det viktigste ungdommene får ut av å delta på aktiviteter i fritidsklubben?
- Hva slags erfaringer har dere med hensyn til at aktiviteter i klubben kan bidra til å styrke inkludering/sosiale relasjoner/mestring for deltakerne?

- Har du fra din erfaring som klubbarbeider opplevd noe (har du eksempler på) hvordan klubben eventuelt kan være til hjelp for ungdom som har det vanskelig?
- Hva slags mandat eller muligheter har du som klubbleder til å følge opp ungdom som går i klubb (utsatt ungdom?) og som har det vanskelig? Hvilke tiltak kan være aktuelle?

I dette prosjektet er vi aller mest interessert i ungdom som går mye på fritidsklubb, gjerne minst en gang i uka. Vi har noen spørsmål til deg som gjelder denne gruppen ungdommer

- Denne gruppa, hvis vi skal kalle dem «storbrukere» av fritidsklubben, omtrent hvor mange ungdommer dreier dette seg om i denne fritidsklubben?
- Hvordan vil du som klubbleder beskrive disse ungdommene? (bakgrunn?)
- Hva slags behov har disse ungdommene, slik som du ser det?
- Hva tror du er grunnen til at de kommer hit til klubben så ofte? (hva betyr klubben for dem?)
- Har det noen betydning at de kommer hit og ikke er andre steder (hvorfor kommer de hit og ikke andre steder?)
- Hva betyr det for klubben at disse/denne gruppen ungdommer er her såpass mye? (er det negativt for klubben eller kan det også tilføre klubben noe?)
- Setter det at denne gruppen ungdommer er her noen særlige krav til dere som jobber her?

Om fritidsklubben som del av kommunen(s folkehelsearbeid/forebygging)

- Hvordan vil du beskrive nærmiljøet? (hva preger situasjonen til dem som bor her?)
- Har du noen oppfatning om hva kommunen (bydelen) ønsker med fritidsklubben?
- Kjenner du til dette fra planer, fra møter, fra konkret samarbeid?)
 - Hva slags planer er det snakk om
 - Hva møtes dere for å snakke om
 - Hva slags konkret samarbeid er aktuelt, og med hvilke instanser? (Skole? Barnevern? Bydelsadministrasjon?)
- Har du som klubbarbeider inntrykk av at kommunepolitikere og administrasjon har forståelse for arbeidet som foregår i fritidsklubben? (hva med lærere? Foreldre?)
- Hvis møter eller samarbeid: dreier dette seg om penger/bevilgninger? Politiske satsninger? Nærmiljøsatsinger? (få utdyping)
- Hvis møter eller samarbeid: hvem er det som tar initiativet til dette? Fritidsklubben? Andre instanser?

- Hvis møter, samarbeid, planarbeid: hvordan arbeider dere i klubben for å oppnå slike (felles eller avtalte) målsettinger?
- Hvordan ser du på fritidsklubben som arena for forebyggende ungdomsarbeid? (hvem er det som skal «reddes»?)
- Har dette endret seg over tid?
- Hva mener du selv er fritidsklubbenes viktigste oppgave?
 - Har dine oppfatninger om denne oppgaven forandret seg over tid?

Om egen rolle som ungdomsarbeider

- I lys av det vi har snakket om nå – hvordan vil du beskrive rollen din som ungdomsarbeider i denne fritidsklubben?
- Hva kjennetegner en god ungdomsarbeider, mener du?
- Hva er de beste øyeblikkene du opplever som klubbarbeider?
 - *Er det noen konkrete hendelser du tenker på når du sier dette? Vil du kan fortelle litt mer om dette?*
 - *Hva med negative hendelser som du har opplevd som klubb-arbeider?*

Avslutning

I dette intervjuet har vi snakket om fritidsklubben du leder, om dine erfaringer som leder, om ungdommene som går her og om arbeidet som fritidsklubben gjør. Det meste av det vi har snakket om, forteller også om fritidsklubbens betydning for folkehelsearbeid i kommunene.

Er det noe du vil legge til som vi ikke har spurt om, eller noe annet du tenker på som er viktig å få sagt om klubben, nå når vi skal avslutte intervjuet?